

DROBETA

XXIV

Seria Arheologie-Istorie

2014

MUZEUL REGIUNII PORȚILOR DE FIER

DROBETA

Seria Arheologie–Istorie

MUZEUL REGIUNII PORȚILOR DE FIER

Seria
Arheologie–Istorie

DROBETA

XXIV

DROBETA TURNU SEVERIN

2014

REFERENȚI ȘTIINȚIFICI

Prof. Univ. dr. Cristian Schuster
Prof. Univ. dr. Petre Gherghe

COLEGIUL DE REDACȚIE

Acad. Alexandru Vulpe
Prof. Univ. dr. Cristian Schuster
Prof. Univ. dr. Petre Gherghe
Drd. Marin Iulian Neagoe

EDITOR IMAGINE

Drd. Marin Iulian Neagoe

Orice corespondență se va adresa/ Please send any mail to the following adress:

MUZEUL REGIUNII PORȚILOR DE FIER

Str. Independenței nr. 2
220160 Drobeta Turnu Severin
Tel. 0040252/312177
Tel/Fax 0040252/320027
E-mail: muzeulpdf@rdslink.ro

Responsabilitatea pentru conținutul articolelor și studiilor revine în întregime autorilor

ISSN 1841-7264

EDITURA MEGA | www.edituramega.ro
e-mail: mega@edituramega.ro

CUPRINS / CONTENTS / SOMMAIRE / INHALT

STUDII ȘI ARTICOLE DE ARHEOLOGIE-ISTORIE

ANDREI MOCANU-IRIMIȚĂ

- Cu privire la unele aspecte ale plasticii Paleoliticului și Neoliticului..... 9
(On certain aspects of plastic anthropomorphic representations from Paleolithic and Neolithic)

CRISTIAN SCHUSTER, ION TUȚULESCU

- Few remarks about the funerary customs of the early bronze age in southern Roumania. . 43
(Quelques remarques sur les coutumes Funéraires ou début de l'Âge du Bronze dans le sud de la Roumanie)

MARIANA IOSIFARU, CONSTANTIN AUGUSTUS BĂRBULESCU,
IULIUS-ALEXANDRU NĂLBITORU-MĂRĂCINE, LAURENȚIU MECU

- Noi date despre Buridava.....57
(New data about Buridava)

MARIN IULIAN NEAGOE, OANA MINODORA NEAGOE

- Repere arheologice și muzeografice la Drobeta..... 65
(Archaeological and museographical references at Drobeta)

PAUL DINULESCU, SIMONA REGEP

- O piesă de mobilier descoperită la Tibiscum. Balama romană din os..... 85
(A piece of furniture found at Tibiscum)

ANA CRISTINA HAMAT, PAUL DINULESCU

- Câteva considerații cu privire la funcționalitatea bijuteriilor reflectate în descoperirile
din provincia romană Dacia.....95
*(Some consideration about the jewelry functionality reflected on the discovery from
roman province of Dacia)*

VASILE MARINOIU

- Marele ban Cornea Brăiloiu și mănăstirea Tismana în timpul domniei lui Constantin
Brâncoveanu.....109
*Great ban Cornea Brăiloiu and Tismana monastery during the reign of Constantin
Brâncoveanu)*

MINODORA DAMIAN

Gradul de alfabetizare între anii 1918–1939 în Pojejena de Sus și de Jos.....	135
<i>(Le taux d'alphabétisation dans les années 1918-1939 en Pojejena de Haut et de Bas)</i>	

RECENZII

Jupiter on Your Side. Gods and Humans in Antiquity in the Lower Danube Area. Accompanying publication for the thematic exhibitions in Bucharest, Alba Iulia and Constanța, May–September 2013, ed. Cristina Alexandrescu, Ed. Masterprint Super Offset, București, 2013, 294 p. (Ana Cristina HAMAT).....	153
ABREVIERI/ ABBREVIATIONS/ ABRÉVIATIONS.....	157

STUDII ȘI ARTICOLE DE
ARHEOLOGIE-ISTORIE

CU PRIVIRE LA UNELE ASPECTE ALE PLASTICII PALEOLITICULUI ȘI NEOLITICULUI

Andrei MOCANU-IRIMIȚĂ

Cuvinte cheie: Paleolitic, Neolitic, statuete antropomorfe, steatopigie, religie, Zeița Mamă, interpretări

Keywords: Palaeolithic, Neolithic, anthropomorphic figurines, steatopygia, religion, Mother Goddess, interpretations

I. Rostul și rolul figurinelor antropomorfe feminine din Paleoliticul Superior. Teorii vechi și noi

O noutate a perioadei Paleoliticului Superior și a Gravettianului în special, o reprezintă statuetele de piatră, os, fildeș sau lut ars consacrate femeii, prezente din Occident până în Orient (de la Lespugue până la Kostenki și Avdeevo, și chiar până în Siberia), ceea ce conferă Gravettianului o unitate tehnologică și tematică unică în tot Paleoliticul. Elementul caracteristic al acestei culturi îl reprezintă apariția, pe o arie impresionantă și cu mare unitate de stil, a „*Venusurilor*”, cu forme stereotipe: exagerarea volumului sânilor, abdomenului și șoldurilor, în timp ce capul, picioarele și brațele sunt atrofiate (pl. I/2–4, Pl. II, Pl. III, Pl. IV/1a, 1b).

André Leroi-Gourhan, în anul 1965, vedea în aspectul particular al acestor statuete feminine expresia unor convenții stilistice: sâni, abdomenul și șoldurile formează un cerc înscris într-un romb (Pl. II/3), constituit din cap și membre¹.

Există mai multe interpretări ale acestor figurine, adesea bazate pe puține argumente sau fapte. Ca multe artefacte preistorice, semnificația culturală a acestor figurine ar putea rămâne necunoscută.

Teoriile și ipotezele emise de-a lungul timpului pentru a încerca să explice rostul și rolul plasticii antropomorfe feminine paleolitice se pot grupa, având în

¹ Cârciuraru 2002, p. 88.

vedere anul apariției lor, în trei secțiuni. Prima secțiune include cele mai vechi teorii dezvoltate de către cei dintâi arheologi care au descoperit astfel de figurine. Această secțiune include interpretări emise între anii 1890 și prima parte a secolului XX care au fost scrise de către și pentru bărbați. Ei tind să sublinieze stereotipurile rasiale și rolurile sexelor.

A doua secțiune include răspunsuri la ideile rasiste și sexiste ce aparțin secolului XIX de la un număr tot mai mare de oameni de știință de sex feminin. Odată cu protestul feminist față de interpretările culturii paleolitice, dominate de bărbați, s-a pus accent pe rolul femeilor în crearea și utilizarea de figurine. Popularitatea acestor teorii a migrat și în literatură unde a evoluat într-un potop de texte pseudoștiințifice despre „zeiță”.

A treia secțiune cuprinde unele dintre cele mai recente interpretări, care utilizează suprapunerea mai multor teorii din secțiunile anterioare.

Secțiunea I

Cele mai vechi teorii despre figurinele paleolitice au fost emise încă de la sfârșitul secolului XIX. Este lesne de înțeles că aceste reprezentări ale nudului feminin (Pl. II, 1a, 3) au avut un puternic impact asupra comunității științifice din timpul „*pudicei*” vârste Victoriene încât au fost emise mai multe teorii. Cele mai timpurii dintre acestea au fost cele privind originea lor rasială, utilizarea ca obiect de natură erotică sau chiar ca și expresie a fertilității și a reproducerii. Formele voluptuoase ale corpului (Pl. I/2–3, Pl. II/2–3, Pl. IV/2a, 2b), observate la primele câteva figurine descoperite, îi vor conduce pe cercetători la concluzia că ele reprezintă o influență africană asupra culturii omului de Cro-Magnon.

Edouard Piette atribuia trăsăturile exagerate ale figurinelor faptului că în perioada denumită de el Eburnian (industria fildeșului) existau în Europa două rase umane². În lucrarea sa din 1902, Piette își face cunoscută teoria despre „*existența unei rase negroide în Europa*”, și despre „*neobișnuita stare de steatopigie*”³ care se pare că afecta comunitățile de vânători-culegători din Paleoliticul Superior. Dimensiunile figurinelor l-au condus pe Piette la concluzia că a existat o rasă de oameni predispuși la steatopigie (Pl. I/2–3, Pl. II/2–3, Pl. IV/2a, 2b) care au trăit în paralel cu omul de Cro-Magnon (Pl. II/1a, 1b; Pl. III/2) în Europa Erei Glaciare. Opinia fermă a lui Edouard Piette era aceea că figurinele antropomorfe (Pl. III/2) descoperite ar trebui interpretate „*literalmente ca reprezentări realiste ale anatomiei umane*”, deoarece, susținea el, oamenii acelei perioade erau de un „*profund realism*” și ca urmare se „*reprezentau pe*

² Piette 1896 apud White 2006, p. 277 și urm.

³ Steatopigia este o caracteristică specifică populației hotentote din Africa care se manifestă în special la femei prin depunerea abundentă de grăsime în regiunea sacrofesieră (<http://dexonline.ro/definitie/steatopigie>). Acest lucru era binecunoscut în epocă datorită faimei lui Sartje Baartman, supranumită Venus Hotentotă (pl. I/1).

ei înșiși în sculpturi și gravuri”⁴. Această teorie a lui Piette a căpătat o popularitate imensă deoarece susținea ideile imperialiste ale Europei și eforturile ei colonizatoare.

O altă abordare a teoriei realiste a lui Edouard Piette susține că, de fapt, figurinele erau obiecte erotice folosite de omul paleolitic⁵. Ideea că „*the ‘Venuses’ were manufactured as erotic paraphernalia, providing pleasure to Paleolithic man during his meals*”⁶ a rezultat din concentrarea atenției cercetătorilor doar asupra caracteristicilor sexuale⁷. După cercetarea reprezentărilor plastice, Karel Absolon spunea că „*sexul și foamea sunt două dintre motivațiile care au influențat mentalitatea și productivitatea artistică a vânătorilor de mamuți*”⁸. Și pentru H. Klaatsch⁹ statuetele exprimă mai mult decât un ideal estetic, unul erotic, dezvoltarea erotismului fiind legată de expresia carnală.

Carl Reinach propune interpretarea figurinelor ca obiecte folosite în rituri și ritualuri de fertilitate și crede că au fost create pentru promovarea fertilității atât a comunității umane, cât și a mediului înconjurător (pl. I/2–3, II/2–3, III/1a–b, 2b). Deoarece majoritatea interpretărilor sunt de acord că figurinele reprezintă femei însărcinate, teoria propusă de Reinach a continuat să fie utilizată în multe dintre teoriile actuale.

Aceste interpretări bazate pe fertilitate, reproducere și magie, deși au fost foarte populare, au fost discreditate pentru că erau prea simpliste. Cu toate acestea, multe dintre idei au fost absorbite în marea teorie care susține că figurinele sunt dovada unei credințe larg răspândite, aceea a „*Zeitei Mame*” sau „*Marea Zeiță*” (Pl. V/1), care urma să domine perioada Neolitică.

Secțiunea a II-a

Deși informațiile legate de o religie a „*Zeitei Mame*” sunt mult mai multe în arheologia neolitică¹⁰, apar frecvent teorii care consideră figurinele din Paleoliticul Superior ca fiind reprezentări semnificative din punct de vedere cosmogonic și ritual ale unei zeități și mai vechi. Teoriile care fac parte din această a doua secțiune sunt mult mai popularizate, astfel putând fi cunoscute și de către nespecialiști.

Cel mai elocvent exemplu este seria de cărți „*Copiii Pământului*” scrisă de autoarea americană Jean Auel, în care subiectul principal este viața unei femei din Paleolitic. În narațiunea ei despre viața cotidiană preistorică, Auel împletește foarte inteligent datele arheologice și interpretările moderne.

⁴ Piette 1895 apud Jennett 2008, p. 37.

⁵ Luquet 1930 apud Jennett 2008, p. 38.

⁶ „*Figurinele Venus erau realizate pentru a fi accesorii erotice ce îi produceau plăcere omului paleolitic în timp ce mânca*” (trad. Andrei Mocanu) Uko și Rosenfeld, 1973 apud Jennett 2008, p. 38.

⁷ Uko și Rosenfeld, 1973, p. 119.

⁸ Jennett 2008, p. 38.

⁹ Mărgărit 2010, p. 141.

¹⁰ Gimbutas 1974, p. 154.

Povestea lui Jean Auel despre o „Zeiță Mamă” (Pl. IV/2a, 2b) a oamenilor de Cro-Magnon din Paleolitic a vândut peste 20 de milioane de copii în toată lumea, răspândind prin urmare teoria zeiței în rândul marelui public.

Cea mai timpurie teorie care consideră figurinele feminine ca fiind niște reprezentări ale unei zeițe preistorice a fertilității a fost enunțată de Johann Bachofen în anul 1856¹¹. Bachofen a luat teoriile timpului său care vedeau zeița ca fiind pur și simplu o „ființă fertilă fără chip, care ar asigura o continuă aprovizionare cu oameni tineri și cu animale”, și a transformat-o în „Zeița-Pământ” sau „Zeița-Mamă”.

Mișcarea feministă din anii ,60 a introdus în mediul academic femeii care au început să critice metodele de cercetare și concluziile anterioare cu privire la figurinele feminine. Cercetătorii feminisți ai anilor ,60 au folosit teoria lui Bachofen pentru a pune bazele unei versiuni proprii a unei religii focusate pe o „Zeiță Mamă” din Paleolitic. Dintre toate acele voci, doar câteva s-au remarcat și merită menționate.

În prima sa publicație, „Rădăcinile civilizației”, Alexander Marshack introduce teoria „*simbolismului temporal*” prin care susține că oamenii din Paleoliticul Superior aveau creierul similar cu oamenii de astăzi și, prin urmare, ar trebui să presupunem că străbunii noștri „manifestau aceleași nivele de comparație și cunoaștere” ca și oamenii moderni, în ceea ce privește „*procesele primare și funcțiile femeilor – incluzând maturitatea, menstruația, copulația, sarcina, nașterea și lactația*”. El consideră că aceste sculpturi feminine reprezintă de fapt „personaje antropomorfizate sau umanizate, care au nume și caracteristici”, deci sunt reprezentări ale unor personaje reale¹².

Marshack consideră că *religia* apare atunci când, datorită eforturilor făcute pentru a înțelege această dezvoltare etapizată a femeii, se ajunge la o tradiție de acțiuni ce se moștenesc din generație în generație. El concluzionează că figurinele erau destinate atât pentru înțelegerea dezvoltării etapizate a femeii, cât și pentru adorarea unei Zeițe.

Teoria lui Alexander Marshack este folosită atât de susținătorii, cât și de opozanții acestei teorii a „Zeiței-Mame”. Dintre susținători se remarcă Richard Rudgley și Marija Gimbutas. Rudgley susține că „este evident că trupul femeii era un simbol folosit în multe activități din Paleolitic”, un „simbol cu semnificație cosmogonică”. Folosindu-se de teoria simbolistică a lui Marshack, Rudgley se întreabă retoric dacă aceste statuete feminine nu reprezintă de fapt personificări ale credinței paleolitice într-o zeiță, având în vedere multitudinea de semnificații pe care o avea în acea perioadă corpul feminin¹³.

În opoziție cu teoria Zeiței este cea propusă de John Halverson, teoria **artei pentru artă**. El spune că arta paleolitică nu are alt înțeles decât acela de reflectare

¹¹ Jennett 2008, p. 41.

¹² *Ibidem*, p. 42 și urm.

¹³ *Ibidem*, p. 44.

a unui stadiu de dezvoltare cognitivă timpurie, al începutului unui proces de abstractizare a imaginilor reprezentate. În opinia lui Halverson, figurinele nu reprezintă altceva decât niște experimente de sculptură din Paleolitic. Halverson vede vechile tehnici de cioplire a pietrei ca precursora a sculpturii¹⁴. Deși a luat mediul academic prin surprindere, teoria **artei pentru artă**, și creatorul ei trebuie creditat cu meritul de fi orientat cercetarea artei Paleoliticului Superior, în special a reprezentărilor feminine, într-o nouă direcție. Eforturile lui Halverson de a renunța la toate interpretările simbolice și religioase ale figurinelor a creat un fundal mai larg peste care să se poată suprapune alte teorii mai noi.

Secțiunea a III-a

Această ultimă secțiune cuprinde cele mai recente idei despre statuetele feminine din Paleolitic, bazate pe metodele și tehnicile de cercetare modernă. Dar, deși folosesc tehnici de ultimă generație, acești noi cercetători își construiesc teoriile tot pe fundațiile teoriilor mai vechi.

Spre exemplu, prezentarea figurinelor *Venus* scrisă de J.R. Harding în 1976 se bazează pe tehnica **observării realiste** care a fost pentru prima dată prezentată la sfârșitul secolului XIX, dar care a pierdut teren în secolul XX. El prezintă două statuete feminine care, în opinia lui suferă de o dezvoltare excesivă a sânilor, paralelizată cu hipertrofia sânilor întâlnită la femeile africane¹⁵. Bazându-se pe observația că inciziile prezente pe sâni figurinelor paleolitice seamănă cu urmele inciziilor făcute de un vrac pe sâni unei femei din Zambia care suferea de hipertrofie a sânilor, Harding susține în teoria sa atât ideea că statuetele sunt imagini precise ale unor persoane reale, cât și interpretarea lor ca unelte magico-religioase.

Deși teoria lui Harding este foarte apropiată de cea emisă de Edouard Piette, diferența dintre cele două este aceea că Harding nu face niciodată referire la vreo relaționare, fie ea de natură culturală sau rasială, între populația africană și cea existentă în Gravetianul European.

Un alt discipol al teoriei **observației realiste** este Jean-Pierre Duhard¹⁶, care interpretează sculpturile feminine ca și obiecte de studiu medicale pentru ginecologii din Paleolitic. El pornește de la analizarea scheletelor din Gravetian și ajunge la concluzia că nu există nici o diferență morfologică între oamenii din acea perioadă și oamenii actuali. După studierea a douăzeci și trei de statuete, Duhard ajunge la concluzia că această consistență morfologică și funcțională a oamenilor există de mai bine de 20000 de ani. El identifică în reprezentările feminine paleolitice imagini ale unor femei gravide (Pl. IV/3), în acest caz ele fiind un simbol al fecundației și nu al fecundității¹⁷. Deși emis de un nespecialist,

¹⁴ *Ibidem*, p. 49 și urm.

¹⁵ *Ibidem*, p. 51.

¹⁶ *Ibidem*, p. 52 și urm.

¹⁷ Mărgărit 2010, p. 142.

Duhard era de profesie ginecolog, studiul acestuia din urmă relevă importanța pe care o are corelarea figurinelor cu știința și nu cu religia.

P. Russel, în anul 1993, se asociază **observației realiste** și propune interpretarea statuetelor feminine paleolitice doar ca simple modele feminine, invocând asemănări între figurina de la Dolni Vestonice (Pl. IV/2a, 2b) și una din tinerele desenate de Rubens¹⁸. Bazându-se pe teoria enunțată de Reinach în 1908, Russell¹⁹ descrie religia Paleoliticului Superior ca fiind „*axată în jurul unui cult al fertilității oamenilor și animalelor*”.

Dale Guthrie consideră figurinele ca echivalentul paleolitic pentru *Playboy*, sau primele imagini erotice ale umanității, iar E. Trinkaus, luând drept exemplu celebrele figurine de la Willendorf (Pl. III/1a, 1b) și Dolni Vestonice, arată că ele sunt doar niște reprezentări realiste ale unor femei obeze. El crede că aceste „*fat ladies*” ilustrează un model comportamental mixt, ce implică mobilitate la distanță, niveluri ridicate ale activităților fizice combinate cu perioade de abundență și sedentarism ce favorizează acumularea caloriilor și apariția acestui tip de obezitate.

R. White și M. Bisson (1998)²⁰, în urma studiului unui ansamblu de 15 statuete, la care se adaugă comparația cu populațiile arctice actuale, consideră că ele sunt în strânsă legătură cu practici și ritualuri ale șamanilor, menite să asigure înmulțirea și perpetuarea grupului. În plus, simplificarea sau eliminarea unor părți ale corpului, precum brațele, picioarele sau fața, corespund, de fapt, unei lipse de semnificație în raport cu graviditatea.

J. K. Kozłowski compară achizițiile culturale, economice și sociale ale Gravettianului cu „*revoluția neolitică*”. În concluzie, societățile gravettiene ar fi putut dezvolta elemente ale unui sistem religios tipic neoliticului. Aceste elemente ar fi:

- echivalența între fecunditatea femeilor și fecunditatea naturii;
- o sacralizare a vieții sexuale;
- o mitologizare a misterului procreației.

Același autor, remarcând prezența statuetelor de femei în vârstă, ca și asocierea femeii și bovideului oferă analogii cu iconografia din Orientul Apropiat. El consideră că sensul sexual al acestor figurine nu este subliniat doar de exagerarea sânilor, feselor și a triumphiului pubian, dar și de prezența pe unele exemplare a benzilor geometrice, care, în loc să acopere, mai degrabă subliniază nuditatea personajelor²¹.

O altă abordare a studierii plasticii antropomorfe feminine paleolitice este formulată de H. Delporte (1979) care a inventariat cinci posibile ipoteze²²:

¹⁸ *Ibidem*, p. 142.

¹⁹ Jennett 2008, p. 39.

²⁰ Mărgărit 2010, p. 143.

²¹ *Ibidem*, p. 143.

²² Mărgărit 2010, p. 141.

1. Statuetele sunt imaginea realității. E. Piette (1907) considera că aceste statuete, în particular capul de la Brassempouy, sunt veritabile portrete ale femeii paleolitice.

2. Reprezintă idealul estetic. Pentru J. V. Zelizko (după H. Delporte, 1979), aceste figurații, cu tendință de obezitate, constituie idealul frumuseții paleolitice. El arăta că, la numeroase populații, proporțiile voluminoase feminine apar ca un semn al frumuseții.

3. Reprezentările sunt legate de imaginea fecundității. O serie de autori, printre care H. Begöuen (1958), pornind de la comparațiile etnografice, au insistat asupra faptului că statuetele feminine, în particular cele gravettiene, sunt imagini ale fecundității. Ei susțin totodată că imaginea fecundității apare în egală măsură și la figurațiile animale, cu reprezentări de femele gravide, întrezărindu-se un fel de „*sincretism*”, care asociază într-un același mit și într-o expresie paralelă, fecunditatea umană și cea animală.

5. Sunt figurile strămoșilor. Teoria a fost propusă de O. Menghin (după H. Delporte, 1979) și s-a bazat exclusiv pe comparații etnografice. J. Maringer arată cum unele triburi din Asia septentrională realizează mici sculpturi feminine – Dzuli, figurând prima femeie mitică, din care au descins toți membrii tribului. Dzuli sunt și spirite protectoare, cărora li se aduc ofrande și care sunt manipulate în timpul ritualurilor.

Ca răspuns pentru cea de-a doua ipoteză a lui H. Delporte, G. H. Luquet, în 1934, consideră că nu există un ideal feminin de tip colectiv, adică acceptat de toți. Din contră, fiecare artist, sintagma putând fi citită și ca „*fiecare unitate etnică*”, ar fi posedat propriul ideal feminin, pentru unii femeia zveltă – Laugerie-Haute (Pl. II/1) sau Petrkovice (Pl. II/3), pentru alții cea cu proporții semnificative (Pl. III/1a, 1b, Pl. IV/2a, 2b). Această ipoteză a idealului estetic personal este în acord cu marea variabilitate figurativă, observată la Brassempouy (Pl. IV/1a, 1b) sau Dolni Vestonice, dar și la Kostenki, Mezin sau Malta.

Monica Mărgărit²³ consideră că observațiile și criticile aduse teoriilor de mai sus se pot concentra în trei puncte esențiale:

- decontextualizarea: s-a argumentat că, atunci când H. Breuil (1952) a comparat unele elemente ale societăților din Noua Guinee cu cele paleolitice, a neglijat total contextul descoperirilor.

- prezentismul: teoriile fondate pe comparatism implică o anumită contracție a timpului, o perspectivă anistorică, deoarece comparațiile apropie o societate paleolitică și una actuală;

- omogenizarea: aceste teorii au elaborat o vedere omogenă și utopică a vânătorilor-culegători din Paleoliticului superior, considerându-le o simplă extensie a „*prezentului etnografic*”.

²³ *Ibidem*, p. 145.

Concluzii

Figurinele „Venus” din Paleoliticul Superior formează o clasă foarte eterogenă de artefacte, oglindite într-o mare eterogenă de teorii menite să le deslușească înțelesul.

Este posibil ca interpretarea corectă a acestor figurine să nu fie enunțată niciodată și ca noi să fim nevoiți să urmăm presupunerile ce au fost emise până acum și, fără îndoială, vor mai fi și altele emise de acum înainte.

Marcia-Anne Dobres²⁴ sintetizează cel mai bine acest lucru:

„No better argument could be made for the polysemic nature of prehistoric visual imagery than to inventory the number of interpretations proposed over the past century for the meaning and/or function of the archaeological materials dubiously called the Venus figurines“.

II. Ipoteze privind rolul și rostul plasticii antropomorfe din neolitic

Încercările de interpretare a simbolisticii figurinelor antropomorfe din neolitic și eneolitic, indiferent de perspectiva din care sunt enunțate, întâmpină numeroase dificultăți și devin aproape întotdeauna subiecte de controversă în ciuda faptului că nu există încă o metodologie bine stabilită pentru cercetarea în domeniu²⁵.

Modelarea figurinelor antropomorfe în lut (Pl. V–XII) a reprezentat un element esențial în cultura multor popoare preistorice, în Orientul Apropiat, nordul Africii, cea mai mare parte a Europei, Asia Centrală și de Est, precum și în America precolumbiană. Figurinele antropomorfe se întâlnesc din abundență în contexte diverse precum structuri de habitat, sanctuare, morminte ș.a.m.d.

Studiul plasticii antropomorfe și a simbolisticii asociate acestora este unul dintre mijloacele de reconstituire a religiei din neolitic și eneolitic, întrucât aceste piese erau frecvent utilizate în diferite ritualuri și ceremonii cultice. Abordările antropologice și etnologice, ca și urmărirea unor aspecte comune ar putea fi de natură să ne ajute să identificăm rădăcinile unor realități considerate pierdute în negura timpului.

Statuetele neolitice din lut se situează din punct de vedere genealogic între sculptura vânătoarească a paleoliticului târziu, pe de o parte, și arta marilor culturi timpurii ale Egiptului și Mesopotamiei, pe de altă parte. Este vorba despre un complex de artă figurativă caracterizat de un repertoriu limitat de tipuri de reprezentare, în ciuda diversității sale stilistice. Diversitatea figurinelor, numărul lor mare, ipostazele diferite în care sunt reprezentate (în picioare, așezate,

²⁴ „Nu există un mai bun argument pentru natura polisemică a artei paleolitice decât multitudinea de interpretări propuse în decursul secolului trecut pentru a desluși înțelesul și/sau funcția acestor materiale arheologice denumite în mod îndoielnic Venus» Marcia-Ann Dobres apud Jennett 2008, p. 62.

²⁵ Niculescu 2011, p. 25.

în diferite stadii de graviditate etc.), precum și contextele variate în care sunt descoperite indică faptul că au fost create și din rațiuni socio-ideologice, nu doar din rațiuni religioase.

Marea majoritate a reprezentărilor de personaje sacre sunt înfățișate goale, purtând doar uneori podoabe, în special pandantive „*en violon*”. Nuditatea este – după Mircea Eliade – „*echivalentă cu integritatea și plenitudinea*”. Goliciunea rituală semnalează existența unui model atemporal, a unei imagini paradisiace lipsite de uzura timpului²⁶.

Personajul feminin nu mai este doar un „*simbol al fecundității*” ci, pare acum, o apariție mitică concepută ca „*Ființa Supremă*” și „*Mama Universală*”, o *zeitate* căreia i se subordonează cosmosul. Marea Mamă”, sintagmă ce desemnează același personaj, este personificarea pricipiului feminin, în timp ce principiul masculin este încarnat de „*taur*” (Pl.VI/2) și va căpăta mai târziu și expresie antropomorfă (Pl. XII/2–3)²⁷.

Din punctul de vedere al istoriei religiilor, descoperirea agriculturii ar fi provocat „*o criză în valorile vânătorilor paleolitici*” și a apărut o „*solidaritate mistică între om și vegetație*”, iar femeia și sacralitatea feminină au dobândit o importanță majoră. Gândirea creatoare de simboluri, caracteristică deja comunităților de vânători-culegători de la sfârșitul epipaleoliticului, a fost generată în acea perioadă de necesitățile de comunicare și cooperare între grupurile umane. O dată cu apariția și răspândirea agriculturii și schimbarea modului de viață în preistorie, simbolurile ajung să reflecte un sistem de convingeri religioase, precum și practici economice noi, care vor aduce și modificări în plan ideologic și social. Și cercetările mai noi concluzionează că adoptarea unei vieți sedentare a coincis cu dezvoltarea unor capacități umane și culturale care au dus la elaborarea unor sisteme materiale de reprezentare simbolică, de care noul mod de viață a ajuns ulterior să depindă.

Din perspectiva spiritualității în preistorie, până nu demult predomina în literatura de specialitate atât română cât și internațională *cultul fertilității și fecundității*, a cărui asociere cu o divinitate feminină principală a dat ocazia unor dispute aprinse în ultimele decenii. Existența acelei divinități feminine, denumită *Marea Zeiță*, *Zeița-Mamă* sau *Marea Mamă* de către Marija Gimbutas, principala teoreticiană a acestei interpretări, a fost intens combătută, în ciuda unor dovezi suficient de clare că un cult al fertilității se desfășura și avea o importanță considerabilă în neolitic și eneolitic, iar divinitățile feminine nu numai că reprezintă majoritatea covârșitoare a figurinelor descoperite, dar sunt realizate în ipostaze care nu lasă îndoieli în ceea ce privește semnificația lor (spre exemplu maternitatea).

Marija Gimbutas consideră că sarcina susținerii vieții era motivul dominant în imagistica mitologică a vechii Europe, așadar regenerarea era una dintre manifestările cele mai prezente. În mod natural „*zeița*” care era responsabilă

²⁶ Monah 1997, p. 232.

²⁷ Petrescu-Dîmbovița 2010, p. 164.

pentru transformarea din mort în viu a devenit figura centrală în panteonul zeilor. „Marea zeiță”, asociată cu fazele lunii, simbolizează continuitatea creației și a schimbării.

Interpretările propuse de ea sunt marcate de puternicele ecouri feministe ale epocii. „*„Zeița fertilității” sau „Zeița Mamă”, sunt niște imagini mult mai complexe decât mulți oameni își închipuie. Ea nu era doar „Zeița mamă”, care comandă fertilitatea sau „Zeița animalelor”, care guvernează fecunditatea animalelor și a naturii sălbatice, ci era o imagine complexă, cu trăsături acumulate în perioadele pre agrară și agrară. În timpul celei din urmă a devenit, cu predicție, o „Zeiță a Regenerării”, de exemplu „Zeița lunii” – un produs al unei societăți sedentare, matriliare. Era creatoare de viață și de tot ceea ce promovează fertilitatea, dar de asemenea era și mânăuitoarea forțelor distructive ale naturii. Natura feminină, ca și luna, este deopotrivă luminoasă, dar și întunecată*”²⁸. Ea remodelează imaginea „Marii Zeițe” pentru a servi evoluției feminismului, diminuând maternitatea, fertilitatea și sexualitatea pentru a evidenția partea creatoare, cea care controlează viața și moartea.

Odată cu începuturile agriculturii, fermierii au început să observe fenomenul Pământului dător de viață mai atent decât o făcuseră comunitățile de vânători-culegători dinaintea lor. Astfel ia naștere o nouă zeităte, „Zeița Vegetației”, un simbol al naturii sacre a sămânței și a pământului arat. Legăturile dintre această din urmă zeităte și „Marea zeiță” sunt foarte strânse. Este arhicunoscută asocierea „zeiței” cu evenimente majore în comunitățile de agricultori din neolitic și eneolitic precum nașterea, respectiv cultivarea și regenerarea solului.

Un alt susținător fervent al mitului zeiței-mame și al asocierii ei cu idei și concepte legate de noul mod de viață este cercetătorul britanic James Mellaart, care a identificat nenumărate ipostaze ale zeiței la Catalhöyük (Pl. V/1), remarcând în special frecvența figurinelor feminine de mici dimensiuni. Cercetătorul britanic sesizează existența a trei tipuri de statuete ce înfățișează o tânără fată, zveltă, o „matroană”²⁹, reprezentată ca o femeie adultă, cu forme generoase, capabilă de procreare și chiar reprezentarea unei femei în vârstă, probabil o „strămoașă”. După modelul sugerat de J. Mellaart, S. Marinescu-Bîlcu a realizat o tipologie asemănătoare a statuetelor eneolitice din România, folosind ca principal criteriu de identificare forma și poziția sânilor. Ea consideră că sânii mici, fermi și șoldurile mai puțin ample semnalează ipostaza de tânără fată, înainte de maternitate, în timp ce sânii amplii sau care atârnă și șoldurile largi, cu așa numita reprezentare a steatopigiei (Pl. VII/1–2, Pl. VIII/2), ar defini ipostaza de mamă a divinității³⁰.

Un alt arheolog român care îmbrățișează ipoteza existenței „Zeiței Mame” este Dan Monah. El consideră că pentru orice cercetător al culturii

²⁸ Gimbutas 1974, p. 155.

²⁹ Monah 1997, p. 205; Petrescu-Dîmbovița 2010, p. 169.

³⁰ Monah 1997, p. 205 și urm.

Cucuteni-Tripolie este evident că viața spirituală a creatorilor acestei fabuloase ceramici pictate era axată pe ceea ce Mircea Eliade numește „*religia mamei*”. Monah consideră că întregul edificiu spiritual Cucuteni-Tripolie este dominat autoritar de imaginea „Marii Mame”, variantă a arhetipului feminin.

Divinitatea feminină cucuteniană, pe care am numit-o convențional „*Marea Zeiță*”, are certe trăsături de „*Mare Mamă*”, zeitate a vieții și a morții, cu atribute contradictorii din a căror combinație iau naștere numeroase reprezentări ale acestor ipostaze. Mircea Eliade spune despre „*Marea Zeiță*” că este o zeitate specifică comunităților de agricultori deoarece „...*simbolismul și cultele Mamei-Pământ, ale fecundității umane și agrare, ale sacralității femeii etc., nu s-au putut dezvolta și constitui în sistem religios, bogat articulat, decât prin descoperirea agriculturii*”.

Deși calitatea de zeitate a vieții a „*Marii Zeițe*” cucuteniene este acceptată de toți cercetătorii, este mai greu să se ofere argumente materiale. Totuși, în favoarea acestei interpretări pot fi citate statuetele care reprezintă graviditatea, pandantivele reprezentând zeitatea născândă și mai ales culoarea roșie a celor mai multe statuete feminine. Cercetătorul român amintește teoria lui Olaf Hockmann, care încercând să interpreteze semnificația culorii figurinelor, considera că negrul ar putea fi în legătură cu lumea chtonică, a morților, pe când roșul ar simboliza viața, soarele. Monah nu se pronunță pro sau contra teoriei de mai sus, dar menționează că în cultura Cucuteni figurine de culoarea neagră sunt foarte puține, iar acest fapt se datorează, crede el, unor accidente de ardere, sau arderii secundare.

Câteva statuete eneolitice (Gumelnița și Cucuteni) au în regiunea abdominală o cavitate în care se află mai multe sfere de lut. Această „însămânțare” simbolizată a unor statuete poate fi urmarea practicării magiei simpatetice, dar și urmarea faptului că în majoritatea religiilor arhaice fecunditatea feminină este asimilată cu cea a pământului.

O altă teorie menită să stabilească rolul și rostul figurinelor antropomorfe susține dualitatea religiei neolitice, bazată pe principiul *coincidentia oppositorum*³¹, în care principalele două principii opuse sunt cel feminin și cel masculin. Dualitatea noii religii va fi menținută pe tot parcursul neo-eneoliticului, fiind exprimată prin diferite modalități: modelarea din două bucăți a unor statuete feminine, reprezentări androgine, hierogamie. Trebuie însă subliniat faptul că această diadă feminin-masculin nu era unică. Conform „*Tratatului de istoria religiilor*” scris de Mircea Eliade, contrarii coincidente și complementare pot fi: cerul și pământul, ziua și noaptea, iarna și vara, nașterea și moartea, războiul și pacea, soarele și luna, precum și numeroase altele. De regulă, schema cuprinde un înșelător (*trickster*), care exploatează, în favoarea sa, slăbiciunile acestui sistem religios. Exemplul cel mai familiar este șarpele biblic.

Nimic nu reflectă mai bine acest concept al dualității decât cele două principii antagonice și complementare, numite de chinezi *yin* și *yang*. *Yin* este

³¹ Petrescu-Dîimbovița 2010, p. 168.

considerat ca fiind principiul feminin, caracterizat prin pasivitate, în timp ce *yang*, de natură masculină, este principiul activ. Cele două concepte mai au uneori și sensul de lumină și întuneric.

Observațiile făcute de James Mellaart la Çatal Hüyük și Hacilar³² demonstrează că natura duală a zeității feminine neolitice este dezvăluită și de un detaliu tehnic de modelare. O serie de statuete feminine sunt realizate din două bucăți dispuse longitudinal și lipite prin presiune. Important de remarcat este și faptul că cele două părți nu sunt egale, egalizarea și simetria lor realizându-se după acoperirea ansamblului astfel format cu un strat de lut. Această tehnică neobișnuită nu este întâlnită doar la statuetele realizate din lut, ci și în cazul unor piese din materiale ce nu sunt la fel de ușor de prelucrat (piatra, osul, metalul sau chiar scoicile). Obsesia artiștilor neolitici pentru această tehnică de modelare a figurinelor antropomorfe feminine presupune existența unor puternice credințe în această dualitate a „Zeitei mamă”.

O altă față a dualismului „*Marii Zeite*” este simbolizată prin androginie, despre care Mircea Eliade spune că reprezintă „formula arhaică și universală pentru a exprima totalitatea, coincidența contrariilor”. Reprezentări androgine întâlnim în România doar în mediile culturilor neo-eneolitice Gumelnița, Cucuteni. În cazul „îndrăgostiților” de la Gumelnița (pl. XII/1, 3), una dintre figurinele care face parte din grup are reprezentați sâni, la fel ca statueta feminină, dar are modelat și sexul masculin, redat cu detalii naturaliste³³.

D. Monah consideră că androginia este consecința mitologică și reflectarea plastică a principiului dualității religioase. Dacă mai sus am arătat că alcătuirea din două părți a statuetelor feminine constituie un semn al coincidenței contrariilor în care cele două elemente pot căpăta o multitudine de expresii, în cazul reprezentărilor androgine cucuteniene ne aflăm în fața unui caz în care opoziția și coincidența femininului cu masculinul este clar exprimată. Figurațiile androgine pot reprezenta divinitatea primordială capabilă de autoreproducere.

Silvia Marinescu-Bîlcu³⁴ consideră că este cunoscut faptul că originile statuetelor antropomorfe trebuie căutate în Asia Mică, unde dată fiind varietatea de reprezentări, contextele în care au fost descoperite, numeroasele „*capele de cult*” apărute, ele nu mai pot fi interpretate decât ca reprezentări ale „divinității”. Admițând acest fapt, trebuie să admitem și că, odată cu preluarea reprezentărilor în lut, populațiile neolitice din Europa de sud-est și-au însușit și ideea pe care acestea o reprezentau, adică ideea „divinităților”.

Cercetătoarea nu este de acord cu ideea că figurinele antropomorfe masculine trebuie atribuite „zeului” soare, pe care o susține O. Höckmann, dar spune că autorul are dreptate când spune că „zeița” este stăpâna fecundității.

³² Monah 1997, p. 208.

³³ Dumitrescu 1974b, p. 580 și urm.

³⁴ Marinescu-Bîlcu 1974, p. 94.

Silvia Marinescu-Bîlcu spune că un cult „*uranian*” a putut lua naștere în neolitic, însă este mai greu de admis reprezentarea antropomorfă a acesteia zeiță. Având în vedere figurinele neolitice duble despre care se spune că întruchipează „*perechea divină*” (Pl. VI/2, 3, Pl. XII/1, 3), ea crede că este mai prudent să considere statuetele masculine drept simpli acoliți „*divini*” ai „*zeiței mame*”.

În ceea ce privește problema „*gânditorilor*” de la Cernavodă și a replicilor sale moldovenești de la Târpești, dar și a altor piese ce aparțin culturilor Precucuteni, Hamangia și Cucuteni ale căror brațe/braț sunt îndreptate spre cap, sau îl sprijineau, S. Marinescu-Bîlcu spune că aceste gesturi, care în accepția modernă indică atitudinea de gândire, pot fi gesturi rituale, probabil legate de anumite practici magico-religioase.

Reprezentările antropomorfe masculine (Pl. XII/2) se află pe plan secundar ca și importanță în panteonul zeităților neolitice. În această lume dualistă, zeitățile masculine au rol de secundant al „*Marii Zeițe*”. Principiul masculin este reprezentat sub formă antropomorfă sau personificat de taur.

În forma sa taurină, principiul masculin nu este reprezentat ca un animal întreg, ci este simbolizat cu ajutorul a diferite tehnici, doar bucraniul, partea frontală sau coarnele care personifică virilitatea. În această formă el intră în compoziția hierogamiei, dezvăluindu-ne astfel adevărata sa identitate. Rolul deosebit de important al taurului în religia și practicile rituale neo-eneolitice ne este dezvăluit și de prezența sa constantă în sanctuare.

Atestarea existenței unui cuplu divin, format din zeitatea feminină și taur³⁵, are implicații deosebite nu numai prin apropierea de tematica religioasă a neoliticului anatolian, ci și printr-o foarte posibilă transmitere a acestei teme în mitologia de mai târziu. În sprijinul acestei teorii aducem mitul grecesc al răpirii Europei de către Zeus, transformat în taur, sau tema mitologică românească în care bourul poartă între coarne o fecioară³⁶.

O altă reprezentare a principiului masculin, rezultat al convenției *pars pro toto*, este *phallos*-ul. Dan Monah crede că descoperirile de *phallos* din așezările cucuteniene semnaleză practicarea unor ritualuri orgiastice în comunitățile Cucuteni-Tripolie. Piese de lut ars constituiau recuzita utilizată în aceste ceremonii care puteau cuprinde și dansuri falice.

Judecând după ceea ce se știe despre religia neolitică din Orientul Apropiat și ceea ce lasă să se întrevadă manifestările religioase ale primilor neolitici de la noi, sistemul religios „*importat*” era complet și complex și în ceea ce privește componentele sale esențiale, nu se va schimba și nu va evolua timp de mai multe milenii. În mitologie, în reprezentarea plastică a divinității, în ritualuri și rituri s-au manifestat influențe, au avut loc fenomene de sincretism, au apărut noi expresii plastice datorate unor creatori de geniu, au fost uitate unele

³⁵ Dumitrescu 1974b, p. 579; Monah 1997, p. 211 și urm.

³⁶ Petrescu-Dîmbovița 2010, p. 168.

atribute, chiar personaje importante au trecut în postura de *deus otiosus*³⁷, dar, structura inițială a fost suficient de complexă și suficient de bine definită pentru a rezista de-a lungul mileniilor.

În legătură cu *distrugerea ritualică* a unor figurine (spargerea lor intenționată), aceasta a fost observată în cadrul manifestărilor cultice ale indivizilor din paleolitic pentru care, o dată ce avusese loc evenimentul în vederea căruia confecționaseră diferite obiecte cultice, aceste obiecte își pierdeau orice importanță. Relevanța fragmentării intenționate a figurinelor pentru funcționalitatea religioasă a acestora este semnalată încă de la începuturile neoliticului, în Orientul Apropiat și Anatolia.

O ipoteză interesantă lansată în perioada recentă este cea conform căreia artefactul (în acest caz o mască vinčiană, provenită din tell-ul neolitic de la Uivar – Pl. V/2) a fost rupt intenționat, după încheierea ritualului care avusese loc și în care jucase un rol bine stabilit, pentru a distruge astfel „*puntea dintre cele două lumi*” la realizarea căreia contribuise, permanentizând astfel efectul ritualului respectiv.

Chiar dacă evoluția capacității de raționare, dezvoltarea memoriei și alte particularități cognitive au influențat considerabil capabilitatea omului de comunicare simbolică, ritualurile trebuie să fi constituit și un mediu *social* important care a susținut aceste progrese și a permis și facilitat oamenilor alcătuirea unor sisteme de comunicare simbolică tot mai complexe³⁸.

De la simpla transmitere vizuală a apartenenței la sexul feminin sau masculin prin simboluri ori asocieri de simboluri consacrate și în general ușor de recunoscut (triumghiul cu vârful în jos în zona inghinală a statuetelor), până la ipotezele care transformă seriile de simboluri în adevărate „*texte sacre*”, toate aceste încercări de interpretare se bazează pe capacitatea unor reprezentări grafice de a transmite o noțiune, o idee, un set de cunoștințe sau chiar o „*poveste*” mai amplă. Spre exemplu, reprezentarea statuară a unor strămoși mitici putea intermedia transmiterea unor relatări mitologice proprii unei comunități, *altfel decât verbal*.

Cu siguranță unul dintre cele mai importante studii din secolul XX, privitoare la figurinele antropomorfe a fost scris de către Peter J. Ucko în anul 1968³⁹. Cercetătorul britanic a încercat prin studierea figurinelor să găsească asemănări interculturale, curente, influențe și tipologii comune grupurilor culturale. El formulează următoarele concluzii:

1. De obicei, arheologii își canalizează atenția doar pe interpretările funcționale, fără însă a lua în calcul că figurinele pot fi de fapt importanți indici trans-culturali.

³⁷ *Ibidem*, p. 169.

³⁸ Niculescu 2011, p. 35.

³⁹ Ștefan 2005–2006, p. 72 și urm.

2. Cercetarea bazată pe relaționarea între grupurile culturale obține informațiile din studierea individuală a figurinelor sau a diferitelor trăsături pe care acestea le au.

3. Comparațiile interculturale trebuiesc făcute cu multă precauție pentru a putea menține controlul temporal și spațial.

4. Continuitatea funcțională între Paleolitic și Neolitic nu există.

5. Orientul Mijlociu este singurul areal pentru care avem dovezi istorice care susțin existența religiei Zeiței Mame. Ea este asociată cu un cult al fertilității, așadar funcțiile figurinelor sunt valabile doar în acest sens.

6. O singură interpretare nu este valabilă pentru toate figurinele.

7. Informațiile etnografice sugerează funcționalități diferite.

8. Originea figurinelor poate ajuta la identificarea funcțiilor lor.

Unul dintre cele mai recente puncte de vedere aparține lui Douglass Bailey⁴⁰, care propune o nouă metodă de interpretare a statuetelor antropomorfe neolitice folosind ceea ce el numește *paradoxul înțelegerii*, bazat pe tridimensionalitatea figurinelor.

Interpretarea propusă de Bailey este axată strict pe identificarea și înțelegerea a patru lucruri: 1) privitorul; 2) obiectul privit; 3) condițiile în care privitorul și obiectul privit interacționează; 4) semnificația interacțiunii în contextele social-politice ale vremii. Pentru aceasta el redefineste figurinele antropomorfe astfel:

– în primul rând, este o miniatură, un obiect mic, o reprezentare a realului la o anumită scară;

– în al doilea rând este antropomorfă, adică are formă umană;

– în al treilea rând este un obiect tridimensional, adică o formă umană miniaturală reprezentată în tehnica *ronde-bosse*.

Acest principiu se naște datorită faptului că, deși tri-dimensionale, figurinele nu pot fi observate pe toate părțile în același timp, astfel, în mintea observatorului se acumulează mai multe imagini și perspective diferite ale aceluiași obiect. Niciuna dintre aceste perspective sau imagini nu seamănă între ele, ele se contrazic reciproc. Din aceste contradicții se manifestă *paradoxul înțelegerii*: un obiect tridimensional este pe de o parte deschis înțelegerii, datorită libertății de analiză pe care o oferă, pe de altă parte, înțelegerea completă a obiectului nu este posibilă din cauza multitudinii de perspective contradictorii existente. Puterea de atracție a acestui paradox poate fi observată atât în timpurile noastre, cât și în trecut. Elocvent este exemplul dioramelor din muzee și a numărului mare de vizitatori care vin să le vadă.

El susține că interpretările de până acum sunt fondate pe niște întrebări greșite. De pildă, subliniază Bailey, întrebări precum: care sunt diferențele dintre figurinele de tip Hamangia A și cele de tip Hamangia B?, a fost cultura Vinca dominată de bărbați sau de femei? sau era prezentă în panteon Zeița Pasăre

⁴⁰ Bailey 2002, p. 90; Bailey 2005, p. 26–44.

sau Consortul Taur? sunt întrebări importante, dar nu sunt cele potrivite pentru a fi formulate în încercarea de a afla înțelesul figurinelor antropomorfe.

De asemenea, Douglass Bailey crede că multe dintre teoriile moderne sunt axate pe interpretările formulate de Marija Gimbutas. Acest curent interpretativ oferă povești în locul explicațiilor științifice, cititorii neputând urmări modul în care datele științifice sunt corelate pentru a se ajunge la aceste rezultate. În acest fel potențialele critici sau posibilitatea unor înțelesuri alternative ale pieselor sunt eliminate.

Figurinele neolitice, consideră Bailey, au cel puțin două înțelesuri. Pe de o parte ele pot fi explicate din punctul de vedere al funcționalității lor, al motivelor pentru care au fost realizate. După părerea cercetătorului⁴¹, fiecare dintre interpretările menționate mai sus, în această lucrare, sunt în același timp corecte și incorecte.

Pe de altă parte, mai există un înțeles care se poate dovedi mai important pentru înțelegerea realităților sociale din perioada neolitică. Acest înțeles nu are nimic de-a face cu ritualurile în care au fost folosite aceste figurine, nici cu intenția artistului sau cu locul unde au fost descoperite. Acest înțeles al figurinelor sugerează o prezentare uzuală, dar puternică a trupului omenesc în cadrul comunităților neolitice. El aseamănă rolul figurinelor antropomorfe neolitice cu cel al păpușilor Barbie, care, deși sunt niște jucării, au consecințe fundamentale pentru felul în care fetele își privesc trupul și evoluția acestuia de la copilărie la maturitate.

Un alt studiu recent privitor la interpretarea statuetelor antropomorfe este cel scris de Radian-Romus Andreescu⁴². Cercetătorul propune, pentru analiza pieselor antropomorfe gumelnițene, o metodă de abordare nouă, pe care o numește *analiză primară* și care are ca obiectiv sistematizarea datelor despre plastica antropomorfă și societatea gumelnițeană, date obținute prin *studierea directă* a pieselor și prin *contactul nemijlocit* cu realitățile acestei civilizații.

Una din certitudinile la care a dus această *analiză primară* a lui Radian Andreescu este aceea că în reprezentările antropomorfe gumelnițene predomină personajul feminin. Cu toate acestea, părerea cercetătorului, despre identificarea reprezentărilor antropomorfe feminine cu Marea-Mamă, este aceea că ea pare simplistă, cel puțin pentru societatea gumelnițeană, ale cărei statuete și vase antropomorfe „sunt prea variate pentru a fi reduse la o unică explicație“.

Predominarea personajului feminin rezultată din analiza lui Andreescu și acceptarea naturii divine a acestuia ridică o nouă problemă: avem de-a face cu o singură divinitate reprezentată în mai multe ipostaze, sau aceste statuete reprezintă divinități diferite, în acest caz putând vorbi despre existența unui întreg panteon neolitic? Conform autorului, în acest stadiu al cercetărilor,

⁴¹ *Ibidem*, p. 181–197.

⁴² Andreescu 2002, p. 86–97.

informațiile despre civilizația gumelnițeană sunt prea puține pentru a putea răspunde acestor întrebări.

Analiza primară naște și o ipoteză legată de multiplele funcționalități cultice ale statuetelor și vaselor antropomorfe gumelnițene. Această ipoteză este probabil mai în acord cu diversitatea plasticii antropomorfe gumelnițene, dar, și în acest caz, rămân întrebări cărora nu li se poate răspunde încă: cum deosebim piesele care serveau cultului religios de cele care erau folosite în ritualurile magice sau în ceremoniile de inițiere? sau care era natura acestor ceremonii și ritualuri?

Într-un articol din anul 2005, Valentina Voinea face o analiză a figurinelor antropomorfe gumelnițene încercând să „decodeze” mesajul lor religios, bazându-se pe limbajul gesturilor. Ea identifică 7 tipuri de statuete:

1. **Adoranta**, este reprezentată cu mâinile întinse lateral, și puțin în sus, deasupra umerilor.

2. **Purtătorul de ofrandă** sunt identificați datorită poziției mâinilor și a vaselor pe care le poartă pe cap.

3. **Dansatorul și cântărețul sacru**. Dansatorul este reprezentat schematic, cu mâinile și picioarele îndoite, dar cu sexul marcat clar. Lipsit de mâini și de picioare, cântărețul este reprezentat cu gura deschisă, care capătă o extraordinară forță de expresie.

4. **Gânditorul** este reprezentat atât prin gestul de a ridica o mână spre barbă, cât și prin încrucișarea mâinilor peste piept.

5. **Matroana** este reprezentarea feminină nud, cu un abdomen supradimensionat și cu mâinile pe abdomen, într-o atitudine protectivă.

6. **Jurământul „sub femore”**. Ideea se manifestă la figurinele masculine care sunt reprezentate cu o mână pe piept și cealaltă așezată pe falus.

7. **Cuplul divin** sau așa numitele „cupluri de îndrăgostiți” în care totul se reduce la simbolurile falice și al triumphiului sexual.

Deși nu își propune să facă o nouă teoretizare a figurinelor antropomorfe, interpretarea Valentinei Voinea reușește să se concretizeze într-un important pas înainte pentru înțelegerea mesajului acestor figurine gumelnițene.

Concluzii

Nu știu în ce măsură am reușit să acopăr totalitatea interpretărilor plasticii antropomorfe din Paleoliticul superior și Neolitic, dar parcurgând aceste teorii și ipoteze am ajuns la concluzia că, indiferent de perioada istorică în care se manifestă, crearea și utilizarea pe scară largă a artefactelor purtătoare de simboluri arată că omul nu mai trăiește doar în lumea fizică, care-l înconjoară. El are acum la dispoziție un univers mult mai larg, ale cărui părți componente sunt arta, limbajul și religia.

Deși noțiunile, conceptele, preocupările se schimbă pe parcursul epocilor istorice, figurinele antropomorfe rămân repere permanente, constante în viața

comunităților umane, fie ele de vânători-culegători sau agricultori. Acestea sunt menținute și perpetuate cu o tenacitate care dovedește existența unor conotații religioase și sociale fundamentale pentru omul preistoric și care dovedește necesitatea acestuia de a păstra și perpetua tradițiile.

ON CERTAIN ASPECTS OF PLASTIC ANTHROPOMORPHIC REPRESENTATIONS FROM PALEOLITHIC AND NEOLITHIC

(Abstract)

In this paper I wanted to realize a review of the theories regarding the interpretation of the anthropomorphic figurines from the Upper Paleolithic and the Neolithic, trying to respect as much as possible, the chronological sequence and their ideological affiliation.

The study of anthropomorphic figurines and the symbolism associated with them is one of the means of reconstructing the religious and social life in prehistory. The complexity of these symbols, created since the Upper Paleolithic, raises many questions to which many authors have tried to answer.

The prehistoric anthropomorphic figurines with their characteristic symbolism preserves and reflects past realities that can not be easily distinguished.

Explicația planșelor / Explanation of the plates

- Pl. I. 1. Flyer ce o reprezintă pe Sartje Baartman, „Venus Hotentotă”, în timpul turneului ei European dintre anii 1810–1816 (apud White 2006); 2. „Venus de la Grimaldi”, sau „Polichinella” (donsmaps.com/venus.html); 3. „Venus de la Avdeevo”, o figurină feminină dublă ce reprezintă silueta feminină în diferite etape ale ciclului reproductiv (donsmaps.com/venus.html); 4. „Venus de la Avdeevo”, vedere din față a statuetei / Pl. I. 1. Flyer showing Saartje Baartman, the Hotentot Venus, during her european tournament (1810–1816) (apud White 2006); 2. Grimaldi Venus, otherwise known as Polichinella (apud donsmaps.com/venus.html); 3. Avdeevo Venus, a double anthropomorphic figurine, showing the feminine silhouette (donsmaps.com/venus.html); 4. Avdeevo Venus, front view.
- Pl. II. 1. „Venus impudică” este prima statueta feminină descoperită în Franța în 1864, și una dintre cele mai cunoscute. Trăsăturile sexuale sunt vizibile, dar lipsa pieptului pronunțat ne duce cu gândul la o tânără fată (donsmaps.com/venus.html); 2. „Venus Petrkovice” este o altă statueta feminină ce reprezintă o tânără fată; 3. „Venus Lespugue”, vedere dublă. La vederea din spate se poate observa ceea ce Elizabeth Barber (expertă în textile) consideră a fi o fustă din fibre răscute (donsmaps.com/venus.html); 4. „Venus de la Losange”, sau „Venus Rombică” se potrivește teoriei lui Andre Leroi-Gourhan, dar și ipotezelor privind reprezentările realiste din punct de vedere ginecologic (donsmaps.com/venus.html) / Pl. II. 1. „The Impudent Venus”, is the first anthropomorphic figurine found in France in 1864. The statue is about a young female (donsmaps.com/venus.html); 2. „The Petrkovice Venus”, another statue depicting a young girl (donsmaps.com/venus.html); 3. „The Lespugue Venus”. In the back view,

Elizabeth Barber observed a skirt made from twisted fibers (donsmaps.com/venus.html); 4. The „Losange Venus”, otherwise known as „the Rhombic Venus” confirms Andre Leroi-Gourhan’s theories about the anthropomorphic figurines (donsmaps.com/venus.html).

- Pl. III. 1a-b. „Venus din Willendorf”, probabil cea mai cunoscută reprezentare feminină paleolitică, se înscrie și ea în tiparele consacrate ale artei figurative din Paleoliticul superior (donsmaps.com/venus.html); 2a-b. Figurine „Venus” descoperite în Siberia. În cazul figurinei 2b, se poate observa frunza reprezentată pe umăr (donsmaps.com/venus.html) / Pl. III. 1a., 1b. „Venus of Willendorf”, probably the world’s best known palaeolithic figurine (donsmaps.com/venus.html); 2a, 2b. „Venus” figurines found in Siberia. In the case of 2b figurine, it can be seen represented an leaf on the shoulder (donsmaps.com/venus.html).
- Pl. IV. 1a. „Venus de la Brassempouy”, a fost asemănată de Edouard Piette cu statuetele egiptene, datorită reprezentării detaliate a trăsăturilor chipului și a coafurii (donsmaps.com/venus.html); 1b. Reconstituire a felului în care „Venus de la Brassempouy” ar fi putut arăta (donsmaps.com/venus.html); 2a, 2b. „Venus de la Dolni Vestonice”, cea mai veche piesă ceramică din lume, aproximativ 27000 de ani, prezintă aceleași amplitudine a trăsăturilor sexuale caracteristică statuetelor feminine din paleolitic. Vedere dublă. Figurina este asociată de către scriitoarea Jean Auel cu Zeița Mamă (donsmaps.com/venus.html); 3. Jean-Pierre Duhard identifică în reprezentările feminine paleolitice imagini ale unor femei gravide. Foto: sus: femeie însărcinată în luna a șasea; jos: „Venus din Willendorf” (apud Jennett 2008) / Pl. IV. 1a. Edouard Piette said about *the Brassempouy Venus*, that it resembles the egyptian statues (donsmaps.com/venus.html); 1b. Reconstitution of how „the Venus of Brassempouy” might have looked (donsmaps.com/venus.html); 2a, 2b. „Venus of Dolni Vestonice”, the world’s most ancient ceramics sculpture, about 27000 years old (donsmaps.com/venus.html); 3. Jean-Pierre Duhard sees in the feminine figurines from the palaeolithic period representations of pregnant women (apud Jennett 2008).
- Pl. V. 1. „Zeița Mamă” de la Catalhöyük, apud J. Mellaart (apud http://dnaconsultants.com/_blog/DNA_Consultants_Blog/post/From_Matriarchy_to_Patriarchy_Year_3000_BCE/); 2. Fragment de „mască vinčiană” (apud Schier, Drașovean 2004–2005); 3. Cultura Vinča. Figurină antropomorfă cu mască (apud Gimbutas 1974) / Pl. V. 1. „The Mother Goddess” from Catalhöyük, according to J.Mellaart(http://dnaconsultants.com/_blog/DNA_Consultants_Blog/post/From_Matriarchy_to_Patriarchy_Year_3000_BCE/); 2. Fragment of a mask, Vinča culture (apud Schier, Drașovean 2004–2005); 3. Masked anthropomorphic figurine, Vinča culture (apud Gimbutas 1974).
- Pl. VI. 1. „Zeița Lunii”. Cultura Vinča (apud Gimbutas 1974); 2a, 2b. Cultura Vinča. Perechi de zeități (apud Gimbutas 1974) / PL. VI. 1. „The Moon Goddess”. Vinča culture (apud Gimbutas 1974); 2a, 2b. Vinča culture. Pairs of deities (apud Gimbutas 1974).
- Pl. VII. 1. Figurină antropomorfă Hamangia (foto Marius Amarie 2009); 2a, 2b. Statuetă feminină cucuteniană. Vedere dublă (foto Marius Amarie 2009); 3. „Gânditorul” și perechea sa. Statuete antropomorfe ce aparțin culturii Hamangia (foto Marius Amarie 2009) / Pl. VII. 1. Anthropomorphic figurine, Hamangia culture (Marius

- Amarie 2009); 2. Cucuteni culture. Feminine statue (photo Marius Amarie 2009); 3. *The Thinker* and his wife. Hamangia culture (photo Marius Amarie 2009).
- Pl. VIII. 1. Model arhitectural cu 6 figurine antropomorfe. Cultura Cucuteni. (foto Marius Amarie 2009); 2. Figurină antropomorfă feminină cucuteniană.; 3. „*Gânditorul*” de la Târpești. Cultura Cucuteni. Zeitate masculină (apud Marinescu-Bîlcu 1974); 4. Statuetă feminină cucuteniană. Se observă elemente de îmbrăcăminte și podoabe (foto Marius Amarie 2009) / Pl. VIII. 1. Architectural model with 6 anthropomorphic figurines, Cucuteni culture (photo Marius Amarie 2009); 2. Feminine anthropomorphic figurine Cucuteni culture (photo Marius Amarie 2009); 3. „The Thinker” of Târpești, Cucuteni culture (apud Marinescu-Bîlcu 1974); 4. Feminine statue, Cucuteni culture (photo Marius Amarie 2009).
- Pl. IX. 1. „Adoranta”. Cultura Gumelnița (apud Voinea 2002); 2. Figurină antropomorfă feminină cucuteniană (apud Andreescu 2002); 3. Scena de cult de la Ovcharovo, cultura Gumelnița (apud Bailey 2000) / Pl. IX. 1. „The worshiper”, Gumelnița culture (apud Voinea 2002); 2. Figurină antropomorfă feminină cucuteniană (apud Andreescu 2002); 3. Scena de cult de la Ovcharovo, cultura Gumelnița (apud Bailey 2000).
- Pl. X. 1, 2. „Purtătorul de ofrandă”. Cultura Gumelnița. Reprezentări diferite (apud Voinea 2002); 3, 4. „*Cântărețul sacru*”, cultura Gumelnița (apud Voinea 2002) / Pl. X. 1, 2. *The offering bearer*, Gumelnița culture (apud Voinea 2002); 3, 4. *The sacred singer*, Gumelnița (apud Voinea 2002).
- Pl. XI. 1, 2. „Gânditorul”, diferite ipostaze. Cultura Gumelnița (apud Voinea 2002); 3, 4. „Matroana”, diferite ipostaze. Cultura Gumelnița (apud Voinea 2002) / Pl. XI. 1a, b. *The thinker*, different representations, Gumelnița culture (apud Voinea 2002); 2a, b. *The matron*, different representations, Gumelnița culture (apud Voinea 2002).
- Pl. XII. 1. „Îndrăgostiții” de la Gumelnița. Cultura Gumelnița. Perechea divină; 2. Reprezentare antropomorfă masculină, cultura Gumelnița; 3. „*Vasul cu îndrăgostiți*”, cultura Gumelnița / Pl. XII. 1. „The lovers” of Gumelnița. The divine couple, Gumelnița culture (apud Voinea 2002); 2. Male anthropomorphic representation, Gumelnița culture (apud Voinea 2002); 3. „The lover’s bowl”, Gumelnița culture (apud Voinea 2002).

Bibliografie / Bibliography

Andreescu 2002	- R.-R. Andreescu, <i>Plastica antropomorfă gumelnițeană. Analiză primară</i> , București, 2002.
Bailey 2000	- D. Bailey, <i>Balkan Prehistory. Exclusion, Incorporation and Identity</i> , London, 2000.
Bailey 2002	- D. Bailey, „A new perspective on Neolithic figurines”, în <i>Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos</i> , XIX, 2005, p. 87-95.
Bailey 2005	- D. Bailey, <i>Prehistoric figurines. Representation and Corporeality in Neolithic</i> , New York, 2005.

- Becker 2007 - V. Becker, „Early and middle Neolithic figurines – the migration of religious belief”, în *Documenta Praehistorica*, XXXIV, 2007, p. 119–127.
- Boghian 2000 - D. Boghian, „La plastique du complexe Précucuteni – Cucuteni dans le bassin de Bahlui”, în *Studia Antiqua et Archaeologica*, VII, Iași, 2000, p. 221–245.
- Cârciumaru 2002 - M. Cârciumaru, M. Mărgărit, *Arta mobilieră și parietală paleolitică*, Târgoviște, 2002.
- Dumitrescu 1974a - Vl. Dumitrescu, *Arta preistorică în România*, București, 1974.
- Dumitrescu 1974b - Vl. Dumitrescu, „Despre un fragment de vas zoomorf de tip mai puțin comun de la Căscioarele”, în *SCIVA*, 28, tomul 3, București, 1974, p. 577–583.
- Gimbutas 1974 - M. Gimbutas, *The Gods and Goddesses of Old Europe 7000–3500 BC. Myths, Legends and Cult images*, Londra, 1974.
- Jennett 2008 - K. D. Jennett, *Female figurines of the Upper Paleolithic*, Honor Thesis, Texas State University, Houston, 2008.
- Marinescu-Bîlcu 1974 - S. Marinescu-Bîlcu, *Cultura Precucuteni pe teritoriul României*, București, 1974.
- Mărgărit 2010 - M. Mărgărit, „Reprezentarea feminină în arta Paleolitică, de la Homo Erectus la Homo Sapiens”, în *Arta antropomorfă feminină în preistoria spațiului Carpato-Nistorean*, Iași, 2010, p. 121–150.
- Monah 1997 - D. Monah, *Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni-Tripolie*, Piatra Neamt, 1993.
- Niculescu 2011 - A. Niculescu, „Multiperspectivitate în interpretarea simbolisticii plasticii antropomorfe din neolitic și eneolitic”, în *Terra Sebus*, nr. 3, Sebeș, 2011, p. 25–61.
- Petrescu-Dîmbovița 2010 - M. Petrescu-Dîmbovița, „Neo-eneoliticul”, în ed. M. Petrescu-Dîmbovița, A. Vulpe, *Istoria Românilor*, vol. I, *Moștenirea timpurilor îndepărtate*, București, 2010, p. 103–206.
- Ștefan 2005–2006 - C. Ștefan, „Several points of view regarding the interpretation of anthropomorphic figurines”, în *Peuce S.N.*, III–IV, Tulcea, 2005–2006, p. 71–76.
- Voinea 2002 - V. Voinea, „Adoratio et invocatio. Gesturi religioase ancestrale reprezentate pe vase de cult Gumelnița”, în *Cultură și Civilizație la Dunărea de Jos*, XIX, Călărași, 2002, p. 112–121.
- Voinea 2005 - V. Voinea, *Ceramica complexului cultural Gumelnița-Karanovo VI. Fazele A1 și A2*, Constanta, 2005.
- White 2006 - R. White, „The Women of Brassempouy: A Century of Research and Interpretation”, în *Journal of Archaeological Method and Theory*, vol. 13, nr. 4, New York, 2006, p. 251–304.
- Whittle 2003 - A. Whittle, *Archaeology of People. Dimensions of Neolithic Life*, Londra, 2003.

SARTLEE, THE HOTTENTOT VENUS.
now Exhibiting in London.
Drawn from Life

1

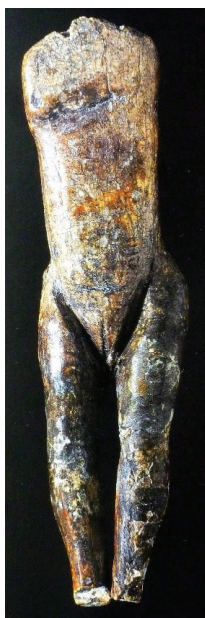
2

3

4

1a

2

3

4

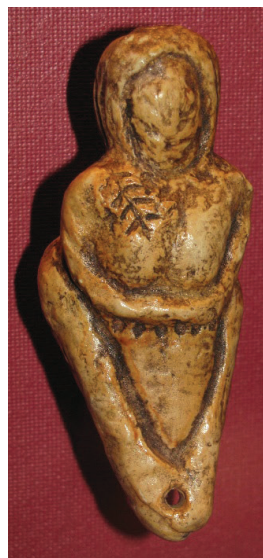
1a

1b

2

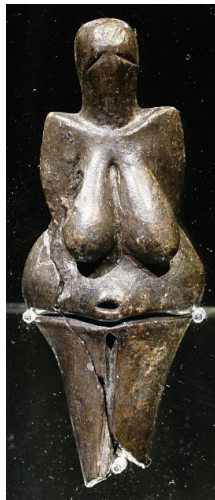
3

1a

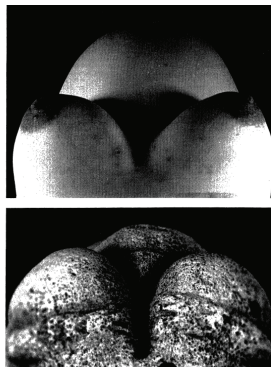
1b

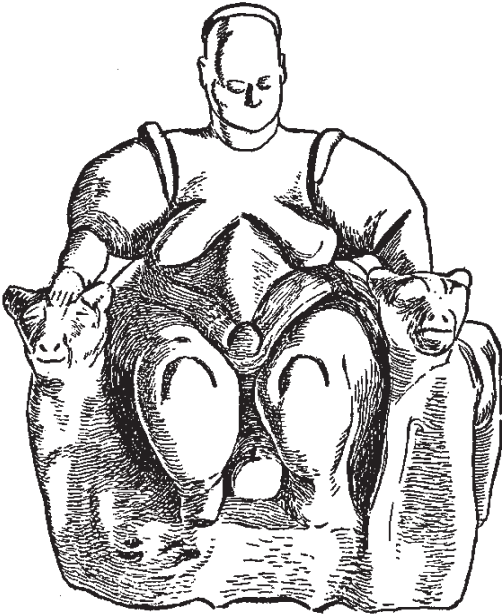
2a

2b

3

1

2

3

1

2

3

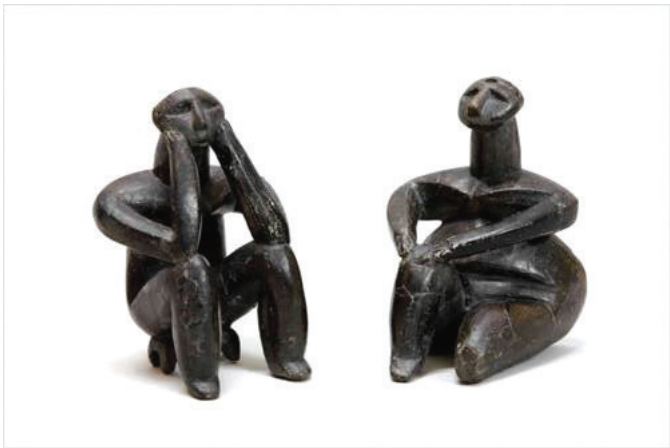

1

2a

2b

3

1

2

3

4

1

2

3

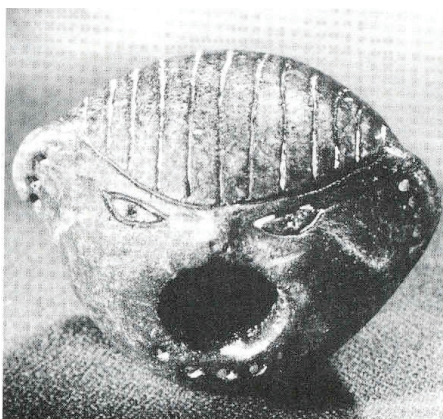
1

2

3

4

1

2

3

4

1

2

3

FEW REMARKS ABOUT THE FUNERARY CUSTOMS OF THE EARLY BRONZE AGE IN SOUTHERN ROUMANIA

Cristian SCHUSTER, Ion TUȚULESCU

Cuvinte cheie: sudul României, Bronzul Timpuriu, obiceiuri funerare, ceramică, metal.

Keywords: Southern Romania, Early Bronze Age, funerary customs, pottery, metal objects.

The picture of the Early Bronze Age from Southern Romania, meaning the provinces of the Southern Carpathians and the Danube, namely Oltenia and Muntenia, but also the space between the mentioned river and the Black Sea, Dobroudja, has become more and more clear after the research undertaken in the past 50 years. If the cultural succession, the absolute and relative chronology is better generally cleared up, not the same thing we could say about the funerary rite and ritual. Despite the contributions made in time by a series of specialists, due to the lack of relevant finds, many aspects of this issue remained still unclear.

A fact that substantially hampers the analyses of the funerary phenomenon is represented by the quantity and quality differences concerning the information and data about each cultural manifestation. Therefore, for the first sequence of the the Early Bronze Age, which is the Zimnicea – Oltenița-Calomfirescu – Călărași-Mircea Vodă cultural aspect¹, there are known extremely few settlements, while the funerary monuments are rather abundant. This manifestation, that is mostly specific to the territories situated close

¹ Roman 1986, p. 35; Motzoi-Chicideanu, Olteanu 2000, p. 23 ff.: they talk about finds of Zimnicea type; Motzoi-Chicideanu 2011, p. 285 considers the mentioned manifestation to be the Zimnicea culture; Schuster 2011b, p. 133 ff.; Băjenaru 2014, p. 226 speaks about the „Zimnicea type group”.

to the Danube, both north of it, in Romania and south, in Bulgaria (Batin), at the moment it includes different types of inhumation burials, being either flat or tumular ones, as well as other, cremation ones. The bonds between them are represented by the archaeological materials that form the funerary inventory².

Amongst the significant funerary finds, we could mention here the necropolis from Zimnicea³. Even if no observation could be done concerning the shape of the pits, all 54, investigated burials, out of which 51 were inhumation ones, have been proven to be part of a flat cemetery. It is obvious that above the skeleton in *Burial no. 11* several successive layers of stone have been added, such stones being also found above *Burials nos. 32–36*, but, such agglomerations could not be considered to be tumuli. A number of 33 skeletons have been found flexed on the right side, on their left other seven being put. In some cases, the inventory of the burials was rather rich in some cases⁴. Thus, in some cases, the inventory was rather rich. Thus, in *Burial no. 4* a *Hängegefäß* it was found together with two silver lock rings; in *Burial no. 9* it was found a necklace made of silver pearls, five lock rings also made of silver, together with a vessel; in *Burial no. 11*: a receptacle, a scabbard chape (?) made of copper (pl. II/1), a crescent pendant and two lock rings made of silver have been found.

The analysis of the pottery shows that the preferred forms were the *askoi*, receptacles for being hanged, *amphorae*/amphorettes, mugs and cups (pls. I/2–4). The metal objects and we think here about the lock rings and the pendant in *Burial no. 11* have analogies on wider spaces, in the Yamnaya, Early Monteoru and Livezile milieu⁵.

The classical manifestation of the Early Bronze Age in Muntenia and Oltenia is represented by the Glina culture⁶. Hundreds of settlements have been identified, some of them being even fortified, but, the information about its funerary rite and ritual is scarce and, unfortunately, contradictory. As already established on other occasions⁷, the finds from București-Fundeni-Ziduri între Vii, Chirnogi-Șuvița lui Ghițan and Grădiștea Făurei, Căscioarele-Cotul Cătălui, Drăgănești Olt-Corboaița, Verbița-Tumuli I–III, Fântânele-Movila Motoroiu, Mătăsaru-Tețcoi, Runcuri still raise a series of problems about their cultural assignment.

Some question marks can be also posed by the *tumuli* from Vârtopu-Ciuperceni⁸. This necropolis identified in north-western Gorj County, which is

² Schuster 2003, p. 109 ff.; Schuster 2004, p. 89 f.

³ Alexandrescu 1973; Motzoi-Chicideanu 2011, p. 286 ff.

⁴ Alexandrescu 1974, pls. 4–11.

⁵ Băjenaru 2014, p. 226.

⁶ Roman 1976; Roman 1985; Roman 1998, p. 17 ff.; Roman 2011, p. 13 ff.; Schuster 1997, p. 29 ff.; Schuster 2004, p. 90 ff.; Schuster, Fântâneau 2005; Schuster, Fântâneau 2007; Fântâneau 2007, p. 24; Tuțulescu 2013, p. 247 ff.; Băjenaru 2014, p. 174 ff. speaks about the „ceramic of Glina type”.

⁷ Schuster 2003, p. 112; Schuster 2004, p. 94; Schuster, Fântâneau 2005, p. 62 ff.; Schuster et alii 2005; Motzoi-Chicideanu 2011, p. 289 f.; Tuțulescu 2013, p. 255.

⁸ Calotioiu 2003a; Calotioiu 2003b; Calotioiu 2004; Calotioiu 2007; Schuster, Fântâneau 2005,

situated in the western part of Oltenia, has comprised 14 *tumuli*. They had a different shape (oval: 3.80/10.20 × 2.20/10 m), as well as height (from 0.35 m up to m). Cremation was the characteristic funerary rite, the urns, offering pottery, cremated bones, charcoals and ashes being placed either right upon the ancient soil (*Tumuli I–IV, VII–IX, XII, XIV*) (pl. I/5) or upon a platform made of river stones (*Tumuli V–VI, XI, XIII*)⁹.

The platform made of river stones (pl. I/6), all arranged in a single line, discovered in *Tumulus no. V*, had a rectangular shape (1.95 × 0.58 m). In the south-western side of the platform there were two receptacles with their upside mouth, the bigger vessel containing the smaller one. Near the pots, in a small heap, few cremated human bones, charcoals and ashes have been found¹⁰. In other cases, in *Tumuli no. VIII* and *IX*¹¹, there was a larger number of vessels, in one of them for instance, being found a small cup, cremated bones and charcoals. Most of the *tumuli* mantles are made of earth, those in *Burial mounds no. VI, X* and *XI* had a composition that also comprised river stones, that marked the burial proper¹².

In almost all *tumuli* charcoals, as well as human cremated bones and offering vessels have been found. The burial position was different, some of them being found in the center of the mound, but also in its south-west, north-east, north-west and south-east part¹³. The number of offering vessels varied from two to nine, in case of the *Tumulus no. 9*. The forms repertory was not too varied¹⁴, comprising drinking vessels (*Tumulus no. II*), cups and mugs (*Tumulus no. VII* = two vessels, *Tumulus no. VIII* = one vessel, *Tumulus no. IX* = two vessels, *Tumulus no. X* = one vessels, *Tumulus no. XIV* = one vessel), dishes (*Tumulus no. IX*), bowls (*Tumulus no. IX* = two vessels) and truncated (*Tumulus no. XIV*) or bitruncated vessels with handles (complete: *Tumulus no. I* = three vessels, *Tumulus no. II* = one vessel and *Tumulus no. VIII* = one vessel; fragmentary: *Tumuli nos. III–VII*). All handles were shaped as slightly upraised bands, or tubular ones. Some of them have been replaced with horizontally perforated handles. As concerns the decoration of the receptacles, we could mention here the prominences, grouped in two (the little cup in *Tumulus no. IX*) or three, sometimes symmetrically arranged in four zones of maximal protrusion of the vessel body (the mugs in *Tumuli nos. VIII* and *X*)¹⁵.

Almost the entire sample of receptacles recovered from the *tumuli* bore traces of secondary burning, fact which confirms the hypothesis that they have

p. 75 ff.; Calotoiu, Cotorogea 2011.

⁹ Calotoiu, Cotorogea 2011, p. 123, figs. 15–16, 22.

¹⁰ Calotoiu 2007, p. 21; Calotoiu, Cotorogea 2011, p. 123.

¹¹ Calotoiu 2007, p. 20.

¹² Calotoiu, Cotorogea 2011, p. 123, figs. 11–12.

¹³ Schuster, Fântâneanu 2005, Tab. X.

¹⁴ Calotoiu, Cotorogea 2011, p. 119 ff., figs. 23–25.

¹⁵ *Ibidem*, p. 119, figs. 23–24.

been burned together with the deceased, upon the funerary pyre. Unfortunately, the traces of such funerary pyres could be archaeologically detected.

The necropolis from Vârtopu-Ciuperceni is an illustration of the cultural interferences within a rather restrained space, which, in our case, is north-western Oltenia. Ion Motzoi-Chicideanu has pointed out that the pottery had strong analogies with that of the Glina culture¹⁶, while the funerary ritual „*doesn't find its proper place amongst other mortuary finds of that group*”. Unfortunately, as already established, neither other funerary monuments of the culture range could be considered as being certain proofs regarding the rite and ritual specific to that manifestation. Is it really possible that part of the Glina communities, namely those in the eastern space of that cultural manifestation, could have adopted the „*fashion*” of burying their dead under tumuli from the Yamnaya populations? Or, the group from Vârtopu-Ciuperceni is an alien to the Glina culture¹⁷, being rather connected with the Vučedol culture, or with the community who had raised similar funerary monuments to the mentioned manifestation at Moldova Veche?

The late period of the Bronze Age in Muntenia, more specific to its northern range, has been marked by the presence of some burials in stone cist, manifestation called by Petre Roman¹⁸ „*burials in stone cists*”, and by us „*the horizon of cist burials*”¹⁹. According to Ion Motzoi-Chicideanu²⁰, these burials had a longer extend than a simple horizon, being not a „*marker of cultural belonging, but the expression of a funerary fashion*”, consequently being called „*the Dâmbovița-Muscel group*”. Radu Băjenaru discusses about these finds as being the „*Muscel type group*”²¹. Up to now, 14 finds have been certainly assigned to the mentioned manifestation: Albești, Apa Sărată, Bezdead, Cetățeni, Gemenea, Glodeni, Gorgota, Gura Bărbulețului, Izvoarele, Malu cu Flori, Râu Alb de Sus, Runcu, Văleni-Dâmbovița and Voinești²². Upon those from Albești-*La Zărzarianu*, Apa Sărată, Cetățeni-*Cornu Malului* and *La Cruce* we have insisted on several occasions²³. All are isolated burials, but also small necropolises, comprising flat, or tumular burials, with inhumed or cremated bodies, belonging to adults or children. At Albești-*La Zărzarianu* two burials from a tumulus and two cremation burials have been investigated²⁴. Two burials in stone cists, one inhumation and one cremation have been discovered at Apa Sărată-*Km 45*²⁵.

¹⁶ Motzoi-Chicideanu 2011, p. 291.

¹⁷ *Ibidem*, p. 292.

¹⁸ Roman 1986, p. 39.

¹⁹ Schuster 1997, p. 126 ff.; Schuster 2003, p. 118 f; Schuster 2004, p. 99, 102; Schuster, Comșa 1997.

²⁰ Motzoi-Chicideanu 2011, p. 304.

²¹ Băjenaru 2014, p. 227 f.

²² Motzoi-Chicideanu 2011, p. 301 ff.

²³ Schuster 1997, p. 126 ff.; Schuster 2003, p. 118 f; Schuster 2004, p. 102; Schuster, Comșa 2002.

²⁴ Schuster 1997, p. 169, figs. 27–28; Schuster 2003, p. 118, fig. 8/1; Schuster 2004, p. 99.

²⁵ Schuster 1997, p. 169 f.; Schuster 2004, p. 99, pl. V/3–4.

A group of seven flat burials have been investigated at Cetățeni-Cornu Malului and another one, comprising four burials at Cetățeni-La Cruce²⁶. On the spots *La Pârlitură* and *Locul lui Ochescu* within the borders of the Malu cu Flori village, two inhumation burials have been identified²⁷. We have to mention here that at Gura Bărbulețului a double burial has been discovered, the same like in a *tumulus* from Gorgota²⁸.

The current research stage of this cultural „horizon”/„group” shows that, in fact, distinct population groups adopting the same funerary customs might have belonged to it²⁹. The presence of the stone cists, made of grit stone sledges, is a specific trait. Regarding the funerary inventory, there is no rule. In some of the burials, like those from Albești-La Zărzărianu, Voinești, Văleni-Dâmbovița, Izvoarele, Malu cu Flori-La Pârlitură, Apa Sărată-Burial no. 2, Gorgota and Cetățeni-La Cruce-Burial no. 7, ceramic receptacles have been found³⁰, resembling pots discovered in sites of Yamnaya, Odaia Turcului, Somogyvár, Mureș, and especially Monteoru and Glina type³¹. Some metal artifacts have been also found, like the bronze daggers from Apa Sărată and Malu cu Flori³², a copper, or bronze bracelet from Cetățeni-La Cruce³³ and a silver lock ring from Văleni-Dâmbovița³⁴. In the opinion of some specialists³⁵, such mentioned objects have pointed out the social rank of those discovered in the cist burials.

Concerning the origin of this cultural „horizon”/„group” few hypotheses have been structured in time. Analogies with the Belotić-Bela Crkva have been found, it was discussed about a larger balcano-pannonic complex that would also englobe the cist burials from Muntenia, it was considered that the respective funerary finds are proves of a post-Schneckenberg B moment, maybe representing the last phase of the Glina Culture or the earliest one, still in formation, of the Monteoru Culture³⁶. Motzoi-Chicideanu³⁷ also connected it to the last mentioned manifestation, only that the cultural „horizon”/„group” in northern Muntenia seemed to have had a longer evolution, reaching around the date of 2200 B.C.³⁸.

In the eastern part of Muntenia, some funerary vestiges have been discovered and assigned to the Early Bronze Age. They were considered to have

²⁶ Schuster 1997, p. 187 f., figs. 23–26, 144; Schuster 2003, p. 118, figs. 8/2, 9/1–2.

²⁷ Schuster 1997, p. 195; Schuster 2004, p. 99, 102; Motzoi-Chicideanu, Olteanu 2000, p. 52.

²⁸ Schuster 1997, p. 214; Motzoi-Chicideanu, Olteanu 2000, p. 51.

²⁹ Schuster 2003, p. 119; Schuster 2004, p. 102.

³⁰ Schuster 1997, p. 128 f., 224, figs. 79/1–2, 80/1–2, 81/1–2, 82/2, 134/1–2, 144/2.

³¹ *Ibidem*, p. 129; Schuster, Negru 2006, p. 42, pl. 29/1; Motzoi-Chicideanu 2011, p. 304.

³² Schuster 1997, p. 142 f., fig. 39/1.

³³ Schuster 1997, fig. 40/1.

³⁴ Motzoi-Chicideanu 2011, pl. 130/A.

³⁵ *Ibidem*, p. 304.

³⁶ Roman 1986, p. 39.

³⁷ Motzoi-Chicideanu 2011, p. 303.

³⁸ Motzoi-Chicideanu, Olteanu 2000, p. 48.

had belonged to the beginning moments of the Monteoru culture. Motzoi-Chicideanu, in his last contribution, has reviewed them³⁹. Unfortunately, not for all identified burials we could find pertinent information (Bisoca, Pruneni, Lopătari, Stănila), while for others we have supplementary data. At La Movila for instance, two burials in stone cists have been found by hazard⁴⁰, both assigned to the „*phase/style*” Monteoru Ic4–2⁴¹. To the same phase would also belong the finds from Năeni-Colarea and Năeni-Zănoaga, as well as those from Vadu Săpat-Budureasca⁴². In the latter necropolis, several stone cist burials have been unearthed, out of which a cremation one has been published.

„*Somewhat contemporary*” to the up mentioned finds⁴³, are also those from Homorâciu (flexed skeleton in a stone cist, having as inventory a cup and a *Griffplattendolch* with median nervure) and Mlăjet (inhumation burials in stone cists, with an inventory consisting in askos-like cups).

A constant of the Middle and Late sequences of the Early Bronze Age in Oltenia, Muntenia and Dobroudja is represented by the presence of the large number of funerary monuments belonging to the nomadic population of Yamnaya type⁴⁴. We have recently insisted upon this special topic, when publishing the results of the investigations carried out in a *tumulus* from Medgidia, a locality situated in the southern part of Dobroudja⁴⁵. When coming from the east, from southern Ukraine and South-Eastern Russia, the Yamnaya communities have marked their passage by raising their burial mounds. Unfortunately, out of the hundreds of *tumuli* identified on the territory of Romania, just a small number have been archaeologically investigated. A remarkable density of such mounds could be also observed for the Northern Dobroudja. We mention here, for instance, the Baia village with 24 charted burial mounds, Ceamurlia de Jos with 15, Jurilovca with 46, Mihail Kogălniceanu with 17, Zebil with 6. Muntenia has funerary mounds too, some of them being raised in the Early Bronze Age, or just „*hosting*” burials from that time. More or less intense archaeological investigations have been carried out, among others in Adâncata, Ariceștii-Rahtivani, Baldovinești, Blejoi, Ciulnița, Coslogeni, Gorgota, Gurbănești, Ploiești-*Triaș*, Smeeni, Sudiți, Sultana, Preasna, Săndulița, Vitănești, Vlădeni. The *tumuli* have been also found in Oltenia, in Costești, Milostea (pls. II/3–4), Plenița (pl. II/6), Plopșor, Verbița, Suharu⁴⁶, as well as in the Romanian part of the Banat.

³⁹ Motzoi-Chicideanu 2011, p. 377 f.

⁴⁰ Roman 1986, p. 45, fig. 4/1–3.

⁴¹ Motzoi-Chicideanu 2011, p. 373.

⁴² *Ibidem*, p. 374 ff.

⁴³ Matei 2005; Motzoi-Chicideanu 2011, p. 377 f.

⁴⁴ Motzoi-Chicideanu 2011, p. 225 ff, with lit.; Schuster et alii 2011, with lit.; Schuster 2012; Tuțulescu 2013, 235 ff.; Simalcsik, Simalcsik 2014; Comșa et alii 2014.

⁴⁵ Schuster et alii 2011.

⁴⁶ Tuțulescu 2013, 235 ff., with lit.

Some of the burial mounds have been raised within a single phase, but many others have been done in several, successive phases. Most of the studied Yamnaya burials consisted in simple pits, sometimes covered by wooden beams, placed either in a horizontal, or in a transversal position (*Luncavița-Mocuța-Burials nos. 1, 8 and 15*, *Ceamurlia de Jos-Burials nos. 1–2*, *Mihai Bravu-Tumulus I-Burials nos. 3–4 and 7* and *Tumulus III-Burial no. 1*, *Glăvănești Vechi-Tumulus I-Burials nos. 5 and 9* and *Tumulus II-Burial no. 8*, *Prăjeni II-Tumulus 3-Burial no. 7* and *Tumulus 4-Burial no. 6*, *Ripiceni-Tumulus I-Burial no. 2*, *Vânători-Burial no. 13*, *Erbiceni, Bogonos, Baldovinești-Burials nos. 2 and 13*, *Adâncata-Burials nos. 8 and 9*, *Blejoi* (but, it is not excluded that the wood could not come from the beams), *Smeieni* (burial stage I: *Burials nos. 5, 12, 14, 17 and 29*), *Gurbănești-Tumulus I-Burial no. 4* and *Tumulus II-Burials nos. 6–7 and 9*, *Sultana, Plenița-Tumulus II-Burial no. 1*, *Seaca de Câmpie-Tumulus II* (main burial), *Rast-Măgura Barbului* (main burial). Circular ditches, or just segments of them, dug around the central burial, or around the main group of burials, some of them with a central position, other ex-centric ones, have been also detected during the investigation of the funerary mounds belonging to the entire range of the Yamnaya culture (*Medgidia-Tumulus 3*) (pl. II/1). Moreover, river boulders, some of them arranged in rings, bigger, or smaller limestone pieces/"sledges", anthropomorphic *stelae* that plaqued the walls, or covered the burial have been also found. In Dobroudja they have been discovered in, close, or around the funerary complexes from *Mihai Bravu-Tumulus II-Burials nos. 2 and 3*, *Ceamurlia de Jos-Burial no. 2*, *Chilia Veche-Tumulus I-Burial no. 93*, *Sabangia, Frecăței-Tumulus II*, *Hagieni, Dervent, Tariverde, Medgidia-Tumulus 3*; in Muntenia at *Gumelnița, Milostea, Blejoi*.

Some of the Yamnaya deceased from Romania have been placed in a flexed position, on their right (*Medgidia-Tumulus 3-Burials nos. 6, 11–14 and 16*; *Luncavița-Drumul Vacilor-Tumulus I-Burials nos. 6 and 7*; *Mihai Bravu-Tumulus I-Burial no. 8*), *Baia-Dumul Vacilor, Canlia-Dealul Dervent, Chilia Veche-Tumulus I-Burials nos. 27 and 70*) or on their left side (*Luncavița-Mocuța-Burials nos. 3, 5–14*), *Luncavița-Drumul Vacilor-Tumulus I-Burials nos. 1–2* and *Tumulus II-Burials nos. 2–4*, *Chilia Veche-Tumulus I-Burials nos. 27 and 73*, *Mihai Bravu-Tumulus I-Burials nos. 2 and 6*, *Medgidia-Tumulus 3-Burials nos. 7 and 13*).

Some specialists share the opinion that the skeletons placed on their back, having their upper limbs in different positions and the lower ones, initially with upraised knees and subsequently fallen laterally, either on their left, or right side, placed in the central position of the mound, are proofs that those burials belong to the earlier category (*Enisala-La Bălțiță-Burials nos. 10–11*, *Luncavița-Mocuța (Burials nos. 1, 8 and 15*, *Luncavița-Drumul Vacilor-Tumulus I-Burial no. 4* and *Tumulus I-Burial no. 1*, *Frecăței-Tumulus I-Burial no. 3* and *Tumulus III-Burial no. 1*, *Ceamurlia de Jos-Dereaia Ceamurliei de Jos-Burial no. 1*). The orientation of the skeletons of the Yamnaya burials was also diverse: West – East

(*Luncavița-Mocuța-Burial no. 1*, *Luncavița-Drumul Vacilor-Tumulus I-Burials no. 1–4*, *Enisala-La Bălțiță-Burial no. 11*, *Medgidia-Tumulus 3-Burial no. 6*), East-West (*Medgidia-Tumulus 3-Burials nos. 6–7, 11–14 and 16*, *Mihai Bravu-Tumulus I-Burials nos. 5–6*, *Canlia-Dealul Dervent*) and rarely North-South (*Enisala-La Bălțiță-Burial no. 10*, *Luncavița-Drumul Vacilor-Tumulus I-Burials no. 6–7* and *Mihai Bravu-Tumulus I-Burial no. 2*). In some of the Yamnaya burials from Southern Romania the inventory items comprised both objects made of metal (copper, bronze or gold), but also pottery (Suharu, Vitănești, Gurbănești, Ploiești-Triaj, Verbița, Rast, Plenița etc.). A specific feature of the Yamnaya funerary monuments on the entire range of the culture is the ochre presence within the burials (*Medgidia-Tumulus 3-Burials nos. 1–2*) (pl. II/2), in many regions its percentage reaching over 80–85% of the total.

In the light of the older or more recent archaeological investigations, the tumular funerary burials of the Early Bronze Age, belonging to the Yamnaya culture, on the territory of Romania, has covered the entire sequence of the culture that was also specific to the region between the Prut and Dniester rivers. Given the more intense investigations in Dobroudja, the identification of distinct stages in raising the burial mounds has been attempted. To the first stage, namely *Ia*, dated around 2600/2500–2400 B.C., have been assigned the funerary mounds with stone ring and, depending upon the case, stones that bordered the main burial, that was also covered with wooden beams (*Independența-Murighiol-Tumulus IV-Burial no. 2*, *Mihai Bravu-Tumulus II-Burial no. 2* and *Tumulus III-Burial no. 1*, *Tariverde*, *Medgidia-Tumulus 3-Burials nos. 1–2*). The Yamnaya tumuli belonging to the classical phase (*Ic*) from Dobroudja, sometimes improperly assigned to the early one, according to some authors, were those from *Hamangia-Burial 1*, *Casimcea*, *Baia* and *Luncavița-Mocuța-Burial no. 15*, *Blejoi*, *Grădiștea Coslogeni*, *Adâncata*, *Vitănești-Tumulus I-Burial no. 3*, *Radovanu-Gorgana întâi-Burials nos. 1 and 3*).

As already mentioned, the defining element of the Yamnaya culture is the funerary ritual, with some specific features, among which we could mention here the raising of the funerary mounds, digging, in most of the cases, rectangular pits as well as the deposition of the deceased flexed on their back, or their lateral (left or right) side. To all these, we could add some stone structures present around the burial, as well as wooden ones, together with the ochre in distinct color nuances.

Regarding the mobility type of those communities, the specialized literature has mentioned different opinions. Depending upon the geographic zone of manifestation, the Yamnaya groups have been considered by specialists as being communities with a pastoral, nomadic, or semi-nomadic way of life. It is interesting that the nomadism is in contradiction with the lack of horse osteological remains, especially for the eastern range of the manifestation.

QUELQUES REMARQUES SUR LES COUTUMES FUNÉRAIRES OU DÉBUT DE L'ÂGE DU BRONZE DANS LE SUD DE LA ROUMANIE

(Résumé)

Le document fait une synthèse de la découvertes funéraires de l'âge du Bronze ancien appartenant à partir de sud de la Roumanie. Il a discuté de Zimnicea et Glina manifestations culturelle, l'horizon pierre ciste. Il est l'inhumation et la crémation a également examiné les monuments funéraires, types de plats et les nécropoles tumulaires, la construction de sépulture et de leur inventaire.

Explicația planșelor / Explanation of the plates

- Pl. I. 1. Aspectul cultural Ziminicea, mormânt nr. 11, curea de sabie din cupru (?), 2–4. Aspectul cultural Ziminicea. Necropola de la Zimnicea. Ceramică; 5. Cultura Glina. Vârtope Ciuperceni, Tumulul nr. VII (apud Calotoiu, Cotorogea 2011), 6. Cultura Glina. Vârtope Ciuperceni. Vase în Tumulul nr. X (apud Calotoiu, Cotorogea 2011) / Pl. I. 1. Zimnicea Cultural Aspect. Zimnicea necropolis, Burial no. 11, scabbard copper belt (?), 2–4. Zimnicea Cultural Aspect. Zimnicea necropolis. Pottery, 5. Glina Culture. Vârtope-Ciuperceni, Tumulus no. VII. (apud Calotoiu, Cotorogea 2011), 6. Glina Culture. Vârtope-Ciuperceni. Vessels in Tumulus no. X. (apud Calotoiu, Cotorogea 2011).
- Pl. II. 1. Cultura Yamnaya. Medgidia, Tumulul nr. 3. Șanțul Circular, 2. Cultura Yamnaya. Medgidia, Tumulul nr. 3. Morminte 1–2, 3–4. Cultura Yamnaya. Milostea. Ceramică, 5. Cultura Yamnaya. Plenița, Tumulul nr. II, M1 (apud Berciu et alii 1951) / Pl. II. 1. Yamnaya Culture. Medgidia, Tumulus no. 3. Circular ditch; 2. Yamnaya Culture. Medgidia. Tumulus no. 3. Burials 1–2, 3–4. Yamnaya Culture. Milostea. Pottery; 5. Yamnaya Culture. Plenița, Tumulus no. II, M1 (apud Berciu et alii 1951).

Bibliografie / Bibliography

- Alexandrescu 1973 - A.D. Alexandrescu, „La nécropole du bronze récent de Zimnicea (dép. de Teleorman)”, in *Dacia N.S.*, XVII, 1973, p. 77–97.
- Băjenaru 2014 - R. Băjenaru, *Sfârșitul Bronzului Timpuriu în regiunea dintre Carpați și Dunăre*, Cluj-Napoca, 2014.
- Berciu et alii 1951 - D. Berciu, E. Comsa, D. Popescu-Ialomița, „Șantierul arheologic Verbioara-Dolj”, in *SCIV*, 2, 1951, 1, p. 229–248.
- Calotoiu 2003a - Gh. Calotoiu, „Cercetări arheologice din epoca bronzului timpuriu în necropola tumulară de la Vârtoape-Vârtope-Ciuperceni, județul Gorj (I)”, in *Litua*, IX, 2003, p. 5–25.

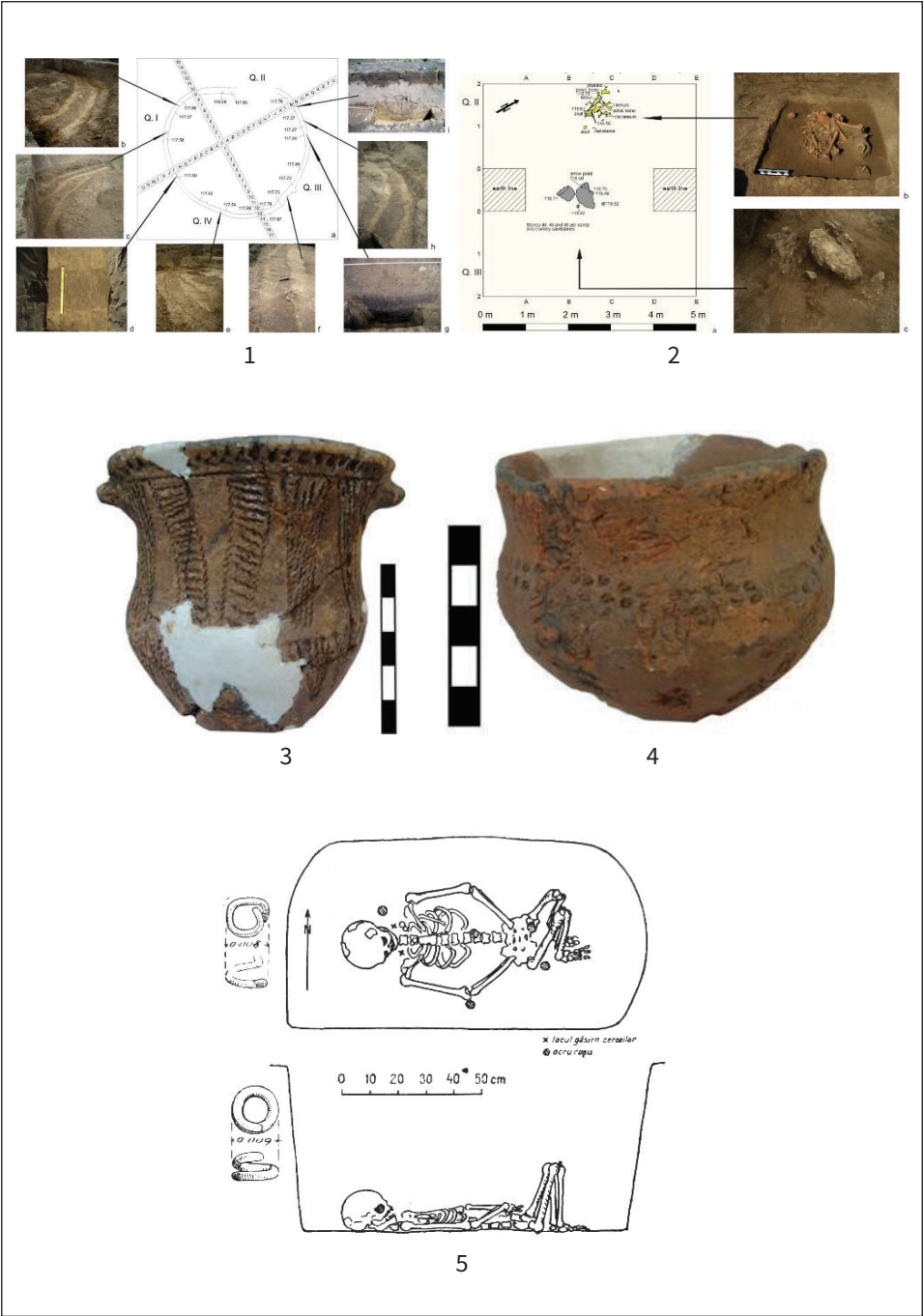
- Calotoiu 2003b - Gh. Calotoiu, „Cercetări arheologice din epoca bronzului timpuriu în necropola tumulară de la Vârtoape-Vârtopu-Ciuperceni, județul Gorj”, in *Drobeta*, XIII, 2003, p. 28–47.
- Calotoiu 2004 - Gh. Calotoiu, „Cercetări arheologice din epoca bronzului timpuriu în necropola tumulară de la Vârtoape-Vârtopu-Ciuperceni, județul Gorj (II)”, in *Litua*, X, 2004, p. 5–18.
- Calotoiu 2007 - Gh. Calotoiu, *Necropolele tumulare din Gorj, Vârtopu-Ciuperceni, Telești-Drăgoiești*, Craiova, 2007.
- Calotoiu, Cotorogea 2011 - Gh. Calotoiu, A.-G. Cotorogea, „Necropola tumulară de la Vârtopu-Ciuperceni, județul Gorj”, in *Buridava*, IX, 2011, p. 118–131.
- Comșa et alii 2014 - A. Comșa, I. Tuțulescu, G. El Susi, „An Archaeological – Anthropological – Archaeozoological Study Regarding the Skeleton in the Burial no. 3 from Radovanu-Gorgana Întâi, Belonging to the Early Bronze Age”, in *Thraco-Dacica*, S.N., IV–V (XXVII–XXVIII) (2012–2013), 2014, p. 33–42.
- Fântâneau 2007 - C. Fântâneau, „Perioada timpurie a epocii bronzului în bazi-nul Oltului Inferior”, in *Buridava*, V, 2007, p. 15–31.
- Matei 2005 - S. Matei, „Un mormânt în cistă descoperit la Mlăjet, jud. Buzău”, in *Mousaios*, X, 2005, p. 17–23.
- Motzoi-Chicideanu, Olteanu 2000 - I. Motzoi-Chicideanu, Gh. Olteanu, „Un mormânt în cistă din piatră descoperit la Văleni – Dâmbovița”, in *SCIVA*, 51, 2000, 1–2, p. 3–70.
- Roman 1976 - P. Roman, „Die Glină III-Kultur”, in *PZ*, 51, 1976, 1, p. 26–42.
- Roman 1985 - P. Roman, „Perioada timpurie a epocii bronzului tracic în Oltenia”, in *Thraco-Dacica*, VI, 1985, 1–2, p. 116–122.
- Roman 1986 - P. Roman, „Perioada timpurie a epocii bronzului pe teritoriul României”, in *SCIVA*, 37, 1986, 1, p. 29–55.
- Roman 1996 - P. Roman, *Ostrovul Corbului. Istoricul cercetării. Săpăturile arheologice și stratigrafie/ Ostrovul Corbului. Forschungsgeschichte. Archäologische Grabungen und Stratigraphie, I/1a*, București, 1996, p. 1–65.
- Roman 1998 - P. Roman, „Aufzeichnungen aus den Grabungsheften zu den Forschungen in den bronzzeitlichen Ansiedlungen von Ostrovul Corbului und Ostrovul Moldova Veche”, in C. Schuster (ed.), *Die Kulturen der Bronzezeit in dem Gebiet des Eisernen Tores. Kolloquium in Drobeta-Turnu Severin (22.–24. November 1997), Rumänisch – Jugoslawische Kommission für die Erforschung der Region des Eisernen Tores, Archäologische Abteilung II*, Bukarest, 1998, p. 17–31.
- Roman 2011 - P. Roman, *Ostrovul Corbului între kilometrii fluviali 911–912. Locuri din epoca bronzului*, București, 2011.

- Schuster 1997 - C. Schuster, *Perioada timpurie a epocii bronzului în bazinele Argeşului şi Ialomiţei Superioare*, Bibliotheca Thracologica, XX, Bucureşti, 1997.
- Schuster 2003 - C. Schuster, „Zur Bestattungsweise in Südrumänien in der Bronzezeit”, in R. Vasić (ed.), *Burial Customs in the Bronze and Iron Age. Symposium, Čačak, 4–8 September 2002*, Čačak, 2003, p. 109–138.
- Schuster 2004 - C. Schuster, „Zu der Problematik der Frühbronzezeit an der Unteren Donau (Rumänien)”, in *Acta Archaeologica Carpathica*, XXXIX, Cracovia, 2004, p. 87–122.
- Schuster 2011a - C. Schuster, „Probleme der Bronzezeit in Südrumänien im Lichte der neusten Forschungen”, in E. Sava, B. Govedarica and B. Hänsel (eds.), *Der Schwarzmeerraum vom Äneolithikum bis in die Früheisenzeit (5000–500 v.Chr.), Band 2. Globale Entwicklung versus Lokalgeschehen. Internationale Fachtagung von Humboldtianern für Humboldtianer im Humboldt-Kolleg in Chişinău, Moldavien (4.–8. Oktober 2010)*, Prähistorische Archäologie in Südosteuropa, Band 27, Rahden/ Westf., 2011, p. 125–133.
- Schuster 2011b - C. Schuster, „Şi totuşi când începe şi când sfârşeşte Bronzul Timpuriu în Sudul României”, in D. Căprăroiu, M. Anghelinu, I. Oncescu, R. Cărciumaru (eds.), *Arheologie şi istorie în spaţiul carpato-balcanic*, Târgovişte, 2011, p. 133–138.
- Schuster 2012 - C. Schuster, „Early Bronze Age burial mounds in South Romania”, in V. Sirbu, C. Schuster (eds.), *Tumulii Graves – Status Symbol of the Dead in Bronze and Iron Ages in Europe. Proceedings of the XVI World Congress of the International Union of Prehistoric and Protohistoric Sciences (Florianopolis, Brazil, 4–10 September 2011)*, 2, BAR, S2396, Oxford, 2012, p. 29–33.
- Schuster, Comşa 2002 - C. Schuster, A. Comşa, „Burial Rites and Rituals of the Bronze Age in Southeastern Romania”, in P.F. Biehl and F. Bertemes with H. Meller (eds.), *The Archaeology of Cult and Religion*, Archaeolingua 13, Budapest, 2002, p. 235–241.
- Schuster, Fântâneau 2005 - C. Schuster, C. Fântâneau, „Die Glina-Kultur”, in C. Schuster, G. Crăciunescu, C. Fântâneau (eds.), *Zur Bronzezeit in Südrumänien. Drei Kulturen: Glina, Tei und Verbicioara*, Bd. I, Târgovişte, 2005, p. 21–83.
- Schuster, Fântâneau 2007 - C. Schuster, C. Fântâneau, „Die Glina-Kultur”, in C. Schuster, G. Crăciunescu, C. Fântâneau (eds.), *Zur Bronzezeit in Südrumänien. Drei Kulturen: Glina, Tei und Verbicioara*, Bd. II, Târgovişte, 2007, p. 9–37.
- Schuster, Negru 2006 - C. Schuster, M. Negru, *Militari-Câmpul Boja. An archaeological site on the territory of Bucharest II. Pre-and Proto-Historic Settlements*, Târgovişte, 2006.

- Schuster et alii 2005 - C. Schuster, A. Comșa, C. Semuc, „Zu den Bestattungen der frühbronzezeitlichen Glina-Kultur”, în *Studia Antiqua et Archaeologica*, 10–11, 2005, p. 41–60.
- Schuster et alii 2011 - C. Schuster, A. Morintz, R. Kogălniceanu, C. Ștefan, A. Comșa, G. El-Susi, M. Constantin, C. Constantin G. Mureșan, *Cercetările arheologice de pe tronsonul Cernavodă-Medgidia al Autostrăzii A2. Tumulul 3*, Târgoviște, 2011.
- Simalcsik, Simalcsik 2014 - A. Simalcsik, R. D. Simalcsik, “Anthropological Analysis of the Human Osteological Remains Discovered in the Tumular Cemetery from Cernavodă – A2 Highway (Tumuli nos. 7, 7A, 7B)”, în *Thraco-Dacica S.N.*, IV–V (XXVII–XXVIII) (2012–2013), 2014, p. 5–32.
- Tuțulescu 2013 - I. Tuțulescu, *Eneoliticul Final – Bronzul Timpuriu în zona deluroasă și montană a Olteniei*, Vol. I–II, București, 2013 (Ph D Thesis).

Pl. I.

PL. II.

NOI DATE DESPRE BURIDAVA

Mariana IOSIFARU, Constantin Augustus BĂRBULESCU,
Iulius-Alexandru NĂLBITORU-MĂRĂCINE, Laurențiu MECU

Cuvinte cheie: dava, sistem defensiv, sanctuar, așezare civilă, necropolă.

Keywords: dava, defensive system, sanctuary, civil settlement, necropolis.

Complexul de la Ocnița este considerat ca fiind cea mai importantă așezare și fortificație dacică de la sud de Carpați, pentru secolele I a. Chr. – I p. Chr. Așezarea este formată din trei înălțimi fortificate și o așezare civilă, amplasate în dreapta pârâului Sărat și la nord de pârâul Cosota, în imediata vecinătate a ocnelor de sare.

Semnalată specialiștilor de la Institutul de Arheologie încă din 1957 de către Gheorghe Moșteanu, cadru didactic din localitate, așezarea a fost vizitată și cercetată de numeroși specialiști. Petre Roman efectuează o periegheză în zonă în 1959, iar în 1960 Cornel Mirescu face primul sondaj în ceea ce avea să fie cunoscut mai apoi sub numele de Cetatea 1.

Cercetările sistematice debutează în anul 1961 sub conducerea lui Dumitru Berciu și a directorului Muzeului Orășenesc din Rm. Vâlcea, Petre Purcărescu¹. Săpăturile au fost întreprinse în special la baza dealului, unde au pus în evidență mai multe locuințe cu una sau două încăperi, cu inventar bogat, constând în vase întregi și întregibile, lucrute cu mâna sau la roată, unelte (cuțite, cosoare, topoare, seceri, coase), podoabe (mărgele, pandantive, inele), monede, dar și ceramică de import².

Cercetările de pe înălțimea denumită ulterior Cetatea I sau C 1, au fost abandonate timp de mai bine de zece ani, până în 1973, când a fost cercetată zona denumită *Colina sacră*³. Această parte a așezării pare să fi avut un rol

¹ Berciu 1981a, p. 8–10;

² Berciu 1981a; Berciu 1981b; Berciu 1982a; Berciu 1984;

³ Berciu 1981a, p. 8;

deosebit de important pentru comunitățile umane din zonă. Posibil să se fi găsit aici un sanctuar sau reședința unui basileu local.

Săpăturile au pus în evidență o serie de construcții, unele cu încăperi subterane și au fost descoperite obiecte de factură locală, dar și importuri romane. Unele din aceste obiecte au analogii într-o serie de alte așezări getice, cum ar fi davele de la Radovanu⁴ și Popești. Menționăm vasele de bronz de factură romană precum și spada romană⁵ descoperită într-o încăpere subterană a unei construcții de mari dimensiuni. În același loc a fost descoperită și o mască de bronz reprezentând probabil o divinitate locală⁶.

O descoperire remarcabilă au fost celebrele fragmente inscripționate cu litere grecești, redând numele unui basileu local, Thiamarcos.⁷

Pe înălțimea C3, care dispune de un platou împădurit de cca 200 m și de trei terase, primele săpături au fost începute în 1967 sub conducerea lui Emil Moscalu. Această înălțime se consideră că a avut mai degrabă un rol militar, fiind destinată luptătorilor, în timp ce pentru C1 predomina rolul politic și religios⁸. În ceea ce privește înălțimea C2, cu greu se mai poate stabili rolul jucat în cadrul așezării, aceasta fiind în cea mai mare parte prăbușită⁹.

Pe înălțimea C1 săpăturile arheologice se vor desfășura an de an până în 1993, perioadă după care urmează o întrerupere timp de mai bine de un deceniu, fiind reluate în anul 2011, în cadrul unei colaborări între Muzeul Județean de Istorie „Aurelian Sacerdoțeanu” și Universitatea din Pitești. Din colectiv au făcut parte: Mariana Iosifaru (Muzeul județean Vâlcea), Constantin A. Bărbulescu (Universitatea din Pitești), studenți (Specializarea Istorie, Universitatea de stat din Pitești, Universitatea București): Andrei Robert, Nedelea Alina, Florea Codruț, Stamate Andrei, Stănilă Adrian, Radu Adriana, Popa Roberto, Liță George, Pițigoi Andi, Toșa Vasile, Munteanu Alin, David Marius, Ioana Ștefan, ș.a.

Concomitent cu începerea cercetărilor efective pe proprietatea domnului inginer C. Popescu, cu sprijinul Institutului de Arheologie și Istoria Artei de la Cluj Napoca s-a realizat ridicarea topo a circa 37 ha, pe care considerăm că se regăsesc urme ale așezării dacice de la Buridava. Aceste 37 de ha înglobează ceea ce Dumitru Berciu considera a fi *Așezarea civilă, Cetatea 1, 2 și 3* și la care adăugăm o zonă ce se prelungește pe un promontoriu și o terasă adiacentă pornind din zona *Cetății 2*, spre valea Oltului (respectiv spre Est).

Cercetarea propriu-zisă s-a desfășurat la baza *Cetății 3*, în imediata vecinătate a pădurii, pornindu-se de acolo unde în anii precedenți s-au efectuat lucrări agricole care au pus în evidență numeroase fragmente ceramice.

⁴ Morintz, Șerbănescu 1985; Vulpe 1997;

⁵ *Ibidem*, p. 93–94;

⁶ *Ibidem*, p. 100–101;

⁷ Berciu 1981, p. 8–9; Berciu *et alii* 1983, p. 109–113.

⁸ Berciu 1981a, p. 154.

⁹ *Ibidem*.

A fost trasată o suprafață de 6x5m – S1, paralelă cu zona împădurită și pornind din linia în care începe panta spre Cetatea 3.

Odată cu înlăturarea acestui nivel, extrem de bogat în ceramică lucrată la roată sau lucrată cu mâna, pietre și chirpici, a putut fi identificat un *nivel de locuire propriu-zisă*. Acesta începe la 30–40 cm adâncime și are o grosime de 25–30cm. Nu au putut fi identificate structuri de tip locuință, dar au devenit vizibile începând cu – 46 cm, 8 lentile de culoare brun-cenușie, din care 2 s-au dovedit a fi gropi numerotate G7, respectiv G8, cu fragmente ceramice, obiecte din metal și bucăți de chirpici.

După înlăturarea stratului vegetal, de circa 10–20 cm, a fost identificat un nivel de aproximativ 10–15 cm de depunere aluvionară, provenind de pe pantele din apropiere. Nivelul era deranjat și de lucrările agricole din anii anteriori.

Încă din primul strat au fost identificate fragmente ceramice de mici dimensiuni și pietre, odată cu pătrunderea în *nivelul aluvionar*, numărul fragmentelor ceramice, dar și al pietrelor a devenit tot mai mare, dimensiunea bolovanilor variind între 10–20 cm, cu formă plată, ovală sau rotundă. La acestea s-au adăugat fragmente de chirpici de dimensiuni mici.

În acest strat au putut fi identificate fragmente de la o râșniță, un fragment de cuțit, toartă de amforă fragmentară (un import), un obiect din bronz (în stare precară) provenind probabil de la o piesă de harnașament, 2 fragmente de fibule din bronz, o tessera – confecționată din ceramică, de culoare roșcată, fragmente ceramice de mari dimensiuni – provenind de la cătuie, fructiere, castroane, vase de mari dimensiuni

Gropa 8 ajunge până la – 118 cm adâncime față de nivelul antic de călcare, iese din profilul taluzului de N cu circa 80 cm, are forma unui vas lărgindu-se odată cu adâncimea și ajungând la un diametru de 135 cm în zona mediană. Din punct de vedere al inventarului: bucăți de vatră, 5 fragmente provenind de la diferite tipuri de fructiere, 2 cătuie păstrate în condiții foarte bune, un fragment provenind de la un vas de sticlă de culoare verde-albăstruie, o imitație după un vas de tip kantharos, un vârf de săgeată și oase de animale.

Groapa 7 este situată în colțul de NV al S1, chiar în marginea taluzului, are o deschidere de 75 cm, cu un diametru în zona mediană de 108 cm, cu o coborâre în 2 trepte, ajungând la adâncimea de 125 cm față de nivelul antic de călcare. Inventar gropii era format din bucăți de chirpici și de vatră, pietre, ceramică – un cățui, fragmente provenind de la mai multe tipuri de fructiere, 3 lustruitoare – fusaiole, o tortiță din bronz, un vas întreg sub forma unei căni, dinți de bovid. Din nivelul antic de călcare s-a recuperat un bogat material ceramic, între care remarcăm o strecurătoare păstrată fragmentar, mai multe cătuie și acestea păstrate fragmentar, numeroase fructiere, oase de animale, bucăți de chirpici și vatră, un obiect din metal (de forma ascuțită și de circa 25cm lungime, cu o canelură pe partea centrală), strecurătoare, cană. Considerăm că nu se poate identifica decât un singur nivel de locuire, iar acesta ar putea corespunde în

linii mari secolului I p. Chr. Există un nivel puternic de viitură datorat pantei abrupte care începe chiar de la 1m de taluzul nordic al S1.

Cercetările din 2013, au avut drept obiectiv deschiderea a două noi suprafețe una la Nord de S1, pe zona de pantă, iar cealaltă la Est de S1, acolo unde terenul prezintă o denivelare care pare să pornească de pe panta Cetății 3 și se continuă în *Așezarea civilă*.

Campania din anul 2014 s-a concentrat asupra teraselor V și VI ale Cetății I, pentru o mai bună cunoaștere a sistemului defensiv al așezării. Au fost deschise mai multe suprafețe, fiind identificată o structură, probabil cu rol defensiv pe terasa VI. Construcția, având aproximativ 5 m² avea o formă rotunjită cu una din laturi dreaptă. Au fost identificate și gropile de la doi stâlpi de susținere, un al treilea fiind probabil pe latura de nord-vest, dar nu a putut fi cercetat datorită rădăcinilor unui arbore. De altfel toată zona este împădurită, ceea ce îngreunează considerabil efectuarea cercetărilor. Acest motiv l-a determinat și pe D. Berciu să abandoneze cercetarea zonei pentru aproape un deceniu.

Pe latura de nord a acestei construcții, interpretată de noi ca având un caracter defensiv, a fost identificat un șanț de fundație, la extremitățile șanțului putând fi identificate forme ale parilor care alcătuiau structura. Tot aici apar și trei pietre, care par să fi avut rol de susținere a structurii de lemn.

Materialul oferit de această construcție a constatat în ceramică, un vas bitronconic, lucrat manual, un fragment de cosor și un fragment de cuțit din fier, oase de mamifere.

Interesant este faptul că spațiul care înconjură această amenajare era „foarte curat”, fapt care ne îndreptățește să considerăm că respectiva structură nu a avut un rol de locuință, fie și sezonieră, ci mai degrabă rol de supraveghere și apărare. În apropiere se află un posibil drum de acces pe această înălțime, care va fi studiat în campaniile viitoare.

Un alt obiectiv l-a reprezentat lămurirea unor probleme legate de stratigrafia așezării precum și de întinderea locuirii în diverse epoci. Pe marginea terasei V a fost surprins nivelul datând din Epoca Bronzului, afectat de amenajările din perioada Latene.

Pentru campaniile viitoare echipa de cercetare și-a propus extinderea cercetărilor în zonă, mai ales ca numeroși amatori, folosind echipamente de tipul detectoarelor de metal au răvășit zona în căutare de antichități. Unele dintre aceste obiecte au ajuns și la micul muzeu din localitate.

NEW DATA ABOUT BURIDAVA

(Abstract)

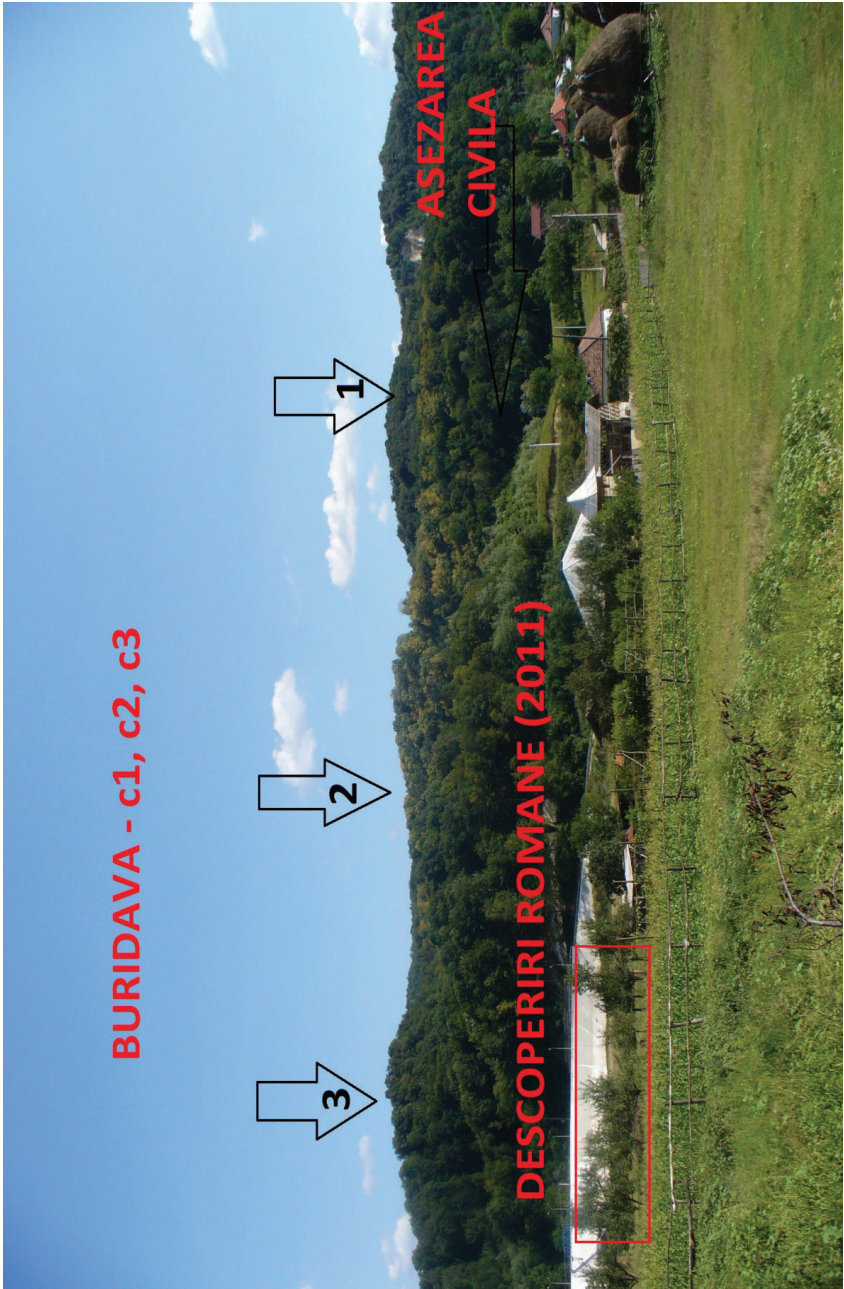
The Ocnița complex is considered as the most important Dacian settlement and fort from south of the Carpathians, in I a. Chr. – I p. Chr centuries. The settlement

consists of three fortified heights and a civil settlement, located to the right of the stream salt creek and north of Cosota, right next to the salt mines.

The authors briefly discuss the main findings made during excavations in the twentieth century, as well as those recently done in the years 2013 and 2014.

Bibliografie / Bibliography

- Berciu 1979 – D. Berciu, „Scriere cu litere latine și grecești descoperită la Buridava (Ocnița, jud. Vâlcea)”, în *SCIVA*, 1979, 30, 4, p. 481–499.
- Berciu 1981a – D. Berciu, *Buridava dacică*, București 1981
- Berciu 1981b – D. Berciu, „Un vase romain d’importation à Ocnița, département de Vâlcea”, în *RRH*, 1981, 20, 4, p. 615–618.
- Berciu 1982a – D. Berciu, „O descoperire arheologică rară de la Ocnița (Vâlcea)”, în *SCIVA*, 33, 1–4, 1982, p. 25–29.
- Berciu 1982b – D. Berciu 1982b – *Un glaive romain (gladius) decouvert dans la Buridava dace (Ocnița, dep. Vâlcea)*, în *Thraco-Dacica*, 1982, 3, p. 147–152.
- Berciu 1984 – D. Berciu, „Asupra celor două opere de artă descoperite în 1983 la Ocnița – Buridava”, în *Thraco-Dacica*, 1984, 5, 1–2, p. 84–91.
- Berciu, Iosifaru 1980 – D. Berciu, M. Iosifaru, „Săpăturile arheologice de la Ocnița”, în *MCA*, XIV, 1980, p. 183–185.
- Berciu, Iosifaru 1983 – D. Berciu, M. Iosifaru, „Săpăturile arheologice de la Ocnița”, în *MCA*, XV, 1983, p. 226–227.
- Berciu et alii 1983 – D. Berciu, M. Iosifaru, S. Purice, Gh. Andreescu, „Descoperiri și însemnări de la Buridava dacică. I”, în *Thraco-Dacica*, IV, 1–2, 1983, p. 109–113.
- Berciu et alii 1984 – D. Berciu, M. Iosifaru, S. Purice, Gh. Andreescu, „Descoperiri și însemnări de la Buridava dacică. II”, în *Thraco-Dacica*, V, 1–2, 1984, p. 177–186.
- Berciu et alii 1993 – D. Berciu, M. Iosifaru, M. Diaconescu, „Descoperiri și însemnări de la Buridava dacică. XI”, în *Thraco-Dacica*, XIV, 1–2, 1993, p. 149–156.
- Morintz, Șerbănescu 1985 – S. Morintz, D. Șerbănescu, „Rezultatele cercetărilor de la Radovanu, punctul „Gorgana a doua” (iud. Călărași). Așezarea din epoca bronzului. II. Așezarea geto-dacică”, în *Thraco-Dacica*, VI, 1–2, 1985, p. 5–30.
- Vulpe 1997 – A. Vulpe, „Săpăturile de la Popești. Prezentarea campaniilor 1988–1993”, în *CA*, X, 1997, p. 173–190.

Pl. I.

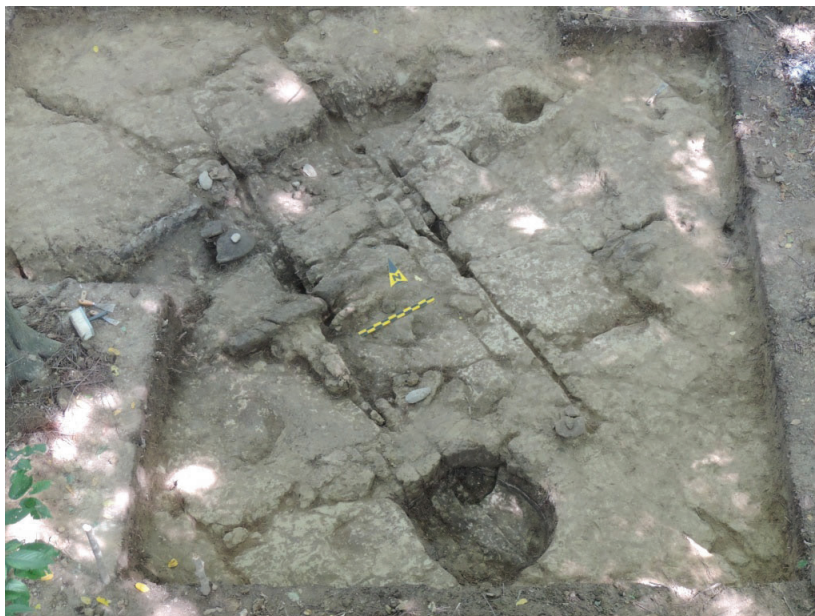

1

2

Pl. II.

1

2

Pl. III.

REPERE ARHEOLOGICE ȘI MUZEOGRAFICE LA DROBETA

Marin Iulian NEAGOE, Oana Minodora NEAGOE

Cuvinte cheie: săpături arheologice, Muzeul Regiunii Porților de Fier, dezvoltarea patrimoniului muzeal, protejare și conservare a monumentelor istorice.

Keywords: archaeological excavations, Iron Gates Region Museum, museum heritage development, protection and conservation of historical monuments.

Muzeul Regiunii Porților de Fier reprezintă astăzi una dintre cele mai importante instituții de profil din România, ținând cont, în primul rând, de valoarea patrimoniului muzeal, precum și de avantajele oferite de imensul potențial istorico-turistic reprezentat de monumentele antice și medievale ale căror ruine sunt vizibile și astăzi la Drobeta.

În paginile de față, vom încerca o retrospectivă a principalelor contribuții aduse la cercetarea arheologică din județul Mehedinți, precum și a eforturilor privind dezvoltarea patrimoniului instituțiilor muzeale sau de protejare și conservare a monumentelor istorice.

Interesul față de cercetarea acestor ruine, cartarea și chiar refacerea lor debutează în secolul al XVII-lea când Luigi Ferdinando Marsigli¹ a demarat primele acțiuni de „cercetare științifică” a ruinelor romane de la Drobeta și a cetății medievale a Severinului, monument ce îl atribuia tot epocii romane.

Preocupări legate de protejarea monumentelor de la Drobeta sunt consemnate și la 1835 când, Grigore Pleșoianu, profesor la Cerneți, întreprinde lucrări de restaurare la cetatea Severinului și câteva săpături în zona ruinelor. Din nefericire, astăzi, s-au păstrat foarte puține informații referitoare la aceste acivități de conservare și restaurare², întreprinse de profesorul Pleșoianu.

¹ Davidescu 1980, p. 14–15.

² Chipurici, Măneanu 1972, p. 47.

La scurt timp, banul Mihalache Ghica își manifesta intenția de a strânge într-un singur loc o serie de obiecte arheologice solicitând, încă din 1836³, „*să se respecte și să se păstreze*” aceste monumente.

Adevărate măsuri cu caracter muzeografic vor fi luate, însă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea (1852), când la inițiativa prefectului de atunci al județului Mehedinți N. A. Nicolescu sunt adunate și expuse în grădina publică a Severinului o serie de vestigii antice⁴.

Ulterior, August Treboniu Laurian, va fi însărcinat cu executarea unor săpături arheologice la Drobeta⁵, iar în raportul de cercetare înaintat Ministrului erau cuprinse și indicații cu privire la conservare ruinelor, precum și recomandarea de a se amenaja, în grădina publică a orașului, un muzeu⁶.

Cesar Bolliac, președintele Comitetului Arheologic Român, efectua și el, în 1869, câteva prospecțiuni arheologice, în zona cetății medievale a Severinului și a castrului roman⁷.

În 1883 ajunge la Drobeta D. C. Butculescu, membru pe atunci al Comitetului Arheologic Român, trimis pentru a supraveghea lucrările de nivelare demarate în zona portului din Drobeta, prilej cu care sunt descoperite 38 de morminte romane, datate în secolul al III-lea p. Chr., în ciste din piatră, cărămidă sau sarcofage din plumb⁸.

Între 1886–1889 Gr. Tocilescu, ajutat de P. Polonic, O. Richter și J. Fakler, deschide și el săpături în castrul roman, dar și la Cetatea Severinului, rezultatele constând în descoperirea a numeroase materiale arheologice, atât preistorice, cât și din perioada dacică, epoca romană⁹, evul mediu¹⁰.

O inițiativă importantă este cea de înființare a unei Societăți Istorice și Arheologice și a unui muzeu la Severin, în anul 1881, fondat de institutorul V. Dimitrescu și prefectul de atunci P. Quintescu, acesta constituind prima instituție muzeală severineană¹¹. Tot V. Dimitrescu, un împătimit al istoriei acestor meleaguri¹², publica în același an o broșură intitulată **Muzeul Severinului**, unde erau prezentate o serie de antichități și monumente din județul Mehedinți, considerând că, vânzarea acestei publicații va asigura o parte a fondurilor necesare pentru constituirea unei biblioteci a muzeului¹³.

³ Davidescu 1985, p. 13.

⁴ Dimitrescu 1881, p. 5.

⁵ *Ibidem*, p. 7.

⁶ Demetrescu 1883, p. 39–43.

⁷ Davidescu 1974, p. 190.

⁸ Tudor 1976, p. 117–123.

⁹ *Ibidem*, p. 124–137 și Pl. VI–XIV.

¹⁰ Cantacuzino 2001, p. 159–182.

¹¹ Măneanu 2000, p. 8–9.

¹² Dimitrescu 1882, p. 162–177.

¹³ Măneanu 2000, p. 7.

Acest muzeu, se pare că a funcționat în Grădina publică a orașului, unde au fost expuse monumente funerare, inscripții etc. și în două încăperi din clădirea Prefecturii destinate expunerii unor piese de dimensiuni mai mici¹⁴. Din nefericire, patrimoniul său s-a dezintegrat foarte repede, ca urmare a nepăsării manifestate de autoritățile locale. Astfel, în 1882, încăperile din localul Prefecturii vor fi dezafectate¹⁵, iar în anul următor, foarte multe piese din patrimoniul acestui muzeu vor fi transferate la Muzeul Național din București.

După trei decenii de întrerupere a activității muzeografice, la 3 mai 1912, este înființată în Drobeta Turnu Severin o altă instituție muzeală, respectiv „Muzeul Istoric al Liceului Traian”, din inițiativa lui Alexandru Bărcăcilă¹⁶, inițial profesor de limbi clasice, apoi director al liceului. Pasionat de arheologie¹⁷, Al. Bărcăcilă a reușit, într-un timp relativ scurt, să pună bazele unui mic muzeu în ale cărui colecții se găseau obiecte recuperate în urma cercetărilor de suprafață organizate în special în regiunea Porților de Fier dar și numeroase monede, vase, statuete, arme antice, icoane, tipărituri, manuscrise vechi, țesături, în mare parte donate de cetățeni ai orașului Drobeta Turnu Severin sau locuitori din județul Mehedinți. În 1926, acest muzeu își va schimba sediul, în clădirea construită lângă ruinele podului și castrului roman de la Drobeta, clădire destinată inițial funcționării internatului Liceului Traian, din care, câteva corpuri, erau rezervate pentru a adăposti colecțiile muzeului. O dată cu schimbarea sediului, muzeul își va schimba și denumirea¹⁸ în **Muzeul Regional de Istorie și Etnografie** din Turnu Severin, iar mai târziu în **Muzeul Regiunii Porților de Fier**¹⁹.

Începând din 1924 la Drobeta vor funcționa două instituții muzeale, ca urmare a înființării în acest an a **Muzeului Dr. C. I. Istrati**, o dată cu aducerea colecției Istrati-Capșa de la București la Turnu Severin și instalarea ei în Palatul Cultural.

Colecția Dr. C. I. Istrati, Istrati-Capșa sau colecția Maria Istrati-Capșa²⁰, reprezintă și astăzi, cel mai important și mai valoros fond muzeal al **Muzeului Regiunii Porților de Fier**. Este cunoscut faptul că, această colecție a început să fie dezvoltată din prima jumătate a secolului al XIX-lea, grație pasiunii și efortului Mariei Istrati-Capșa, mama Dr. C. I. Istrati, cel care va moșteni colecția și se va strădui să o îmbogățească prin achiziții și donații. Rezultatul acestei pasiuni se va concretiza în anul 1897 când colecția Istrati-Capșa va fi organizată și inaugurată într-un muzeu deschis la Câmpina²¹, județul Prahova. Ulterior, obiecte

¹⁴ *Ibidem*, p. 9.

¹⁵ Davidescu 1985, p. 17.

¹⁶ Berciu, Davidescu 1974, p. 272–276.

¹⁷ Bololoi 1985, p. 393–399.

¹⁸ Opreș 1985, p. 381.

¹⁹ Bărcăcilă 1968, p. 135–137.

²⁰ Moisil 1911b, p. 135.

²¹ Jercan 1997, p. 62–70.

din colecție vor fi expuse cu ocazia celui de-al doilea Congres al Asociațiunii Române pentru Întărirea și Răspândirea Științelor precum și în Expoziția Generală Română din 1906, organizată cu prilejul jubileului regal, Dr. C.I. Istrati fiind chiar comisar al guvernului, însărcinat cu organizarea acestei expoziții²².

Acest din urmă eveniment a reprezentat, de altfel, un moment de apogeu al colecției Istrati-Capșa care, după moartea Dr. C.I. Istrati, în anul 1921, va fi achiziționată de la moștenitorii săi de Ministerul Culturii și Artelor și donată Fundației Culturale „Principele Carol I”, Academiei Române și Muzeului Național de Antichități. Din păcate, datorită neglijenței acestor instituții, piesele expoziției au rămas în perioada 1921–1924 depozitate în curtea Laboratorului de Chimie organică din București până când, din inițiativa lui Teodor Costescu, președintele Societății Culturale „Teatrul Orașului Turnu Severin”, fost student al Dr. C.I. Istrati, colecția va fi transferată în acest oraș și instalată în Palatul Cultural, inaugurat la 30 noiembrie 1924 împreună cu expoziția Istrati-Capșa care primea denumirea de **Muzeul Dr. C.I. Istrati**. Acest muzeu va funcționa la Turnu Severin până în 1953 când va începe transferul patrimoniului său către **Muzeul Regiunii Porților de Fier**²³.

Din nefericire, pentru foarte multe piese din această colecție, nu mai dispunem acum de date certe legate de locul de proveniență sau modalitatea prin care au intrat în colecția Istrati-Capșa. Această situație a fost determinată de faptul că, acțiunea de preluare a colecției s-a desfășurat în grabă, neexistând suficient timp pentru ca piesele să fie corect inventariate²⁴, iar pe de altă parte, de distrugerea documentației elaborate de Dr. C. I. Istrati pentru fiecare piesă din colecție.

În momentul de față, este aproape imposibil, de refăcut această documentație, deși pentru unele piese, dispunem de informații sumare din registrele de inventar, iar pentru alte piese putem apela la unele articole publicate de-a lungul timpului²⁵, precum și la Catalogul Muzeului Dr. C. I. Istrati, publicat la Turnu Severin o dată cu reorganizarea acestei colecții de către Teodor Costescu²⁶ și Dumitru Tudor.

Muzeul Regiunii Porților de Fier a trecut, de asemenea, prin câteva etape evolutive. O primă etapă s-a desfășurat în perioada 1926–1948, când muzeul va funcționa sub patronajul Comisiunii Monumentelor Istorice. A doua etapă în dezvoltarea muzeului este cuprinsă între 1948–1972 și coincide cu perioada în care s-a reușit obținerea, în întregime, pentru expunerea colecțiilor muzeului²⁷,

²² Costescu 1932, p. 737.

²³ Măneanu 2000, p. 3–1.

²⁴ În arhiva Muzeului Regiunii Porților de Fier este păstrat un registru (nr. 479 din 16.06.1994) în care se regăsesc informații despre piesele preluate din patrimoniul Muzeului Dr. C. I. Istrati-Capșa în perioada 1950–1951.

²⁵ Moisil 1911b, p. 83–94; Moisil 1911a, p. 135–145.

²⁶ Măneanu 2004, p. 10–13.

²⁷ Măneanu 2000, p. 13.

a clădirii internatului Liceului Traian. Începând cu 1969 au fost demarate activitățile de elaborare a tematicii expoziționale, reușindu-se, la 15 mai 1972, deschiderea Muzeului Regiunii Porților de Fier cu secțiile Științele Naturii, Acvariu și Istorie, iar din 1982 va fi deschisă publicului și secția de Etnografie.

Din 1974 muzeul va începe editarea revistei Drobeta, în paginile căreia au fost publicate numeroase articole și studii de arheologie, istorie, artă, științele naturii, etnografie, precum și diverse note, recenzii și evocări. Exceptând anii în care, din motive diverse, revista nu a putut fi editată, anul acesta, când aniversăm 40 de ani de la apariția primului număr, revista Drobeta va bifa cea de-a douăzeci și patra apariție.

Începând cu numărul XIV al revistei, apărut în anul 2004, colegiul de redacție a hotărât editarea revistei în două serii distincte, cea de arheologie-istorie și cea de științele naturii, iar din 2011 se va adăuga seria Etnografie, iar din 2012, serile Artă Plastică și Pedagogie Muzeală.

Activitatea publicistică a fost posibilă, în primul rând, datorită informațiilor obținute din cercetarea arheologică, la care s-au adăugat și alte materiale, contribuții ale unor cercetători din țară și străinătate.

Colecțiile Muzeului Regiunii Porților de Fier, s-au îmbogățit cu noi piese, rezultate în urma unor donații sau achiziții, dar și ca urmare a intenselor cercetări arheologice efectuate începând din al doilea deceniu al secolului XX de către Al. Bărcăcilă, cel care, din 1922, devine director al acestei instituții.

Primele preocupări în domeniul arheologiei ale lui Al. Bărcăcilă sunt legate de efectuarea unor sondaje arheologice la ruinele cetății Severinului, încă din 1915.

Cercetarea sistematică a ruinelor cetății debutează în toamna anului 1936²⁸. Săpăturile au vizat partea estică a zidului de incintă, construit din piatră legată cu mortar, care a fost surprins prăbușit până lângă peretele altarului bisericii, spre nord până la zidul turnului de nord-est iar spre sud până la poarta turnului de sud-est.

Săpăturile în fortificația medievală vor fi reluate în perioada 1936–1944 când s-a continuat cercetarea incintei de est și a sectorului sud-vestic de pe pantă și a fost săpat turnul de sud-vest cu un contrafort și cu prelungirea zidului nordic.

Alte secțiuni au vizat turnul de nord-vest și curtea ce se lega de turnul de nord-est, precum și zidul de vest și turnul intermediar de vest, turnul intermediar și zidul de pe panta de est, biserica cu construcțiile de la nord, est și sud, construcțiile din latura de sud-est.

Întrucât rezultatele acestor campanii de săpături²⁹ nu au fost integral publicate, majoritatea informațiilor rămân și astăzi inedite.

²⁸ Bărcăcilă 1937, p. 149–165.

²⁹ Bărcăcilă 1939, p. 74–88; Bărcăcilă 1957a, p. 173–188.

În paralel Al. Bărcăcilă efectua importante cercetări arheologice și în cadrul altor monumente de epocă romană din perimetrul orașului roman Drobeta, cum ar fi castrul și termele.

Cercetările din castru, întreprinse între 1928–1929, s-au desfășurat pe suprafețe destul de mari rezultatele fiind consemnate sumar în câteva studii³⁰ și fără o prezentare concretă a stratigrafiei în raport cu materialele și complexe arheologice identificate. Acesta este, probabil, motivul pentru care, începând din 1930, la Drobeta ajunge Grigore Florescu, inițiind săpături în castru până în vara anului 1932. Aceste săpături vor fi reluate între 1958–1960, însă în timpul ultimei campanii de cercetări Grigore Florescu înceta din viață.

Din 1961 săpăturile vor fi continuate de o echipă formată din: Radu Florescu, Mișu Davidescu și Mihail Gușiță.

Vor urma ample săpături întreprinse în mai multe puncte de pe suprafața castrului, iar rezultatele³¹ aveau să consemneze descoperirea completă a pretentura dextra, parte din pretentura sinistra și a laturii nordice a castrului. În exterior a fost identificată structura aggerului, a bermei și adâncimea șanțului de apărare.

La termele romane de la Drobeta, identificate de Al. Bărcăcilă în 1935, vor fi întreprinse câteva campanii succesive, o parte a rezultatelor fiind publicate în 1938³², ulterior fiind prezentate și descoperirile din necropola medievală³³, care a funcționat în perioada sec. XIII–XVI, complexe funerare suprapunând o parte a ruinelor termelor romane.

Activitatea arheologică al lui Alexandru Bărcăcilă a fost completată de numeroase cercetări de suprafață³⁴ desfășurate în multe localități mehedintene, în special de pe cursul Dunării, unde au fost identificate numeroase situri arheologice preistorice: Insula Șimian, Hinova, Ostrovul Corbului, Izvorul Frumos, Balta Verde, Ostrovul Mare.

La Ostrovul Corbului, Al. Bărcăcilă alături de I. Andrieșescu și Șt. Ciuceanu, vor deschide câteva sondaje arheologice dar rezultatele acestor săpături au rămas necunoscute.

În Ostrovul Mare, începând din 1936, Al. Bărcăcilă va efectua săpături, alături de Dinu V. Rosetti, într-una din cele mai mari necropole de incinerare aparținând culturii Țuto Brdo-Gârla Mare, identificată în punctul „Bivolării”. Descoperirile de aici, între care, vase ceramice, reprezentări antropomofe și zoomorfe, securi duble miniaturale din lut, vor fi publicate de D. Berciu în *Arheologia Preistorică a Olteniei*, cel care a văzut obiectele în muzeul din Drobeta Turnu Severin și cu îngăduința lui Al. Bărcăcilă le-a inclus în lucrarea

³⁰ Bărcăcilă 1932, Bărcăcilă 1938.

³¹ Davidescu 1980, p. 30–32.

³² Bărcăcilă 1938, p. 41–52.

³³ Bărcăcilă 1957b, p. 769–794.

³⁴ Bărcăcilă 1924, p. 280–296.

amintită. Acesta este și motivul pentru care, într-o scrisoare³⁵ adresată lui I. Andrieșescu, Al. Bărcăcilă își exprima nemulțumirea față de lipsa de profesionalism manifestată de D. Berciu întrucât acesta „nu citează la figuri muzeul în care se găsesc obiectele”.

Primele săpături, într-un sit preistoric, le datorăm însă lui C. Schuchhardt, între 1917–1918, când acesta deschidea singurele sondaje arheologice, în Ostrovul de la Gârla Mare, de unde reușea să recupereze fragmente ceramice neolitice dar și un lot mai bogat de materiale aparținând epocii bronzului (fragmente ceramice și figurine antropomorfe fragmentare)³⁶, ajunse, cel mai probabil, la muzeul din Berlin, la fel ca alte materiale rezultate din săpăturile întreprinse de el în alte situri de pe teritoriul României³⁷. Descoperirile aparținând epocii bronzului din Ostrovul de la Gârla Mare au fost incluse, mai târziu, în marele complex al câmpurilor cu urne de la Dunărea mijlocie și inferioară, cu denumirea de cultura Žuto Brdo-Gârla Mare³⁸, fiind multă vreme singurele descoperiri dintr-o așezare aparținând acestei culturi.

În perioada 1932–1933, I. Nestor alături de D. Berciu organizau cercetări de suprafață în sectorul Drobeta Turnu Severin – Balta Verde și efectuau sondaje de verificare stratigrafică în „Botul Piscului” de la Ostrovul Corbului³⁹, Insula Șimian⁴⁰ și Balta Verde „La morminți”⁴¹. Aceste cercetări vor fi continuate, în 1935, când D. Berciu investighează sectorul Dunării dintre Balta Verde și Salcia. În această din urmă localitate D. Berciu descoperea, în urma unor periegeze efectuate în 1934, ceramică neolitică de factură Vinča⁴² dar și materiale Sălcuța.

După o serie de cercetări de suprafață efectuate în 1932 pe malurile Dunării, în sectorul Tr. Severin – Balta Verde, D. Berciu deschide o serie de săpături arheologice, în zona Balta – Verde și Gogoșu, unde fuseseră identificate numeroase puncte cu descoperiri din neolitic până în evul mediu. Rezultatele acestor cercetări au confirmat existența unor necropole plane de incineratie din epoca bronzului și începutul primei epoci a fierului (sec. XII–X î. Hr.) în teritoriul localității Balta Verde, punctul „La morminți” dar și a unei necropole tumulare de inhumație aparținând culturii Basarabi (sec. VII–VI î. Hr.).

La Balta Verde și Gogoșu cercetările sistematice debutează în 1949 și vor fi continuate apoi în 1950 iar descoperirile de aici au făcut obiectul unui studiu amplu semnat de D. Berciu și E. Comșa⁴³.

³⁵ Ciorna scrisorii, adresată la 06 ianuarie 1940 de Al. Bărcăcilă lui I. Andrieșescu, se păstrează în colecția Documente a Muzeului Regiunii Porților de Fier, cu nr. de inventar Doc. 1567.

³⁶ Franz 1922, p. 89–98.

³⁷ Berciu 1939, p. 50.

³⁸ Berciu 1934, p. 6.

³⁹ Berciu 1939, p. 25 și nota 73.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 70–72.

⁴¹ Berciu, Comșa 1956, p. 256–257.

⁴² Berciu 1939, p. 26 și nota 74.

⁴³ Berciu, Comșa 1956, p. 253–489.

Începând din 1961, va debuta primul mare Proiect de cercetări de salvare a obiectivelor de interes arheologic din Regiunea Porților de Fier, ca urmare a construirii lacului de acumulare și Hidrocentralei de la Porțile de Fier I (Gura Văii). În acest sens, vor fi demarate ample cercetări de suprafață, în sectorul Dunării cuprins între Baziaș și Drobeta Turnu Severin, care vor avea drept rezultat identificarea unui număr de aproximativ 100 de obiective arheologice⁴⁴. Din 1964 vor fi deschise și primele săpături arheologice acestea vizând, în special, punctele cele mai vulnerabile, care urmau să fie acoperite de apele Dunării după construirea lacului de acumulare, anume terasele joase și ostroavele. Săpăturile arheologice se vor concentra în jurul localității Dubova, județul Mehedinți unde vor fi cercetate o serie de peșteri⁴⁵ (Climente I, Climente II, Cuina Turcului, Peștera Fluturilor, Peștera lui Carafil, Ponicoval, Veterani) dar și în jurul localităților Icoana⁴⁶, Răzvrata⁴⁷, Ostrovul Banului (Gura Văii)⁴⁸, Schela Cladovei⁴⁹.

La Dubova, începând din 1964, vor fi efectuate sondaje arheologice în Peștera Climente I⁵⁰ și Climente II. La Climente II săpăturile vor fi reluate apoi între 1968–1969 de către V. Boroneanț, iar la Cuina Turcului în 1965 va fi deschis un sondaj în interiorul peșterii și între 1964–1969 va fi cercetat Adăpostul de sub stâncă⁵¹.

Alte cercetări importante au fost efectuate, începând din 1966, în Ostrovul Banului de la Gura Văii, unde s-au identificat, atât urme de locuire din mezolitic⁵², neolitic⁵³, prima epocă a fierului, cât și din perioada dacică, romană și romano-bizantină⁵⁴, prefeudală⁵⁵, precum și o necropolă medievală. Din nefericire, nu toate rezultatele acestor cercetări, și nici întreg lotul de materiale arheologice recuperate, nu au făcut obiectul unor studii separate sau al unui monografic, astfel că, o mare parte a informațiilor înregistrate în timpul săpăturilor, ne sunt astăzi indisponibile.

Cercetările de la Schela Cladovei, sit arheologic identificat ca urmare a unor cercetări de suprafață, întreprinse de M. Davidescu, în 1965⁵⁶, de unde erau recuperate mai multe materiale neolitice atribuite culturii Criș, au început în 1967, fiind coordonate de V. Boroneanț, în perioada 1967–2001, cu unele

⁴⁴ Atlas 1972, p. 194.

⁴⁵ Boroneanț 2000a, p. 82–91.

⁴⁶ Boroneanț 2000b, p. 98, 99.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 99–100.

⁴⁸ Davidescu 1977, p. 37–42.

⁴⁹ Boroneanț 1973, p. 10.

⁵⁰ Davidescu 1966, p. 547–549.

⁵¹ Păunescu 1970, p. 4–29; Păunescu 1979, p. 11–56; Boroneanț 2000a, p. 111–112.

⁵² Boroneanț 2000b, p. 71–77.

⁵³ Roman, Boroneanț 1974, p. 117–128.

⁵⁴ Davidescu 1977, p. 37–42.

⁵⁵ Diaconu, Roman 1967.

⁵⁶ Davidescu 1966, p. 547–549.

întreruperi. După 2001 cercetările au fost continuate de un colectiv compus din: R. Dobrescu, A. Boroneanț și C. Bonsall.

Situl de la Schela Cladovei⁵⁷ a devenit cunoscut în literatura de specialitate datorită descoperirilor atribuite mezoliticului, pe baza cărora a fost definită cultura Schela Cladovei – Lepenski-Vir, a cărei evoluție în zona Porților de Fier a fost plasată în intervalul mileniilor X–VII a. Chr. Datele privind cronologia absolută a culturii Schela Cladovei – Lepenski-Vir au fost obținute în urma analizelor C14⁵⁸ a mai multor probe prelevate atât din stațiuni de pe malul sârbesc al Dunării (Vlasac, Lepenski Vir, Haiduca Vodenica), cât și din situri identificate pe malul românesc al fluviului (Icoana, Răzvrata, Schela Cladovei).

Insula Șimian reprezintă altă zonă bogată în descoperiri arheologice cunoscută încă din perioada interbelică⁵⁹. Între 1966–1968 au fost deschise mai multe secțiuni de cercetare arheologică, în partea de nord-vest a insulei, care au condus la identificarea a numeroase complexe⁶⁰ și recuperarea unui bogat material arheologic din perioada eneoliticului, primei și celei de-a doua epoci a fierului, epoca dacică, epoca romano-bizantină și evul mediu.

O altă perioadă importantă, din punct de vedere al cercetărilor arheologice, debutează la începutul anilor '70 ai secolului XX, ca urmare a construirii lacului de acumulare și a Hidrocentralei de la Porțile de Fier II (Ostrovul Mare). Practic, întreaga zonă din aval de Turnu Severin și pâna la Ostrovul Mare, va constitui obiectul unor ample cercetări de suprafață, sondaje și săpături de salvare.

Și în cadrul acestei etape se pot distinge câteva zone mai importante în care se vor concentra aceste cercetări de salvare, una dintre ele fiind în teritoriul localității Hinova, unde, între 1976–1982, un colectiv de cercetare de la Muzeul Regiunii Porților de Fier, condus de Mișu Davidescu, va efectua săpături de salvare în zona quadriburgium-ului roman⁶¹, punctul „*Pichetul de grăniceri*”.

Ample cercetări vor fi efectuate și în punctul „*Botul Cliucului*” în teritoriul satului Ostrovul Corbului, aici fiind cercetate: o așezare Schela Cladovei⁶², câteva morminte de înhumatie aparținând culturii Criș, o necropolă caracteristică complexului cultural Sălcuța IV-Băile Herculane-Cheile Turzii-Hunyadyhalom⁶³ dar cercetările din această zonă au relevat și prezența unor materiale din epoca bronzului, hallstatt, epoca dacică, epocă romană, ev mediu timpuriu, astfel încât Ostrovul Corbului reprezintă una dintre cele mai bogate zone din sud-vestul României de astăzi în ceea ce privește vestigiile de natură arheologică. Acesta este și motivul pentru care cercetările efectuate aici de-a lungul tim-

⁵⁷ Boroneanț, Boroneanț 2009, p. 15–34; Boroneanț 2012, p. 169–182.

⁵⁸ Bonsall 2008, p. 238–279.

⁵⁹ Bărcăcilă 1924, p. 281–283; Berciu 1939.

⁶⁰ Popilian 1992, p. 55–64.

⁶¹ Davidescu 1989, p. 12–90.

⁶² Păunescu 1991, p. 147–173.

⁶³ Roman, Dodd-Oprițescu 1989, pp. 11–38.

pului au făcut obiectul unei ample monografii apărută în două volume⁶⁴, sub egida Academiei Române.

O altă zonă importantă din punct de vedere arheologic este insula Ostrovul Mare, aflată la o distanță de aproximativ 50 km aval de Turnu Severin. Fiind cea mai mare insulă de pe Dunăre, din sectorul Baziaș-Călărași, cu o lungime de 17 km și lățime de 4 km (situată între Km. fluviali 878–861), Ostrovul Mare a oferit condiții prielnice habitatului uman, atât în preistorie cât și în perioadele următoare, dovadă fiind numeroasele situri arheologice identificate fie ca urmare a cercetărilor de suprafață efectuate de Al. Bărcăcilă în anii 20–30 ai sec. XX, fie datorită cercetărilor întreprinse în perioada 1970–1980.

Dintr-un jurnal al lui Al. Bărcăcilă aflăm, de pildă, că la 30.01.1936 „*Vasele și obiectele preistorice recent găsite de săteni la Ostrovul Mare la locul numit Bivolării au fost procurate pentru Muzeul Regiunii Porților de Fier*”. Aceste descoperiri l-au determinat pe Al. Bărcăcilă să întreprindă, în martie 1936, o cercetare a dunelor de nisip din punctul „*Bivolării*” (Km. 870) unde va reuși să identifice mai multe morminte de incinerare aparținând culturii Zūto Brdo-Gârla Mare. Au urmat apoi cercetări întreprinse împreună cu D. V. Rosetti, care au condus la descoperirea altor morminte de incinerare însă, în același timp, Al. Bărcăcilă a achiziționat de la săteni un număr impresionant de obiecte (vase, monede, unelte din piatră, podoabe) din diferite perioade, descoperite incidental în zona Ostrovul Mare-Gogoșu.

În perioada 1970–1981, cercetări prilejuite de construirea Hidrocentralei de la Porțile de Fier II, au determinat ca perimetrul insulei să constituie obiectul unor ample săpături arheologice în vederea salvării unora dintre siturile arheologice. În acest sens, au fost deschise săpături în mai multe sectoare, rezultatele acestora fiind consemnate în câteva studii apărute în literatura de specialitate.

Printre cele mai importante obiective arheologice identificate în Ostrovul Mare se numără urmele de locuire ale culturii Schela Cladovei-Lepenski Vir, identificate în zona Km. fluvial 873⁶⁵ și 875⁶⁶, două așezări aparținând culturii Sălcuța, una la km. fluvial 876⁶⁷ și cealaltă la km. 865⁶⁸, în acest din urmă punct fiind documentate și resturi de locuire din epoca bronzului, cultura Zūto Brdo-Gârla Mare⁶⁹. De asemenea, în urma cercetărilor din perioada 1976–1981, în insula Ostrovul Mare au mai fost identificate o așezare și o necropolă datând din sec. VII⁷⁰ (Vadul Morii, Km. fluvial 873, pe brațul Dunării Mici), urme de locuire și o necropolă din sec. XIII–XIV, la km. fluvial 875⁷¹, însă materiale arheolo-

⁶⁴ Roman, Păunescu 1996; Roman, Dodd-Oprîțescu 2008.

⁶⁵ Boroneanț 1983, p. 17–18.

⁶⁶ Boroneanț 1980, p. 31–33.

⁶⁷ Stîngă 1982, p. 183–189.

⁶⁸ Crăciunescu 1985, p. 43–49.

⁶⁹ Crăciunescu 1980, p. 43–50,

⁷⁰ Boroneanț, Stîngă 1978, p. 87–107.

⁷¹ Boroneanț, Crăciunescu 1985, p. 119–134.

gice medievale au fost recoltate de-a lungul timpului și din alte puncte de pe ostrov⁷².

În afara acestor ample cercetări din valea Dunării mehedintene, determinate de construirea hidrocentralelor de la Porțile de Fier I și II, specialiști ai Muzeului Regiunii Porților de Fier au mai fost angajați într-o serie de sondaje, cercetări de salvare sau cercetări sistematice și în alte situri arheologice din județul Mehedinți, dintre care amintim pe cele de la: Buicești⁷³, Valea Anilor⁷⁴, Bistreț⁷⁵, Bucura⁷⁶, Orevița Mare⁷⁷, Dobra⁷⁸, Rogova⁷⁹, Tismana⁸⁰, Crivina⁸¹, Izvoarele⁸², Gruia⁸³, Gârla Mare⁸⁴.

În ultimii ani arheologi din cadrul Muzeului Regiunii Porților de Fier au fost implicați în câteva campanii de cercetare deosebit de importante, efectuate în perimetrul câtorva monumente din Drobeta Turnu Severin.

Este vorba, în primul rând, de amfiteatrul roman descoperit în toamna anului 2010, la circa 100m vest de ruinele castrului și la 50m est de cele ale termelor romane, ca urmare a realizării unor săpături mecanizate⁸⁵.

Rezultatele cercetărilor de la amfiteatrul roman Drobeta, din anii 2012 și 2013 sunt încă în proces de prelucrare, deși, unele informații, au fost prezentate în rapoarte de cercetare sau într-un articol publicat recent⁸⁶. De asemenea, săpăturile au continuat și în anul 2014, iar în anii următori este necesară intensificarea eforturilor în vederea cercetării exhaustive a monumentului fără de care nu s-ar putea trece la etapa privind conservarea, restaurare și amenajarea acestui important monument de arhitectură romană.

⁷² *Ibidem*, p. 119.

⁷³ Roșu 1968, p. 541–542.

⁷⁴ Stângă 1988, p. 36–40.

⁷⁵ Crăciunescu 2006a, p. 203–209.

⁷⁶ Crăciunescu 1999, p. 7–24.

⁷⁷ Crăciunescu 2003, p. 55–102.

⁷⁸ Crăciunescu 2002, p. 78–104.

⁷⁹ Crăciunescu 2000, p. 9–64; Crăciunescu 2002, p. 19–61; Manea 2003, p. 48–54; Crăciunescu 2004.

⁸⁰ Crăciunescu et alii 2007, p. 323, 324.

⁸¹ Crăciunescu, Neagoe 2008, p. 87–96; Neagoe 2008, p. 97–102; Neagoe, Manea 2008, p. 113–122; Neagoe 2014, p. 59–71.

⁸² Crăciunescu 1992, p. 43–47; Stîngă 2007, p. 178–189; Stîngă, Stîngă 2008, p. 110–112.

⁸³ Crăciunescu 2006b, p. 67–76.

⁸⁴ Stîngă 2005.

⁸⁵ Este vorba de lucrări privind construirea unui pavilion multifuncțional, în cadrul proiectului de reabilitare a complexului muzeal, în urma cărora au fost surprinse părți din zidăria porții de acces de est a amfiteatrului, precum și ale zidului arenei. În urma acestor descoperiri, lucrările au fost întrerupte și s-au executat cercetări arheologice preventive, pentru a se putea obține informații de natură arheologică, în vederea precizării caracterului acestei descoperiri. Din 2012 au debutat și săpăturile sistematice, în colaborare cu un colectiv de cercetători din cadrul Institutului de arheologie „Vasile Pârvan” din București, condus de Dr. Constantin C. Petolescu.

⁸⁶ Petolescu 2013, p. 123, 124.

Un alt obiectiv cercetat de curând este Cetatea Severinului, acolo unde, în 2011 și 2012 au fost întreprinse ample săpături⁸⁷, care au acoperit aproape întreaga jumătate de nord din cuprinsul incintei interioare a cetății, precum și părți importante din spațiul intermediar situat între incinta interioară și cea exterioară. În cursul săpăturilor au fost identificate numeroase complexe arheologice și a fost recuperat un bogat material constând în: ceramică, unelte, arme, monede. Cantitatea impresionantă, precum și necesitatea coroborării rezultatelor studiului tuturor acestor artefacte cu observațiile de natură stratigrafică, impune o analiză atentă a informațiilor obținute, în vederea publicării, care presupune și afectarea unui interval de timp suficient pentru prelucrare.

Ca o concluzie a celor exprimate în paginile acestui material activitatea de cercetare arheologică desfășurată de-a lungul timpului a contribuit, în mod evident, la o mai bună cunoaștere a civilizațiilor preistorice și istorice din zona de sud-vest a României de astăzi, iar, pe de altă parte, materialele arheologice recuperate au dus la îmbogățirea patrimoniului cultural mobil al Muzeului Regiunii Porților de Fier.

ARCHAEOLOGICAL AND MUSEOGRAPHICAL REFERENCES AT DROBETA

(Abstract)

In front pages, we try a retrospective of the main contributions to archaeological research in Mehedinți County, and efforts on the development of Iron Gates Region Museum or heritage protection and conservation of historical monuments.

Explicația planșelor / Explanation of the plates

- Pl. I. 1, 2. Alexandru Bărcăcilă și Vasile Pârvan în situl arheologic Ostrovul Corbului „Botul Piscului”, 1921, 3. Cetatea Severinului, 1939, săpături arheologice la sud de ruinele bisericii, 4. Săpături arheologice în cimitirul medieval de la Turnu Severin, 1936, 5. Ruinele termelor romane de la Drobeta, 1940, 5. Ruinele castrului roman de la Drobeta, 1943 / Pl. I. 1. Alexandru Bărcăcilă and Vasile Pârvan in the Ostrovul Corbului „Botul Piscului” archaeological site, 1921, 2. Severin fortress, 1939, archaeological excavations at the south of church ruins, 4. Archaeological excavations in the medieval cemetery from Turnu Severin, 1936, 5. The ruins of the roman therme from Drobeta, 1940, 6. The ruins of the roman fort from Drobeta, 1943
- Pl. II. 1. Ruinele podului roman de la Drobeta, 1943, 2. Vederea aeriană a castrului Drobeta, 1982, 3. Vedere aeriană a ruinelor quadriburgiumului roman de la Hinova, județul Mehedinți, 1982, 4. Vedere aeriană a ruinelor termelor romane de la Drobeta, 1982, 5. Vederea a unei părți din zidul arenei amfiteatrului roman de la Drobeta, 2010 / Pl. I. 1. The ruins of the roman bridge from Drobeta, 2.

⁸⁷ Crăciunescu et alii, 2011, p. 208–211; Neagoe 2013, p. 141–176.

Aerial view of the roman fort from Drobeta, 1982, 3. Aerial view of the roman quadriburgium ruins from Hinova, Mehedinți County, 4. The view of part of the wall of the Roman amphitheater Arena from Drobeta.

Bibliografie / Bibliography

- Atlas 1972 - *Atlasul Complex „Porțile de Fier”*, București 1972.
- Bărcăcilă 1924 - Al. Bărcăcilă, „Antiquités pré et protohistoriques des environs de Tr. Séverin”, în *Dacia*, I, 1924, p. 3–12.
- Bărcăcilă 1937 - Al. Bărcăcilă, „Cetatea Severinului. Început de cercetări arheologice”, în *BCMI*, XXXI, 1937, p. 149–165.
- Bărcăcilă 1938 - Al. Bărcăcilă, „Les thermes romains de Drobeta”, în *AO*, an XVII, ian-apr. 1938, p. 41–52.
- Bărcăcilă 1939 - Al. Bărcăcilă, „Cetatea Severinului. Raport sumar cu rezultatul săpăturilor din 1938, 1939”, în *BCMI*, XXXII, 1939, p. 74–88.
- Bărcăcilă 1957a - Al. Bărcăcilă, „Monede de la Cetatea medievală a Severinului”, în *SCN*, I, 1957, p. 173–188.
- Bărcăcilă 1957b - Al. Bărcăcilă, „Monede, podoabe de metal și fragmente ceramice de la termele Drobetei și din cimitirul medieval suprapus”, în *MCA*, V, 1957, p. 769–794.
- Bărcăcilă 1968 - Al. Bărcăcilă, „Muzeul Regiunii Porților de Fier (Turnu Severin)”, în *Rev. Muz.*, V, 1968, p. 135–137.
- Berciu 1934 - D. Berciu, „Generalități asupra preistoriei Olteniei și angrenarea ei în problemele Europei centrale și sud-estice” în *BCMI*, XXVII, fasc. 79, 1934, p. 30–32.
- Berciu 1939 - D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, Craiova, 1939.
- Berciu 1953 - D. Berciu, „Catalogul arheologic al Muzeului din Turnu Severin”, în *MA*, I (1953), p. 589–689.
- Berciu 1961 - D. Berciu, *Contribuții la Problemele neoliticului în România în lumina noilor cercetări*, București, 1961.
- Berciu, Davidescu 1974 - I. Berciu, M. Davidescu, „Profesorul și arheologul Alexandru Bărcăcilă 31.03.1876–06.02.1970”, în *Drobeta*, I, 1974, p. 272–276.
- Bololoi 1985 - O. Bololoi, „Din corespondența lui Alexandru Bărcăcilă”, în *Drobeta*, VI, 1985, p. 393–399.
- Bonsall 2008 - C. Bonsall „The mesolithic of the Iron Gates”, în *Mesolithic Europe*, ed, G. Bailey, P. Spikins, Cambridge, 2008.
- Bonsall et alii 2008 - C. Bonsall, I. Radovanović, M. Roksandic, G. Cook, T. Higham, C. Pickard, „Dating burials and architecture at Lepenski Vir”, în *The Iron Gates in Prehistory*, în *BAR International Series* 1893, 2008, p. 175–204.
- Boroneanț 2010 - A. Boroneanț, „Ostrovul Corbului – o discuție asupra mormintelor mezolitice și neolitice timpurii”, în *BMTJ*, seria arheologie, 2, 2010, p. 5–27.

- Boroneanț 2012 - A. Boroneanț, Aspecte ale tranziției de la mezolitic la neoliticul timpuriu în zona Porților de Fier, Cluj-Napoca 2012.
- Boroneanț 1968 - V. Boroneanț, „Descoperiri gravettiene în peștera lui Climente”, în *Rev.Muz.*, 6, 1968. p. 542–546.
- Boroneanț 1973 - V. Boroneanț, „Recherches archéologiques sur la culture Schela Cladovei de la zone de Portes des Fer” în *Dacia N. S.*, XVII, 1973, p. 5–39.
- Boroneanț 1980 - V. Boroneanț, „Probleme ale culturii Schela Cladovei-Lepenski-Vir în lumina noilor cercetări” în *Drobeta*, IV, 1980, p. 31–33.
- Boroneanț 1983 - V. Boroneanț, „Cercetările arheologice de la Ostrovul Mare km. 873, Porțile de Fier II”, în *MCA*, XV, 1983, p. 17–18.
- Boroneanț 1990 - V. Boroneanț, „La site Schela Cladovei: Problems poses par la transition de la culture Criș-Starčevo a la culture Vinča”, în *Vinča and its world*, ed. D. Strejović, N. Tasić, Belgrad, 1990, p. 143–148.
- Boroneanț 2000a - V. Boroneanț, Arheologia peșterilor și minelor din România, București, 2000.
- Boroneanț 2000b - V. Boroneanț, Le paleolithique superieur et epipaleolithique dans la zone des Portes de Fer, București, 2000.
- Boroneanț,
Boroneanț 2009 - A. Boroneanț, V. Boroneanț, „Schela Cladovei 1965–1968. După 40 de ani”, în *Studii Preistorice*, VI, 2009, p. 15–34.
- Boroneanț,
Crăciunescu 1985 - V. Boroneanț, G. Crăciunescu, „Așezarea și necropola din secolele XIII- XIV de la Ostrovul Mare, km. 865”, în *Drobeta*, VI, 1985, p. 119–134.
- Boroneanț,
Stîngă 1978 - V. Boroneanț, I. Stîngă, „Cercetări privind secolul al VIII-lea de la Ostrovul Mare, comuna Gogoșu, din zona Hidrocentralei „Porțile de Fier II”, în *Drobeta*, III, 1978, p. 87–107.
- Cantacuzino 2001 - Gheorghe I. Cantacuzino, „Certaines problèmes concernant les vestiges Médiévaux de Drobeta-Turnu Severin”, în *Dacia N. S.*, t. XLIII–XLV, 1999–2001, p. 159–182.
- Chipurici, Măneanu
1972 - N. Chipurici, M. Măneanu, *Catalog de documente privitoare la istoria municipiului Drobeta Tr. Severin. Partea a II-a (1560–1900)*, Turnu Severin, 1972.
- Costescu 1932 - P. Costescu, *Palatul Cultural din Turnu Severin. Muzeul „Dr. C. I. Istrati”*. Catalog Sumar, Turnu Severin, 1932.
- Costescu 1933 - P. Costescu, „Palatul Cultural din Turnu Severin”, în *Boabe de grâu*, IV, 1933, p. 727–745.
- Crăciunescu 1980 - G. Crăciunescu, „Noi descoperiri arheologice din epoca bronzului la Ostrovul Mare”, în *Drobeta*, IV, 1980, p. 43–58.
- Crăciunescu 1985 - G. Crăciunescu, „Noi date despre locuirea de la km. 865 din Ostrovul Mare”, în *Drobeta*, VI, 1985, p. 43–49.
- Crăciunescu 1992 - G. Crăciunescu, „Așezare a culturii Gârla Mare la Izvoarele”, în *Thraco-Dacica*, XIII, 1–2, p. 43–47.

- Crăciunescu 1999 - G. Crăciunescu, „Cercetări arheologice în satul Bucura”, în *Drobeta*, IX, 1999, p. 7–24.
- Crăciunescu 2000a - G. Crăciunescu, „Cultura Verbicioara la Rogova, județul Mehedinți” în *Drobeta*, X, 2000, p. 9–64.
- Crăciunescu 2000b - G. Crăciunescu, „Vase Gumelnița la Drobeta Turnu Severin”, în *Drobeta*, X, 2000, p. 199–203.
- Crăciunescu 2002a - G. Crăciunescu, „Locuirea Coțofeni de la Rogova, județul Mehedinți” în *Drobeta*, XI–XII, 2002, p. 19–61.
- Crăciunescu 2002b - G. Crăciunescu, „Stațiunea din epoca bronzului de la Dobra, județul Mehedinți” în *Drobeta*, XI–XII, 2002, p. 78–104.
- Crăciunescu 2003 - G. Crăciunescu, „Descoperiri arheologice în zona localității Orevița Mare”, în *Drobeta*, XIII, 2003, p. 55–102.
- Crăciunescu 2004 - G. Crăciunescu, *Cultura Verbicioara în jumătatea vestică a Olteniei*, Craiova, 2004.
- Crăciunescu 2006a - G. Crăciunescu, „The eneolithic settlement of Bistreț, Mehedinți county”, în *Analele Banatului Seria Nouă arh-ist.*, XIV, 1, 2006, p. 203–209.
- Crăciunescu 2006b - G. Crăciunescu, „La nécropole de crématio de l'Âge du Bronze de Gruia, dép. de Mehedinți”, în *Pratiques funéraires et manifestations de l'identité culturelle (Âge du Bronze et Âge du Fer)*, Actes du IVe Colloque International d'Archéologie Funéraire, Tulcea, 2006, p. 67–76.
- Crăciunescu et alii 2007 - G. Crăciunescu, M. I. Neagoe, C. Manea, „Săpăturile de salvare de la Tismana, județul Mehedinți”, în *CCA*, 2007, Iași, 2008, p. 323–324.
- Crăciunescu, Neagoe 2008 - G. Crăciunescu, O. Neagoe, „Morminte de incinerare din epoca bronzului de la Crivina, județul Mehedinți”, în *Drobeta seria arheologie-istorie*, XVIII, 2008, p. 87–96.
- Crăciunescu et alii 2011 - G. Crăciunescu, M. I. Neagoe, O. M. Neagoe, C. Manea, „Raport cercetare arheologică preventivă Cetatea Severinului”, în *CCA 2011*, Târgu Mureș, 2012, p. 208–211.
- Davidescu 1966 - M. Davidescu, „O așezare de tip Criș la Turnu Severin” în *Rev. Muz.*, III, 1966, p. 547–549.
- Davidescu 1974 - M. Davidescu, „Drobeta romano-bizantină în istoriografia românească și străină”, în *Drobeta*, I, 1974, p. 187–197.
- Davidescu 1977 - M. Davidescu, „Cercetările arheologice din Ostrovul Banului-Golu-Gura Văii (județul Mehedinți)”, în *BMI*, 1, 1977, p. 37–42.
- Davidescu 1978 - M. Davidescu, „Raport asupra săpăturilor arheologice din castrul roman de la Hinova – Mehedinți”, în *Drobeta*, III, 1978, p. 76–86.
- Davidescu 1980 - M. Davidescu, *Drobeta în secolele I–VII e.n.*, Craiova, 1980.
- Davidescu 1981 - M. Davidescu, „Tezaurul de podoabe tracice de la Hinova, județul Mehedinți”, în *AO SN*, I, 1981, p. 41–44.

- Davidescu 1982 - M. Davidescu, „Un tezaur de podoabe tracice descoperit în castelul roman târziu de la Hinova – Mehedinți”, în *Drobeta*, V, 1982, p. 5–48.
- Davidescu 1985 - M. Davidescu, „Cuvânt rostit cu ocazia sărbătoriri a 100 de ani de la înființarea muzeului”, în *Drobeta*, VI, 1985, p. 18–22.
- Davidescu 1989 - M. Davidescu, *Cetatea romană de la Hinova*, București, 1989.
- Demetrescu 1883 - V. Demetrescu, *Istoria Orașului Severin*, Severin, 1883.
- Diaconu, Roman 1967 - P. Diaconu, P. Roman, Câteva urme de viețuire din sec. al VII-lea în Insula Banului, Craiova, 1967.
- Dimitrescu 1881 - V. Dimitrescu, Muzeul Severinului sau Antichitățile județului Mehedinți, Severin, 1881.
- Dimitrescu 1882 - V. Dimitrescu, „Note asupra monumentelor, ruinelor și locurilor însemnate istorice”, în *Revista pentru Istorie, Arheologie și Filologie*, an I, vol. I, București, 1882, p. 162–177.
- Franz 1922 - L. Franz, „Vorgeschichtliche Funde aus Rumänien”, în *WPZ*, 9, 1922, p. 89–98.
- Istrati 1908 - C. I. Istrati, *Câteva cuvinte relative la cele ce am voit să fac sau am făcut pentru muzeele noastre*, București, 1908.
- Jercan 1997 - I. Jercan, *Contribuții la istoria muzeelor și expozițiilor prahovene până la 1848*, Ploiești, 1997.
- Manea 2003 - C. Manea, „Locuirile sitului arheologic de la Rogova, județul Mehedinți” în *Drobeta*, XIII, 2003, p. 48–54.
- Măneanu 2000 - V. M. Măneanu, *Muzeele Severinului de-a lungul timpului*, în *Porțile de Fier*, anul IV, nr. 1, 2000, p. 3–11.
- Măneanu 2004 - M. Măneanu, „Teodor Costescu ctitor al Palatului Cultural din Turnu Severin”, în *Apolodor*, anul I, nr. 8, octombrie 2004, p. 10–13.
- Măneanu 2009 - V. M. Măneanu, *Vestigii arheologice și tradiții culturale*, Craiova, 2009.
- Moisil 1911a - C. Moisil, „Privire asupra antichităților preistorice din România”, în *BCMI*, IV, 1911, p. 83–94.
- Moisil 1911b - C. Moisil, „Colecțiunea Maria Istrati Capșa”, în *BCMI*, IV, 1911, p. 135–145.
- Neagoe 2008 - O. Neagoe, „O brățară plurispiralică din bronz descoperită la Crivina, Județul Mehedinți”, în *Drobeta* seria arheologie-istorie, XVIII, 2008, p. 97–102.
- Neagoe 2009a - M. I. Neagoe, „A „Thessalian” type idol belonging to Vinča culture, discovered at Hinova, Mehedinți county”, în *Drobeta* seria arheologie-istorie, XIX, 2009, p. 18–31.
- Neagoe 2009b - M. I. Neagoe, „Reprezentări antropo-zoomorfe aparținând culturii Gumelnița în colecția Muzeului Regiunii Porților de Fier, Drobeta Turnu Severin”, în *Apulum*, XLVI, 2009, p. 247–255.

- Neagoe 2009c - M. I. Neagoe, „Figurine antropomorfe aparținând culturii Cucuteni în colecția Muzeului Regiunii Porților de Fier, Drobeta Turnu Severin”, în *Terra Sebsvs*, 1, 2009, p. 19–30.
- Neagoe 2013 - M. I. Neagoe, „Morminte de inhumatie, secolele XIII–XV, descoperite în incinta Cetății Severinului”, în *Drobeta* seria arheologie-istorie, XXIII, 2013, p. 141–176.
- Neagoe 2014 - M. I. Neagoe, „Necropola medievală de la Crivina, km. fluvial 894, județul Mehedinți”, în *Litua*, XVI, 2014, p. 59–71.
- Neagoe, Manea 2008 - M. I. Neagoe, C. Manea, „Cercetările arheologice preventive de la Crivina, județul Mehedinți. Campania 2008”, în *Drobeta* seria arheologie-istorie, XVIII, 2008, p. 113–122.
- Nestor 1933 - I. Nestor, *Der stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien*, 22 în Ber.R.G.K., Frankfurt am Main, 1933.
- Opriș 1985 - I. Opriș, „Din istoria ocrotirii monumentelor antice la Drobeta”, în *Drobeta*, VI, 1985, p. 377–391.
- Pătroi 2008 - C. Pătroi, „Reprezentări antropomorfe de lut din Oltenia, descoperite în arealul culturii eneolitice Sălcuța”, în *Drobeta* seria arheologie-istorie, XVIII, 2008, p. 5–22.
- Păunescu 1970 - Al. Păunescu, „Epipaleoliticul de la Cuina Turcului-Dubova”, în *SCIV*, 21, 1970, 1, p. 4–29.
- Păunescu 1979 - Al. Păunescu, „Cercetările arheologice de la Cuina Turcului-Dubova (jud. Mehedinți)”, în *Tibiscus*, V, 1979, p. 11–56.
- Păunescu 1990 - Al. Păunescu, „Locuirea mezolitică de tip Schela Cladovei de la Ostrovul Corbului Județul Mehedinți”, în *SCIVA*, 41, 2, 1990, p. 123–147.
- Petolescu 2013 - C. C. Petolescu, „Drobeta în timpul războiului dacic al împăratului Traian”, în *Drobeta* seria arheologie-istorie, XXIII, 2013, p. 121–128.
- Popilian 1999 - Gh. Popilian, „Decouvertes archeologiques dans la L' isle Șimian” în *Le Djerdap/Les portes de fer a la deuxieme moitie du premier milleneire av. J. Chr, jusq'aux la guerres daciques*, Beograd 1999, p. 55–64.
- Roman 1996 - P. Roman, *Istoricul Cercetărilor*, în *Ostrovul Corbului* I. 1a, ed. P. Roman, Al. Păunescu București, 1996, p. 11–33.
- Roman, Boroneanț 1974 - P. Roman, V. Boroneanț, „Locuirea neolitică din Ostrovul Banului”, în *Drobeta*, I, 1974, p. 117–128.
- Roman, Dodd-Oprișescu, 1980 - P. Roman, A. Dodd-Oprișescu, „Interferențe etnoculturale din perioada indoeuropenizării reflectate în cimitirul eneolitic de la Ostrovul Corbului”, în *Thraco-Dacica*, X, 1–2, 1980, p. 11–38.
- Roman, Dodd-Oprișescu, 2008 - P. Roman, A. Dodd-Oprișescu, *Ostrovul Corbului între km. fluviali 911–912. Morminte și unele așezări preistorice*, București, 2008.

- Roșu 1968 - L. Roșu, „Rezultatele preliminare ale cercetărilor arheologice de la Buicești – Mehedinți” 1968, în *Comunicări seria arheologică*, VII, 1968, p. 15–21.
- Roșu 1974 - L. Roșu, „Din istoricul cercetărilor arheologice privitoare la comuna primitivă în județul Mehedinți”, în *Drobeta*, I, 1974, p. 311–314.
- Stîngă 1980 - I. Stîngă, „Raport preliminar de cercetare arheologică. Ostrovul Mare, km. fluvial 876, Porțile de Fier II – Campania 1980 –”, în *Drobeta*, 1982, p. 183–189.
- Stîngă 1988 - I. Stîngă, „Reprezentări plastice aparținând neoliticului târziu, din județul Mehedinți”, în *R.M.M.*, 6, 1988, p. 36–40.
- Stîngă 2005 - I. Stîngă, *Villa rustica de la Gârla Mare. Studiu monografic*, Craiova, 2005.
- Stîngă 2007 - I. Stîngă, „O biserică paleocreștină la Izvoarele (județul Mehedinți). Considerații preliminare”, în *Drobeta seria arheologie-istorie*, XVII, 2007, p. 178–189.
- Stîngă, Stîngă 2008 - I. Stîngă, M. Stîngă, „Șantierul arheologic Izvoarele. Campania 2008. Raport preliminar”, în *Drobeta seria arheologie-istorie*, XVIII, 2008, p. 110–112.
- Șimon 1989 - M. Șimon, „Așezarea sălcuțeană de la Ostrovul Corbului”, în *SCIVA*, 40, 2, 1989, p. 89–114.
- Tudor 1976 - D. Tudor, „Obiecte de metal din Drobeta descoperite în săpăturile lui D. C. Butculescu (1883) și Gr. G. Tocilescu (1896–1899)”, în *Drobeta*, II, 1976, p. 117–137.

1

2

3

4

6

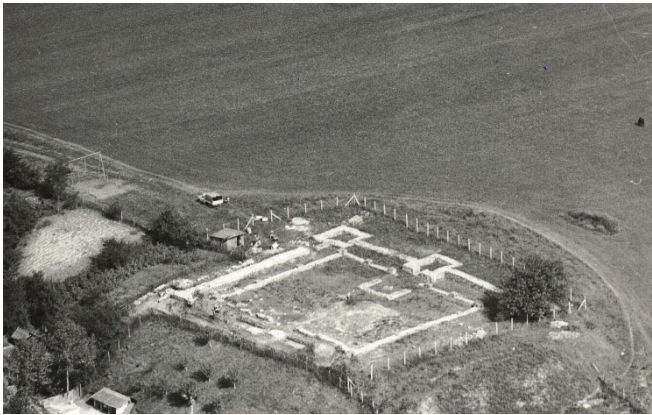
5

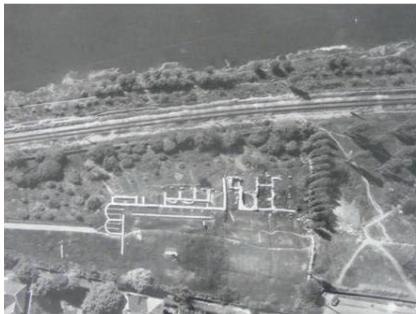
1

2

3

4

5

O PIESĂ DE MOBILIER DESCOPERITĂ LA TIBISCUM. BALAMA ROMANĂ DIN OS

Paul DINULESCU, Simona REGEP

Cuvinte cheie: os, mobilier, tipologie.

Keywords: bone, furniture, typology.

Balamalele din os datorită formei lor, precum și a orificilor circulare în care erau introduse cuiele de fixare au fost considerate de multe ori ca fiind instrumente muzicale, respectiv fluier, deși modul neregulat de construire al tuburilor este evident¹. M. Bíró recunoaște cum inițial a considerat balamalele din os descoperite la *Brigetio* ca fiind instrumente muzicale². Această încadrare tipologică greșită ar putea constitui o cauză a numărului foarte mic de piese descoperite pe teritoriul Daciei. Înțelegerea sistemului de montaj a fost posibilă grație unor descoperiri excepționale de mobilier de lemn, al căror dispozitiv de prindere al ușilor s-a menținut în continuare³.

Descoperirile arheologice care permit înțelegerea folosirii acestor obiecte sunt în principal de două categorii: pe de o parte piese de mobilier care cuprind o serie de elemente de articulare, din lemn sau din os, iar pe de altă parte tuburi izolate de restul mobilierului, dar care păstrează miezul din lemn sau penele și cuiele din lemn care le făceau utilizabile⁴.

Primul cercetător care a stabilit cu exactitate rolul funcțional al acestor piese a fost F. Fremersdorf⁵, în urma cercetării numeroaselor piese tubulare descoperite la *Vindonissa* dar și datorită descoperirilor din situl de la Pompei. Fremersdorf a observat că aceste piese tubulare prezintă în interior urme de lemn, provenind de la tija de lemn menită a asigura mobilitatea sistemului.

¹ Deschler-Erb 1998, 182.

² Bíró 1994, 106.

³ Schenk 2008, 81.

⁴ Béal 1983, 101.

⁵ Fremersdorf 1940, 325.

Balamalele din os erau formate de obicei din mai multe piese așezate una peste alta și îmbinate prin intermediul unei tije de lemn⁶, terminată de obicei la partea superioară printr-un cap ornamentat⁷.

Piese din os prezintă pe partea laterală unul sau mai multe orificii, în care erau introduse cuie din fier, care erau apoi fixate în ușă sau pe peretele mobilei în așa fel încât să permită închiderea și deschiderea ușii⁸. Dispozitivul complet era fie încastrat în suport, adică în montajul mobilei, fie în exteriorul acesteia⁹ (Pl. I).

Asamblarea mai multor elemente cilindrice (de os, fildeș sau lemn) pentru formarea unui sistem care funcționează pe principiul balamalei nu este o invenție romană, el răspândindu-se în epoca romană datorită influențelor orientale. Cea mai veche mărturie despre folosirea acestui sistem, datează din secolul XVI a. Chr. Este vorba despre două tăblii din lemn, legate printr-o balama, confecționată din trei cilindrii de fildeș, care au fost găsite într-o epavă egipteană, în apropierea coastei de sud-est a Turciei¹⁰. Mai recent mai multe sarcofage cu balamale din lemn au fost descoperite în Africa de Nord și în Rusia meridională¹¹, precum și o cutie cosmetică cu balamale din os descoperită în Egipt și datată în secolul IV a. Chr.¹². În epoca romană, balamalele din os faceau parte din sistemul de închidere deschidere al cuferelor și dulapurilor¹³.

Balamalele din os erau confecționate din oase lungi (Pl. II), provenite de la animale mari, cel mai adesea de la bovine¹⁴, prin strunjire. Se preferau de obicei oasele pline, singurele ce se pretau la prelucrare datorită cantității suficiente de oseină¹⁵. Prelevarea oaselor și pregătirea pentru prelucrare nu era ușor de îndeplinit, descarnarea, scoaterea maduvei, răzuirea de cartilaje trebuia realizată perfect pentru ca această materie primă să nu se strice, să miroase urât și să-și modifice textura¹⁶. Era interzisă fierberea oaselor deoarece îndepărta complet materialul organic, iar baia într-o soluție acidă ar fi ars componenta anorganică și deci ar fi devenit prea elastice la debitare¹⁷. După netezirea suprafeței exterioare urmează prelucrarea piesei până se obține un cilindru regulat¹⁸.

⁶ Deschler-Erb 1998, 182.

⁷ Bíró 1994, 58.

⁸ Deschler-Erb 1998, 182.

⁹ Schenk 2008, 82.

¹⁰ Schenk 2008, 82.

¹¹ Béal 1983, 101.

¹² Fremersdorf 1940, 331.

¹³ Schenk 2008, 82.

¹⁴ Schenk 2008, 81.

¹⁵ Deschler-Erd 1998, 94.

¹⁶ Timoc 2008, 258.

¹⁷ Deschler-Erd 1998, 96.

¹⁸ Schenk 2008, 81.

Folosirea strungului (Pl. III) la confecționarea pieselor de mobilier este foarte frecventă și absolut necesară în modelarea sau decorarea cu cercuri concentrice, acest proces efectuându-se mai bine atunci când piesa se afla prinsă într-un dispozitiv de fixare¹⁹. Tubul de os prelucrat era tăiat apoi la dimensiunea dorită cu ajutorul unor fierăstraie după ce osul uscat în prealabil era înmuiat puțin în apa sau ulei pentru a mari factorul de elasticitate²⁰.

Cu toate că numărul pieselor descoperite în provinciile estice ale Imperiului este foarte mic, balamalele din os sunt artefacte destul de răspândite în vestul Imperiului, aspect dovedit de numărul mare de piese descoperite la *Augusta Raurica*, 376 de piese²¹, *Lugdunum*, aproximativ 200 de piese²², *Aventicum*, 31 de piese²³, *Lemonum*, 29 de piese²⁴. Principalele criterii folosite de cercetători pentru delimitarea acestor piese constau în mărimea pieselor precum și numărul orificilor de prindere existente pe partea exterioară.

Sabine Deschler-Erb delimitează piesele descoperite la *Augusta Raurica* în funcție de lungime în două mari categorii:

a) *balamale mici cu dimensiuni până la 50mm.*

b) *balamale mari cu dimensiuni peste 50mm.*

Aceste două categorii sunt împărțite în mai multe subcategorii în funcție de numărul și modul de amplasare al orificilor de prindere²⁵.

Aurélien Schenk pe baza pieselor descoperite la *Aventicum* simplifică puțin tipologia, optând pentru două categorii și două subcategorii valabile doar în cazul balamalelor mici²⁶:

a) *balamale mici tip. 5.1.1 cu cele două variante:*

1. balamale mici cu o singură perforație²⁷.

2. balamale mici cu două perforații.

b) *balamale mari tip. 5.1.2*

Jean C. Béal analizând piesele descoperite la *Lugdunum*, realizează o tipologie a balamalelor din os foarte simplificată, împărțind piesele în două mari categorii în funcție de lungime fără nici o delimitare suplimentară²⁸:

a) *balamale mici cu dimensiuni până la 45 mm, tip A XI, 2.*

¹⁹ Deschler-Erd 1998, 106.

²⁰ Ciugudean 1997, 14.

²¹ Deschler-Erb 1998, 181.

²² Béal 1983, 101.

²³ Schenk 2008, 83.

²⁴ Bertrand 2008, 111.

²⁵ Deschler-Erb 1998, 182.

²⁶ Schenk 2008, 83.

²⁷ Deși împarte balamalele mici în două variante, autoarea nu realizează și o încadrare tipologică a acestor două variante pentru o delimitare mult mai ușoară. În orice caz această încadrare tipologică este valabilă doar pentru piesele descoperite la *Aventicum*, deoarece în mod normal ar mai exista în cazul balamalelor mici și o a treia variantă, respectiv balamale mici fără perforații.

²⁸ Béal 1983, 102.

b) *balamale mari cu dimensiuni peste 45 mm, tip A XI, 1.*

Analizând piesele descoperite la *Augusta Raurica*, S. Deschler-Erb constată că numărul balamalelor mici este trei ori mai mare decât al exemplarelor mari²⁹ iar balamalele lungi cu o singură perforație, cum este cazul piesei descoperite la *Tibiscum* reprezintă sub 5% din numărul total.

O situație asemănătoare întâlnim și în cazul pieselor descoperite la *Lugdunum*³⁰ și *Aventicum*³¹, cu precizarea că până în prezent în aceste două așezări romane nu au fost descoperite balamale lungi cu o singură perforație. Singura explicație plauzibilă în acest caz este lipsa materiei prime, deoarece pentru confecționarea balamalelor lungi era nevoie de oase lungi cu dimensiuni mai mari³².

Balama din os (Pl. IV)

Dimensiuni: L= 103 mm; Diam. 23 mm

Material: os

Tehnica: strunjire

Starea de conservare: bună

Descriere: cilindru gol, împărțit în trei părți de două rânduri de cercuri concentrice cu o perforație în mijloc.

Analogii: Micia³³, Brigetio³⁴, Aquincum³⁵, Augusta Raurica³⁶

Date: a doua jumătate a secolului al II-lea p. Chr.

Piesa a fost descoperită în clădirea numărul XI din vicus-ul militar de la Tibiscum în anul 2006. Balamaua este prelucrată îngrijit prin strunjire, fiind decorată cu incizii circulare. Din punct de vedere tipologic aparține tipului de balamale lungi (tip Deschler-Erb 2, Schenk 5.1.2, Béal A XI, 1). În general este destul de greu de stabilit tipul de mobilier pe care au fost montate balamalele din os, în condițiile în care părțile de lemn ale mobilei nu s-au pastrat. Plecând de la principiul relativ care ține seama de aspectele tehnice cât și practice, elementele de balama montate pe același obiect ar trebui să aibă dimensiuni similare.

În privința rolului funcțional, datorită dimensiunilor sale, piesa descoperită la *Tibiscum* a făcut parte din sistemul de închidere deschidere al ușilor de dulap³⁷.

În general perioada de utilizare a balamalelor din os este cuprinsă între mijlocul secolului I p. Chr. și a prima jumătate a secolului al II-lea p. Chr.³⁸.

²⁹ Deschler-Erb 1998, 183.

³⁰ Béal 1983, 101–126.

³¹ Schenk 2008, 83.

³² Deschler-Erb 1998, 183.

³³ Cociș-Alicu 1993, pl. XVIII/2.

³⁴ Bíró 1994, Pl. LXX/592,593.

³⁵ Bíró, Choyke, Lóránt, Adám 2012, 113, nr. 330.

³⁶ Deschler-Erb 1998, Taf. 48/4356–4369.

³⁷ Obmann 1997, 58.

³⁸ Schenk 2008, 84.

Perioada de circulație a pieselor de la *Augusta Raurica* este plasată în secolul I p. Chr., fiind destul de frecvente în secolul al II-lea. Devin tot mai rare în secolul al III-lea, pentru a dispărea cu totul în secolul al VI-lea p. Chr.³⁹ Piese descoperite la *Lemonum*⁴⁰ și Vallée de l'Hérault⁴¹ se datează în secolul al II-lea p. Chr. Piese de la *Aventicum* se datează în secolul I p. Chr., cu o excepție, o balama lungă care este asociată cu ceramica de secolul al II-lea p. Chr.⁴².

Piesa de la *Tibiscum* a fost descoperită în nivelul aparținând primei etape de ridicare în piatră a clădirii numărul XI, etapă databilă la mijlocul secolului al II-lea p. Chr.⁴³. La sfârșitul secolului al II-lea din motive încă necunoscute clădirea suferă o distrugere totală, aspect evidențiat prin descoperirea mai multor straturi de lemn ars peste podeaua de mortar⁴⁴. În concluzie balama din os descoperită la *Tibiscum* se datează în a doua jumătate a secolului al II-lea p. Chr..

Balamalele din os au o datare restrânsă care nu depășește secolul al III-lea p. Chr. Astfel de piese mai ales cele strunjite sunt foarte rare în Dacia, fapt explicabil prin limitele cronologice ale acestui tip de artefact. Numărul foarte mic de piese descoperite până în prezent se datorează în opinia noastră mai multor cauze: o posibilă interpretare tipologică greșită a pieselor descoperite, înlocuirea acestui sistem de închidere/deschidere bazat pe balamalele din os și lipsa unor ateliere specializate în fabricarea pieselor de mobilier.

A PIECE OF FURNITURE FOUND AT TIBISCUM

(Abstract)

Although bone hinges have been found in small numbers in the roman province Dacia, they are frequent findings in the western provinces of the Empire. Even if initially they were considered musical instruments, the situation began to change with the publication of artefacts found in Lugdunum, Augusta Raurica, Aventicum and the role of these pieces as components for various articles of furniture became obvious.

Explicația planșelor / Explanation of the plates

- Pl. I. Sistemul de îmbinare pentru balamalele din os (apud Fremersdorf 1940) / Pl. I. The jointing sistem of the hinge bone ((apud Fremersdorf 1940)).
- Pl. II. Debitarea oaselor și pregatirea semifabricatelor (apud Deschler-Erb 1998) / Pl. II. Bone cutting and preparing blanks (apud Deschler-Erb 1998)
- Pl. III. Prelucrarea la strung (apud Deschler-Erb 1998) / Pl. III. Lathe processing.

³⁹ Deschler-Erb 1998, 182.

⁴⁰ Bertrand 2008, 111.

⁴¹ Feugère-Prévot 2008, 252–253.

⁴² Schenk 2008, 84.

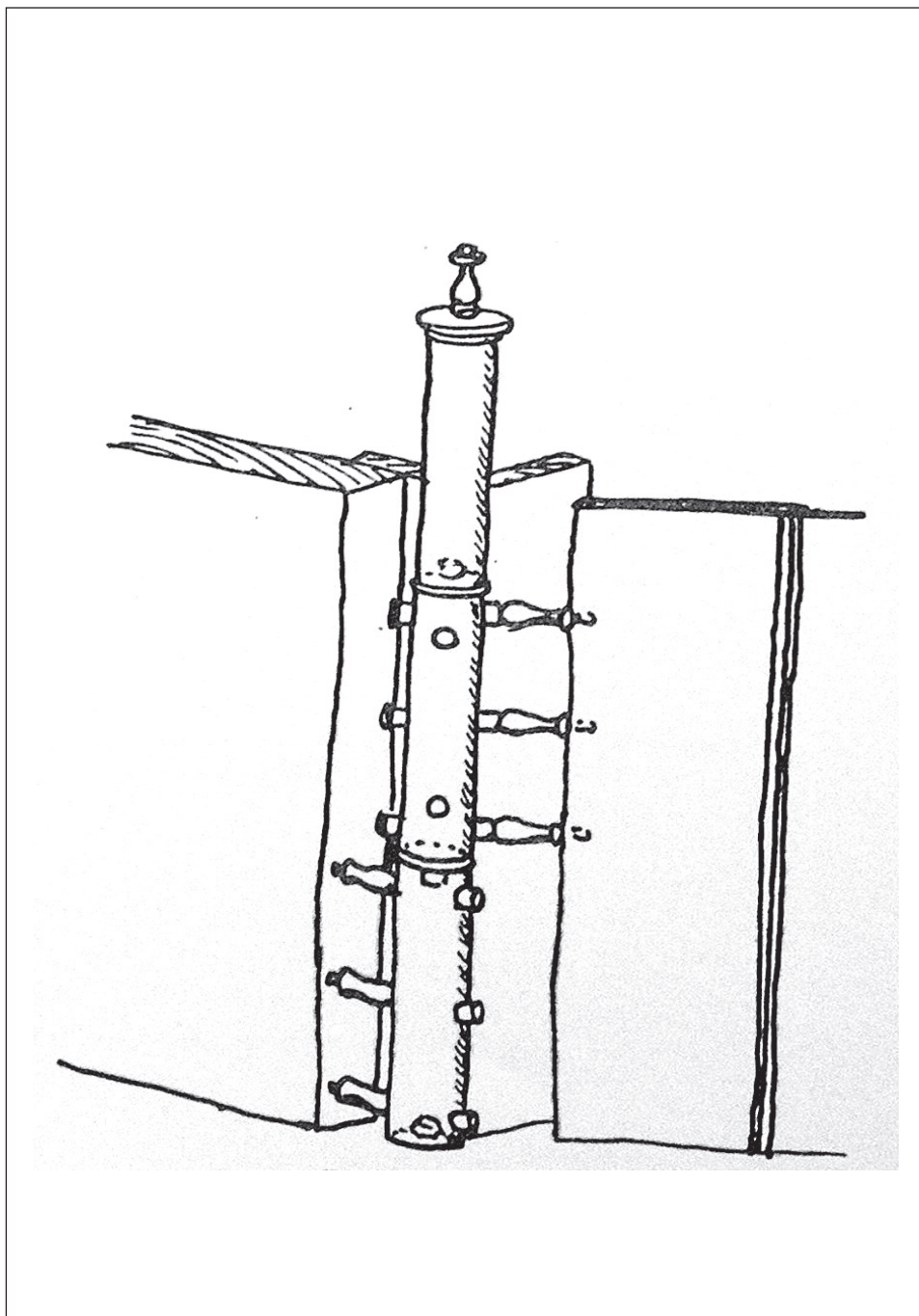
⁴³ cIMeC 2008, 2.

⁴⁴ cIMeC 2008, 2.

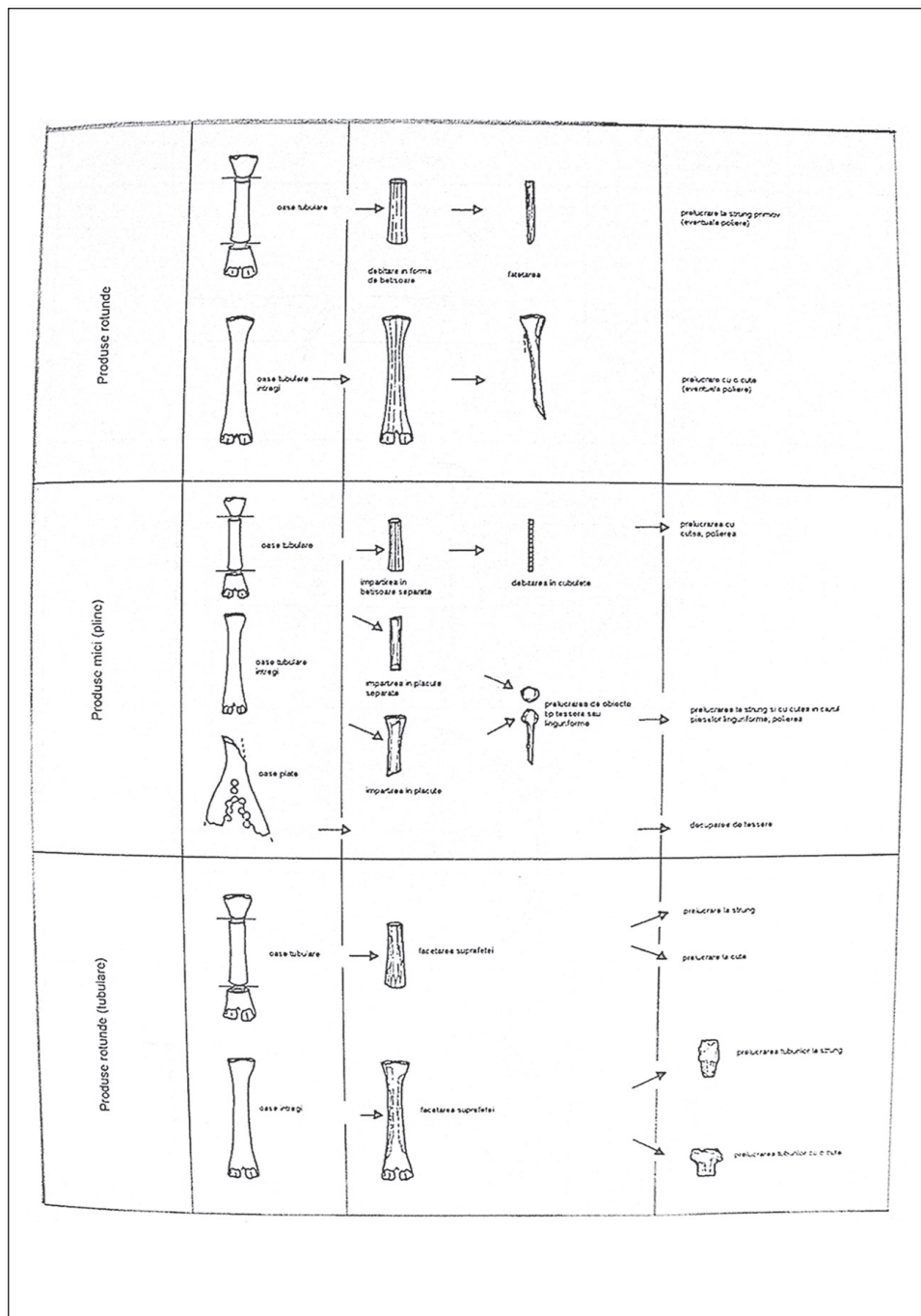
Pl. IV. Balama din os descoperită la Tibiscum / Pl. IV. Hinge bone found at Tibiscum.

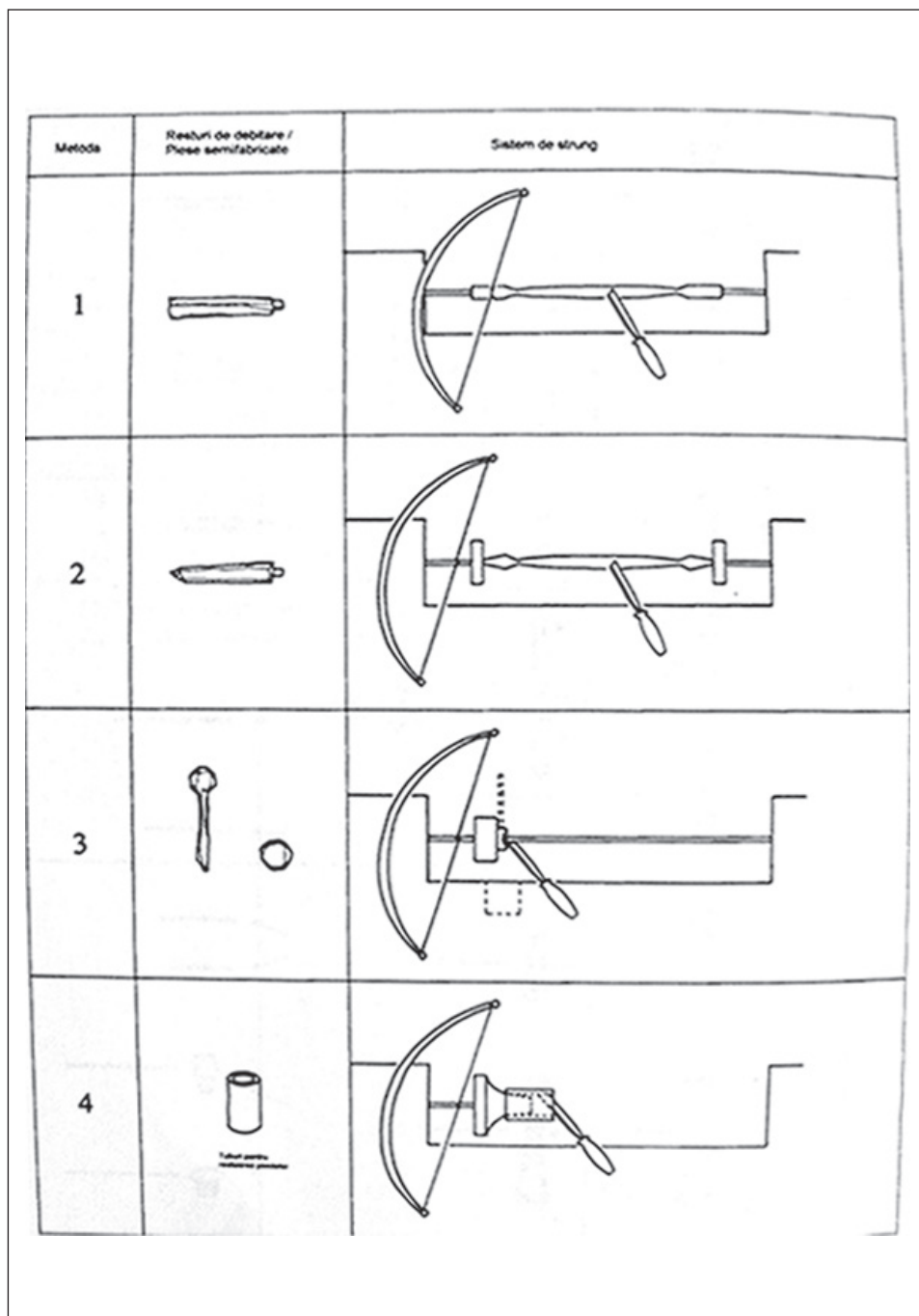
Bibliografie / Bibliography

- Bèal 1983 - J. C. Bèal, *Catalogue des objets de tabletterie du musée de la civilisation gallo-romaine de Lyon*, Lyon 1983.
- Bertrand 2008 - I. Bertrand, „Le travail de l’os et du bois de cerf à Lemonum (Poitiers, F): lieux de production et objets finis. Un état des données”, în *Le travail de l’os, du bois de cerf et de la corne à l’époque romaine: un artisanat en marge*, Monographies Instrumentum 34, Montagnac 2008, p. 101–144.
- Bíró 1994 - M. T. Bíró, *The Bone Objects of the Roman Collection*, Catalogi Musei Nationalis Hungarici, Seria Archaeologica II, Budapest, 1994.
- Lóránt, Adám
Bíró, Choyke,
2012 - M. T. Bíró, A. M. Choyke, V. Lóránt, V. Adám, *Bone Objects in Aquincum*, Budapest 2012.
- Ciugudean 1997 - D. Ciugudean, *Obiecte de os, corn și fildeș de la Apulum, Alba-Iulia* 1997.
- Cociș, Alicu 1993 - S. Cociș, D. Alicu, „Obiecte de os din Dacia Apulensis și Dacia Porolissensis”, *ActaMP. XVII*, p. 278–281.
- Deschler-Erb 1998 - S. Deschler-Erb, *Römische Bein artefakte aus Augusta Raurica. Rohmaterial, Technologie, Typologie und Chronologie*, Seria: Forschungen in Augst, nr. 27/1, Augst.
- Feugère-Prévot 2008 - M. Feugère, Ph. Prévot, „Les matières dures animales (os, bois de cerf et ivoire) dans la vallée de l’Hérault: production et consommation”, în *Le travail de l’os, du bois de cerf et de la corne à l’époque romaine: un artisanat en marge*, Monographies Instrumentum 34, Montagnac 2008, p. 231–268.
- Fremersdorf 1940 - F. Fremersdorf, „Römische Schanierbände aus Bein”, în *Hoffilerov Sbornik*, Zagreb, 1940, p. 321–337.
- Obmann 1997 - J. Obmann, *Die Römischen Funde aus Bein von Nida-Heddernheim*, Bonn, 1997.
- Schenk 2008 - A. Schenk, *Regard sur la tabletterie antique. Les objets en os, bois de cerf et ivoire du Musée Romain d’Avenches*, Documents du Musée Romain d’Avenches 15, Avenches, 2008.
- Timoc 2008 - C. Timoc, „Producția de obiecte din os și corn din Dacia romană”, în D. Benea, S. R. Vlascici, A. Ș. Onițiu, M. C. Balaci, *Dacia în sistemul socio-economic roman. Cu privire la atelierele meșteșugărești locale*, BHAUT, IX, Timișoara, p. 256–284.

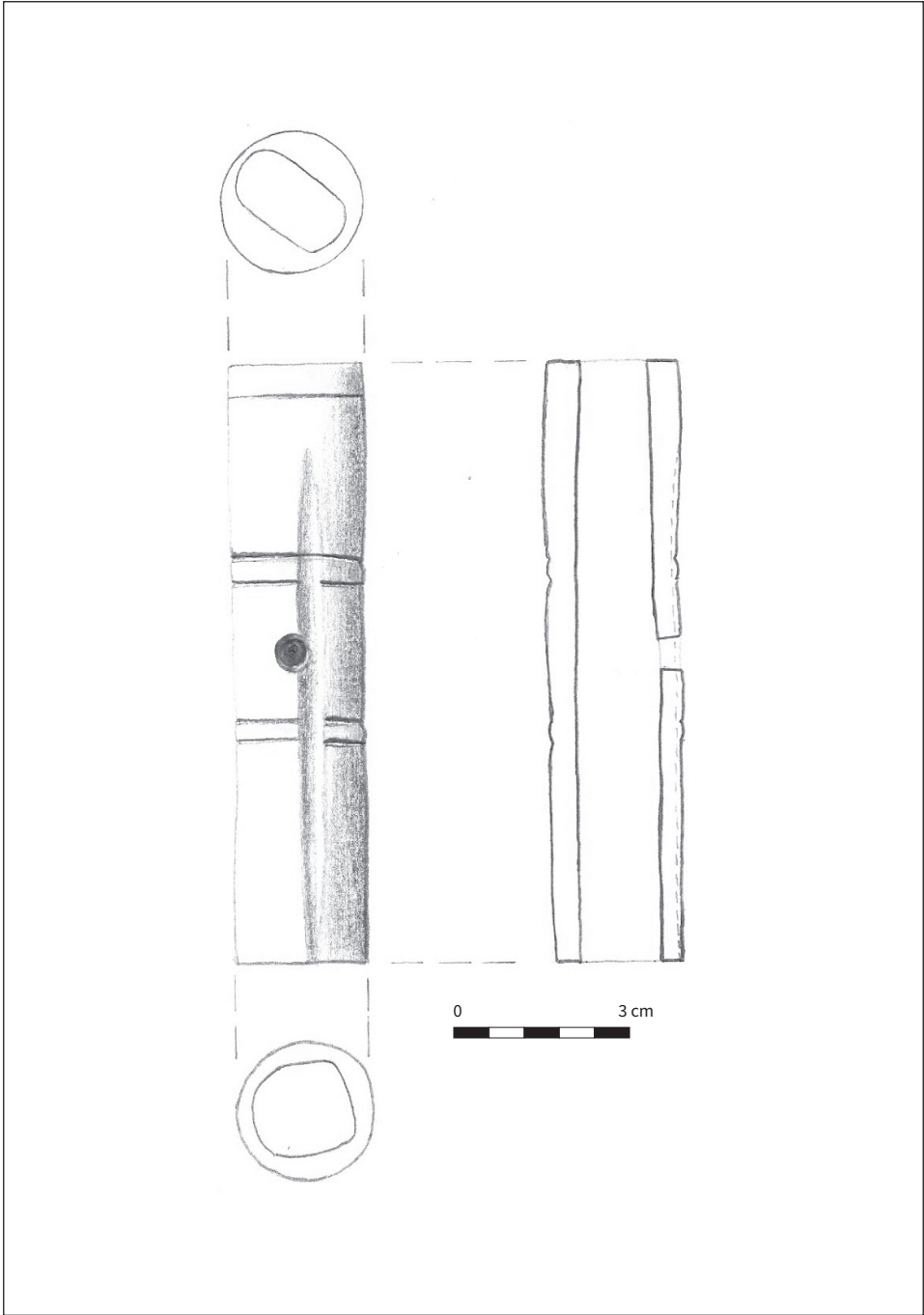

Pl. I.

Pl. III.

PL. IV.

CÂTEVA CONSIDERAȚII CU PRIVIRE LA FUNCTIONALITATEA BIJUTERIILOR REFLECTATE ÎN DESCOPERIRILE DIN PROVINCIA ROMANĂ DACIA

Ana Cristina HAMAT, Paul DINULESCU

Cuvinte cheie: Provincia Dacia, bijuterii, funcționalitate, *ornamenta uxoria*

Keywords: Roman province Dacia, jewelry, functionality, *ornamenta uxoria*

„Izvoarele pentru cunoștința trecutului[...] adesea sunt numai picături, multe părți ale istoriei sunt încă ghicitori ce așteaptă o dezlegare[...], istoria unui timp se clădește întotdeauna cu materialul adunat până la atunci. Dacă ar fi să așteptăm ca tot materialul istoric să al unui popor să fie descoperit, n-am mai ajunge niciodată să expunem cursul vieții sale, căci descoperirile se fac neîncetat”¹.

Dincolo de faptul că multe dintre ele sunt considerate adevărate opere de artă sau valori măsurabile – datorită materialului prețios², bijuteriile se

¹ Xenopol 1896, p. 6.

² Bijuteriile au fost considerate până nu demult, doar obiecte frumoase cu o anumită valoare – datorită, mai ales, metalului prețios din care erau făcute; Începând cu secolul al XIX-lea s-a adus în discuție funcționalitatea acestor bijuterii, acceptându-se faptul că, dincolo de aparențe, se pot afla semnificații ascunse care pot schimba funcționalitate bijuteriei. Printre primele bijuterii analizate astfel au fost inelele de logodnă (Rossbach 1871, p. 11–12); În secolul următor, s-a încetățenit metoda de a corobora descoperirile arheologice cu izvoarele literare – unul dintre cele mai evidente cazuri este cel al medalionului de tip bulla, cu reprezentările artistice. Un caz mai recent este cel al acelor cu capul în formă de mână, sau cu numismatica printre altele (Hersch 2010; Ambrogi 2008, p. 43–53; Ferrer Maestro, Nuez 2012; Bartus 2012); În România, încercări de a privi dincolo de aparențe au fost realizate de L. Țeposu Marinescu, D. Tudor, M. Gramatopol, D. Benea, A. Isac, S. Nemeti, G. Bounegru, R. Ota, însă abordarea transdisciplinară a cercetării funcționalității bijuteriilor este abia la început (Țeposu- David 1960; Țeposu- David 1965; Țeposu- Marinescu, Lako 1973; Tudor 1978; Gramatopol 1991; Zugravu 1997; Benea 1999; Nemeti 2005; Nemeti 2013; Isac 2001; Bounegru, Bolog 2011; Ota 2012).

numără printre artefactele care pot oferi o privire asupra vieții de zi cu zi a celor care le poartă. Totodată, ca obiecte complementare ale vestimentației, ele reflectă stilul și evoluția modei la un moment și pot oferi informații importante despre purtător – mai ales în ceea ce le privește pe femei. Astfel, podoabele pot reflecta în multe cazuri statutul social al individului, locul lui în cadrul familiei³, diverse tipuri de relații- interpersonale, comerciale și politice, alături de informații personale cum sunt vârsta sau religia⁴ celui care le poartă. Prin urmare în foarte multe cazuri, bijuteriile reprezintă un adevărat semnal vizual și îndeplinesc uneori chiar și un rol propagandistic⁵. M. Gramatopol, vorbind despre rolul podoabelor menționa că „așa cum arta oficială romană avea caracterul său publicitar-propagandistic al unui afiș politic, parura feminină trebuia să anunțe de la distanță condiția socială și materială a familiei căreia aparține purtătoarea”⁶. Ele se pot converti prin urmare, într-o adevărată carte de vizită a celui care le poartă, cât și a familiei din care acesta provine⁷.

Printre informațiile cele mai importante pe care le poate oferi o bijuterie se află și o serie de date personale care privesc vârsta purtătorului, condiția socială și materială a acestuia, relații interpersonale și mai ales religia individului. În ceea ce privește familia din care purtătorul provine, bijuteriile pot atesta situația materială și socială, precum și relațiile interpersonale dintre membrii acesteia, sau dintre aceștea și societate.

Legătura dintre vârsta posesorului și bijuterie, este vorba mai ales de primii ani de viață dar și de pragul de trecere spre statutul de adult, a fost constatată de către izvoarele literare și confirmată de către descoperirile arheologice a unor astfel de obiecte, dar și de reprezentările unor podoabe pe diferite monumente. Astfel de bijuterii sunt medalioanele de tip *bulla* pentru băieți, iar pentru fete *bulla* sau *lunula*. Bibliografia în ceea ce privește astfel de amulete este vastă atât în Imperiu⁸, cât și în Dacia⁹. Astfel de amulete, însemne ale copilăriei erau purtate cu precădere de băieți, însă descoperirile arheologice

³ Popović 1996, p. 105.

⁴ Berg 2002, p. 51.

⁵ Vom aminti aici cazul *bulla aurea* – o podoabă purtată încă din perioada Republicii de către fii patricienilor, iar pe parcursul timpului de toți copiii născuți în familii senatoriale (Macrobius, *Saturnalia*, 1, 6.11).

⁶ Gramatopol 1991, p. 191.

⁷ În cazul în care prin căsătorie, femeia intra într-o familie cu o condiție mai joasă, ea avea dreptul de a păstra bijuteriile care o plasau în familia din care venise (Ulpian, *Digeste*, 1. 9. 12).

⁸ Saglio, DA, sv. *Bulla*, p. 754–755; Mau sv. *Bulla*, RE, p. 1047–1051; Migotti 2007; Szilagyi 2005; Pinckernelle 2007, p. 46.

⁹ Diaconescu, Opreanu 1987; Gudea 1989; p. 669; Daicoviciu et alii 1989–1993, p. 419; Alicu, Cociș 1989, p. 241; Isac 1997; Benea 2004; Cociș 1994, p. 56; Alicu et alii 1994, p. 108; Alicu et alii 1995, p. 674; Pâslaru, Bărbulescu 2003, p. 27; Tamba 2008, p. 281; Benea 2008, p. 58; Bounegru 2010, p. 78; Hamat 2010; Bounegru, Bolog 2011; Bolog, Bounegru 2012.

atestă faptul că și fetele purtau astfel de bijuterii¹⁰. Ele demonstau faptul că acesta este născut liber- adică cetățean și aveau un rol apotropaic¹¹. Iuvenal a făcut din această bijuterie un criteriu de departajare pentru starea materială al copiilor născuți liber¹². Prin urmare pe lângă vârstă, această mică bijuterie mai poate semnifica în perioada Imperiului, condiția socială a copilului și starea materială a familiei din care acesta provine. O altă bijuterie legată de vârsta purtătorului este *lunula*, ea este purtată prin tradiție de către fete¹³. La rândul ei și aceasta este o amuletă cu rol apotropaic, fiind considerată din această cauză un cadou de bun augur pentru o zi de naștere¹⁴. Astfel de bijuterii au fost descoperite pe tot teritoriul Imperiului¹⁵, în contexte dintre cele mai diferite- în morminte, în mediul civil dar și în cel militar. În Dacia astfel de bijuterii a fost descoperite în centre civile și militare precum Ulpia Traiana, Apulum, Potaissa, Porolissum, Napoca, Gilău, Tibiscum, Mehadia, Romula¹⁶.

Ambele tipuri de amulete – împreună cu jucăriile în unele cazuri, erau depuse pe altarul larilor sau al altor zei în momentul în care copilul devenea adult¹⁷. Această schimbare- de la copil la adult, fiind marcată fie prin ceremonia îmbrăcării pentru prima oară a unei toga- pentru băieții, sau prin ceremonia de căsătorie pentru fete care devenea în acest mod femeie.

Situația socială și financiară a purtătorului și a familiei lui¹⁸ poate fi într-o mare măsură dezvăluită prin intermediul podoabelor pe care acesta le poartă. Acest lucru nu se întâmplă numai datorită faptului că anumite bijuterii din materiale scumpe nu puteau fi cumpărate de către oamenii cu o situație materială modestă¹⁹, ci mai ales datorită faptului că legislația romană în sine reglementa portul anumitor categorii de materiale și podoabe de către unele categorii sociale²⁰. Un bun exemplu este perla. Portul perlelor a fost limitat de

¹⁰ Plaut, *Rudens*, 1171.

¹¹ Hamat 2010, p. 216.

¹² *De-ai purtat etruscul aur în a ta copilărie, / Sau un simplu nod de piele, legământ de sărăcie* (Iuvenal, *Paraziții*, 5).

¹³ Berg 2002, p. 13.

¹⁴ Plaut, *Epidiacus*, 639; Isidor, *Etymologiae*, 19. 31.17.

¹⁵ Berg 2002, p. 33.

¹⁶ Vezi nota 9.

¹⁷ *Mi-am prins și bulla de altarul pe care larii îl veghează / Și toga albă îmbrăcând- o nimic nu mi se împotriva* (Persius, *Despre libertate*, 5, 28).

¹⁸ Kunst 2005, p. 135.

¹⁹ Bijuteriile se găseau la diferite prețuri, în funcție de materialul folosit, de meșterul care le lucra și inevitabil în funcție de locul în care se vindeau; prin urmare printre ele regăsim bijuterii ieftine sau dimpotrivă inele care valorează 7000 sau un milion de sestertii; perlele sunt cele mai scumpe, ele puteau valora și patruzeci de milioane de sestertii în cazul perlelor purtate de Lolliia Paulina, iar Seneca amintește faptul că femeile poartă într-o ureche valoarea a două sau trei moșteniri (Berg 2002, p. 54–55; Plinius, *Naturalis Historia*, 37. 82 și 9. 117; Seneca, *De beneficiis*, 7.9.4).

²⁰ Titus Livius, *Ab Urbe Condita*, 26, 36, 5.

către Caesar la femeile care erau cetățene și în același timp mame²¹, iar legislația imperială a legat bijuteriile cu perla de o anumită vârstă și în primul rând de faptul că femeia trebuia să fi dăruit deja Imperiului trei copii²². Excepția de la regulă o reprezintă împărăteșele²³ sau miresele- ca semn al fertilității lor²⁴. Perla în sine este atât de scumpă, încât Plinius o numește lictorul femeilor²⁵. Uneori cerceii cu perle se puteau ridica la prețuri fabuloase. În secolul I p. Chr. moda cerea să se poarte cerceii cu cât trei perle la fiecare ureche – reprezentând valori considerabile, fapt care îl face pe Seneca să ofteze exasperat, spunând: „Femeile nu se mai împodobesc numai cu câte o perlă la fiecare ureche, nu, ci sfârșul urechilor lor s-a deprins să suporte o greutate care ar trebui să li se pară nesuferită. Două perle alăturate și o a treia peste ele alcătuiesc un singur cercel. Pesemne aceste femei în nebunia lor cred că bărbații nu ar fi destul de nenorociți, dacă ele n-ar purta în fiecare ureche valoarea a două sau trei moșteniri”²⁶. O întâmplare sugestivă pentru valoarea imensă pe care o puteau atinge bijuteriile, este povestită de către Plinius și anume împărăteasa Lollia Paulina a participat la un banchet fiind împodobită cu perle și smaralde care valorau 40 de milioane de sestertii²⁷. Un exemplu de aplicare al legii care limita podoabele pentru anumite categorii sociale²⁸ este și Scintilla lui Petronius. Aceasta- o libertă, are în jurul gâtului un lăntșor pe care atârână o casetă, iar în aceasta se află perle²⁹. Un nou soi de extravaganță are loc în timpul lui Caligula, bijuteriile nu se mai poartă numai, ele se îngurgitează. Cele mai frumoase și mai scumpe perle sunt astfel dizolvate în oțet și servesc pentru masa împăratului³⁰. Un alt exemplu îl reprezintă inelele, acestea sunt semnul rangului și al bogăției. În satira dedicată luxului și cumpătării, Iuvenal mărturisește că cei care au vicii, sărăcesc și vor păți la fel ca Pollio care a rămas fără inele³¹.

Pe lângă starea materială, bijuteriile sunt un indicator al locului individului și chiar al familiei acestuia în societate. Între acestea, poate cea mai importantă bijuterie este inelul de aur- un semnal vizual al rangului și al bogăției³². Inelele de aur au fost la început un apanaj al oficialilor romani, în primă fază a

²¹ Suetonius, *Caesar*, 43.

²² Kunst 2005, p. 136–137.

²³ Plinius, *Naturalis Historia*, 9, 117.

²⁴ *Quod in vestes, margarita, gemmas fuerat erogaturus* (Plinius cel Tânăr, *Epistole*, 5, 16, 7).

²⁵ Plinius, *Naturalis Historia*, 9, 114.

²⁶ Seneca, *De beneficiis*, 7.9.4.

²⁷ Plinius, *Naturalis Historia*, 9, 117.

²⁸ Legislația nu interzicea atât posesia cât expunerea podoabelor prohibite, cu alte cuvinte dacă un libert sau chiar un sclav își putea permite, sau primea de la stăpân în cazul celui din urmă, el putea purta aceste podoabe dar în cadru privat, fără a le expune.

²⁹ Petronius, *Satyricon*, 67.

³⁰ Suetonius, *Caligula*, 37.

³¹ *Și-ntr-o zi, la fel ca Pollio, care-a sărăcit [...], / Mâna lor fără inele vor întinzând-o-n drum, cerșind* (Iuvenal, *Despre lux și cumpătate*, 11).

³² Cel puțin până la începutul secolului al III-lea.

ambasadorilor trimiși la diferite populații și abia mai apoi al senatorilor romani³³ - ca și însemn al statutului lor social și al rangului pe care aceștea îl dețineau. În timpul dinastiei Severilor, rolul soldaților crește, ei devin foarte importanți pentru asigurarea supraviețuirii Imperiului și prin urmare vor primi dreptul de a purta inele de aur³⁴, urmați fiind de toți cetățenii – după extinderea cetățeniei romane³⁵. Între aceștia sunt menționate inclusiv femeile³⁶. Legislația prohibitivă la adresa luxului – impusă datorită războaielor cu Cartagina și continuată apoi de legislația de început a Imperiului, subliniază locul important al bijuteriilor ca și însemne de rang pentru matroanele romane și pentru cetate în general³⁷. De asemenea efortul de război - care impunea inclusiv colecta de obiecte prețioase de la populație, a cruțat inelele de aur ale senatorilor și ale celor din familia acestora³⁸ – pentru că acestea erau un însemn al clasei sociale și al rangului acestora. O informație foarte importantă se regăsește în procesul de abolire al legii Oppia la începutul secolului II a. Chr. Se pare că principali artizani ai abrogării legii sunt femeile. Titus Livius lasă să se înțeleagă că abrogarea a fost legată de faptul că matroanele romane – neavând dreptul de a se împodobi așa cum trebuia, păreau a fi mai prejos decât femeile din orașele latine, prin urmare prestigiul cetății era afectat³⁹. Locul individului în societate este în mare măsură reflectat de către bijuterii, acestea completează portul bărbătesc - o astfel de situație este descrisă pe un ton sarcastic de către Iuvenal – inele împodobite cu agate completează toga albă și părul lins în drumul spre estradă și spre gloria de autor⁴⁰. Inelul, mai ales inelul de aur – după cum am văzut, reprezintă un atribut al rangului, cel puțin până la finalul secolului al II-lea. În cartea a VIII-a, satira a V-a este dedicată inelelor și lui Macer - acesta sărăcind a pierdut rangul de cavaler și dreptul de ale purta⁴¹.

Tot în perioada imperială Plinius menționează cu multă aciditate că „femeile poartă aur pe brațe și pe toată lungimea degetelor, la gât, în urechi, în împletitura coșurilor; lanțuri de aur li se întind de-a lungul coapselor și în taină, săculeți de mărgăritare prinși în fir de aur, atârnă la gâtul femeilor[...] se împodobesc însă cu aur și la picioare, inventând un ordin ecvestru femeiesc”⁴². Schimbările prin care trece societatea în primul secol - mai ales mărirea numărului libertizilor, vor duce la răspândirea obiectelor din aur și la clasele inferioare ale societății,

³³ Plinius *Naturalis Historia*, 33, 11.

³⁴ Herodian, *Ab excessu divi Marci libri octo*, 3.8.5.

³⁵ Berg 2002, p. 44.

³⁶ Ulpian, *Digeste*, 40. 10. 4.

³⁷ Berg 2002, p. 41-45.

³⁸ Titus Livius, *Ab urbe condita* 26, 36, 5.

³⁹ Titus Livius, *Ab Urbe Condita*, 7, 5.

⁴⁰ Persius, 1, 4.

⁴¹ *Inele ai dat atâtea, la fețe ușurele, / Și acum sărmâne Macer, ești tu fără inele!* (Martial, *Inele*, 5).

⁴² Plinius *Naturalis Historia*, 33, 40.

în așa fel încât o bijuterie de aur semnifică cel mult faptul că cel sau cea care o poartă și-o poate permite⁴³. Un alt fost sclav este descris de poetul Iuvenal, prin următoarea frază: „Numai-n purpură și-n aur se ivește la plimbare,/ Și zvârlind ca pe-o povară strălucitul lui veșmânt,/ Cu inelele de vară, nădușit își face vânt”⁴⁴. Acest pasaj este o dovadă că începând cu secolul I, legislația contra luxului la Roma, nu mai era aplicată cu strictețe. Schimbarea va fi marcată însă prin legislație abia în timpul Severilor⁴⁵, consfințind o stare de fapt.

Locul individului în cadrul familiei, este clar marcat de către bijuterii mai ales în ceea ce le privește pe femei, datorită percepțelor *ornamenta uxoria*. Termenul apare menționat și de către Suetonius în cartea dedicată domniei lui Nero⁴⁶ – termenul definește bijuteriile specifice unei soții – cu sensul de obiecte de podoabă specifice, care să o identifice pe purtătoare⁴⁷. Aceste bijuterii erau importante pentru familie⁴⁸, ele puteau fi donate, lăsate prin moștenire⁴⁹ sau cedate pentru efortul de război⁵⁰, însă vinderea lor nu era privită cu ochi buni de către societate- femeia risca chiar să fie acuzată și condamnată⁵¹. Bijuteriile femeilor puteau funcționa și ca o rezervă pentru zilele grele, fiind cunoscute numeroase exemple, pe lângă care mai amintim faptul că viitorul împărat Vitelius a plătit călătoria sa și enturajului său în provincia în care a fost numit guvernator cu un cerceș cu perle al mamei sale⁵². Din *ornamenta uxoria* făceau probabil parte în primul rând inelele și brățările, cerceii⁵³, bijuterii pentru împodobiț gâtul, diademele, acele de păr⁵⁴ și centurile.

Femeile căsătorite puteau fi identificate prin portul inelului de logodnă. Acesta- *annulus pronubus*, este o bijuterie direct legată de viața femeii măritate.

⁴³ Berg 2002, p. 50; Kunst 2005, p. 138.

⁴⁴ Iuvenal, *Pentru ce scriu satire*, 59.

⁴⁵ Berg 2002, p. 44.

⁴⁶ Suetonius, *Nero*, 35, 2.

⁴⁷ Kunst 2005, p. 129.

⁴⁸ Probabil că o parte importantă în cadrul *ornamenta uxoria* o reprezentau bijuteriile de familie, o altă parte o reprezentau bijuteriile cu care femeia venea în casa soțului- acestea fiind achiziționate de părinți special pentru această ocazie, o altă parte o reprezentau moștenirile testamentare înainte și după căsătorie, iar în cele din urmă cadourile soțului sau achiziții personale ale celei care o purta (Plinius cel Tânăr, *Epistole*, 5, 16, 7; Plautus, *Miles gloriosus*, 981.82; Petronius, *Satyricon*, 67).

⁴⁹ Kunst 2005, p. 134–135.

⁵⁰ Titus Livius, *Ab Urbe Condita*, 5, 25. 8.

⁵¹ În literatura latină sunt menționate cazuri când aceste bijuterii au fost vândute, toate acestea sunt situații de forță majoră – Fortunata, soția lui Trimalchio își vinde *ornamenta* pentru al ajuta pe acesta; un al caz este cel al Serviliei care își vinde bijuteriile pentru a-și ajuta tatăl, dar și exemplul prezentat în *Laudatio Turiae* (Petronius, *Satyricon*, 76; Tacitus, *Annales*, 16.31; CIL VI 1527).

⁵² Suetonius, *Vitellius*, 7, 2.

⁵³ Valerius Maximus, *Factorum et dictorum memorabilium libri novem*, 5, 2, 1.

⁵⁴ Părul era foarte important în lumea romană, Ovidiu adresa următoarea rugămintă: *nouă ne place curate să fiți: îngrijiți-vă părul* (Ovidiu, *Arta lubirii*, 3).

Portul acestei bijuterii este atestat de mai mulți autori latini⁵⁵. Majoritatea acestora scot în evidență simplitatea cu care inelele erau lucrate până la finalul Republicii și începutul Imperiului- din fier și fără să aibă încastrată o piatră⁵⁶, deși la vremea respectivă femeile din clasele superioare ale societății purtau deja inele de aur⁵⁷. Probabil începând cu secolul al II-lea, astfel de bijuterii au început să fie lucrate tot mai mult din metale prețioase⁵⁸. Prin urmare, inelul de logodnă era rezervat pentru căsătoria legală între cetățeni, fiind tipic pentru clasa superioară a societății romane⁵⁹. După secolul al II-lea portul lui s-a răspândit pe fundalul extinderii cetățeniei romane. Inelul de logodnă a fost preluat apoi de către religia creștină⁶⁰, biserica a preluat atât obiceiul cât și scena *dextrarum iunctio* pentru a decora inelele de logodnă. Matroanele care au născut trei copii- mamele de familie, au de asemenea dreptul de a purta perle, de acest lucru s-a asigurat legislația imperială⁶¹. Inelul cu sigiliu este purtat și de către matroane, fiind amintit atât de izvoare cât și în descoperirile arheologice⁶². Acesta ajuta pentru încheierea unor tranzacții care țineau de casă⁶³ sau pur și simplu la expedierea corespondenței stăpânei bijuteriei.

Printre cele mai importante informații pe care le poate oferi o bijuterie despre stăpânul ei se află și informațiile despre religia acestuia și despre practicile magice. Legătura dintre religie, magie și bijuterii este atestată în scrierile lui Suetonius⁶⁴, Plinius⁶⁵, Artemidorus⁶⁶, printre alții. Spre exemplu, știm- dato-

⁵⁵ Iuvenal, *Despre femei*, 6; Plinius, *Naturalis Historia*, 33. 12; Aulus, *Gellius Noctes Atticae*, 10, 10.

⁵⁶ Plinius, *Naturalis Historia*, 33. 12.

⁵⁷ Portul inelelor de aur de către femei este amintit de Titus Livius, acesta menționează că sabinenele purtau astfel de bijuterii (Titus Livius, *Ab Urbe Condita*, 1. 11).

⁵⁸ Pinckernelle 2007, p. 55.

⁵⁹ Hamat 2014b.

⁶⁰ Hamat 2014a, p. 881.

⁶¹ Kunst 2005, p. 137-138.

⁶² Hamat 2013.

⁶³ Berg 2002, p. 45.

⁶⁴ Suetonius, *Tiberius*, 6.

⁶⁵ Cartea XXXVII este dedicată în întregime glipticiei, Plinius oferă 56 de exemple de pietre prețioase și semiprețioase între care regăsim diamantul, rubinul, smaraldul ametistul, opalul alături de chihlimbar sau cristal de stâncă. Variantele diferitelor pietre, triplează aproape numărul exemplurilor, variind ca și tip, în funcție de regiunea în care au fost descoperite sau care le-a comercializat; Multe dintre acestea sunt legate de câte o zeitate, există spre exemplu pietre denumite *Iovis gemmae* (Plinius, *Naturalis Historia*, 37, 103 și 170).

⁶⁶ Artemidoros scrie în secolul al II-lea o carte despre tălmăcirea viselor, în care include și visele cu și bijuterii; Inelele, sunt decodificate în funcție de natura materialului, astfel inelele de fier sau inelele de aur cu pietre scumpe atrăgeau după sine o acțiune benefică pentru cel care le visa, cele de aur fără pietre însă prevestesc o acțiune fără câștig, inelele masive sunt semn bun, iar cele goale pe dinăuntru prezic uneltiri și înșelăciuni, inelele de ambră galbenă și de fildeș nu sunt de folos decât pentru femei; Salbele sau lăntișoarele, cerceii, nestematele, sau orice podoabă feminină care se pune la gât sunt aducătoare de bine pentru femei, puteau prezice apropierea unei căsătorii, copii sau bogăție; Pentru bărbați ele prevesteau opusul, adică înșelăciuni, afaceri proaste și uneltiri; Pierderea sau spargerea unei podoabe la gât în

rită lui Suetonius, că în timpul domniei lui Tiberius, trăiau la Roma adoratori ai cultelor aflate în afara sferei religiei romane și mai știm că împăratul a interzis adorarea acestor zeități, ordonând adoratorilor să-și ardă hainele împreună cu podoabele lor⁶⁷. Considerate probabil necurate, hainele și bijuteriile trebuiau purificate în foc, doar focul putea alunga vrăjile și magia ascunse în ele.

De asemenea bijuteriilor le erau atribuite uneori valențe apotropaice- în această situație este *bullă*⁶⁸, *lunula* sau bijuterii decorate cu nodul lui Hercules⁶⁹. Unele dinre podoabe erau privite a avea valențe în cadrul cultelor fertilității, așa cum este cazul brățărilor sau inelelor în corpul în formă de șarpe⁷⁰. Interesant este și cazul acelor de păr cu capul în formă de mână. Funcționalitatea acestora putea cuprinde probabil și o componentă religioasă- ele pot avea o legătură cu mâinile votive⁷¹. Piese descoperite pe teritoriul Daciei până acum se pot încadra în cadrul cultului lui Sabazios și cel al lui Iupiter Dolichenus⁷². Pe teritoriul Imperiului au fost descoperite destul de multe piese de acest fel⁷³, iar în Dacia numărul acestora se ridică la șase: două la Apulum, câte una la Ilișua, Buciumi, Drobeta și Porolissum⁷⁴. Acele erau, probabil, purtate atât de bărbați cât și de femei, rolul exact al acestui tip de piesă în cadrul cultului acestor divinități nu poate fi încă pe deplin lămurit. Ele pot fi ofrande⁷⁵, însemne de recunoaștere sau chiar obiecte cu un puternic rol apotropaic folosite de către adepți⁷⁶.

Mai târziu, în vremea în care o nouă religie se răspândește, adepții creștinismului puteau fi recunoscute prin faptul că nu se împodobeau⁷⁷. Acest fapt este conform doctrinei bisericii timpurii, atât Sf. Pavel⁷⁸ cât și Tertullian⁷⁹ le sfătuiesc pe acestea să nu se împodobească pentru a se deosebi astfel de consoartele lor păgâne. Cu toate acestea, datorită faptului că probabil lipsa podoabelor și mai ales a celor care formau *ornamenta uxoria* le făcea ușor de recunoscut și prin urmare victime sigure ale persecuțiilor, la începutul secolu-

vis prevestește răul care va urma în viața acesteia; Dacă bărbatul visează că pierde un inel de pe deget, atunci asta e semn de pierdere a unor oameni dragi și a prosperității în afaceri, chiar a pierderii vederii (Artemidoros, *Îmbrăcăminte și podoabe*, 2, 2,5).

⁶⁷ Suetonius, *Tiberius*, 6.

⁶⁸ Hamat 2010, p. 216; Bounegru, Bolog 2011, p. 136.

⁶⁹ Popović 1999, p. 177; Hamat 2011, p. 60.

⁷⁰ Berg 2002, p. 40.

⁷¹ Hamat 2013, p. 184.

⁷² Hamat 2013, p. 184.

⁷³ O încercare recentă de a redacta un corpus al acestui tip de piesă în Imperiu aparține lui D. Bartus (Bartus 2012).

⁷⁴ Vezi bibliografia aferentă (Hamat 2013, p. 181–182).

⁷⁵ Semn al prețuirii, bijuterii sub formă de inele sunt închinat zeilor, după ce în prealabil metalul fusese smuls pământului- *Ați răscolit adânc pământul și-n foc metalul l-ați topit* (Persius, *Satire*, 2, 18).

⁷⁶ Hamat 2013, p. 186–187.

⁷⁷ Hamat 2014a.

⁷⁸ Sf. Pavel, *Epistola către Timotei*, II: 9–10.

⁷⁹ Tertullian, *De cultu Feminarum*, 2, 9: 4.

lui al III-lea scriitorii creștini sfătuiesc pe femei să poarte bijuteriile⁸⁰. Mai mult, acestea devin un semn de recunoaștere pentru creștini⁸¹. Astfel, o serie de inele, pietre de inel sau medalioane sunt creditate a fi aparținut creștinilor⁸², care le foloseau în primă instanță ca și semne de recunoaștere și pavăză contra persecuțiilor, mai apoi ca și amulete sau însemne ale credinței⁸³. Prin urmare bijuteriile pot în același timp să salveze sau să-și damneze purtătorul⁸⁴, ele fiind implicate activ în sfera religioasă a omului antic.

Funcționalitatea bijuteriilor este în prezent un domeniu de interes pentru cercarea românească, lămurirea acestui aspect poate aduce cu sine lămurirea unor probleme care ating sfera socială, economică, politică sau religioasă. Cercetarea în acest caz nu este una ușoară pentru că ea trebuie să țină cont de mai mulți factori (contextul descoperiri, material, tehnică de lucru) și să se desfășoare pe mai multe paliere de cercetare (arheologie, istorie evenimentială, numismatică, glicptică, istoria artei și literatură). Asamblarea informațiilor va permite cercetătorului emiterea unei concluzii pertinente. Pe de altă parte, încadrarea tipologică și prezentarea piesei din punctul de vedere al unuia dintre factori sau studierea problemei pe un singur palier de cercetare va conduce la rezultate trunchiate sau greșite.

SOME CONSIDERATIONS ABOUT THE JEWELRY FUNCTIONALITY REFLECTED ON THE DISCOVERY FROM ROMAN PROVINCE OF DACIA

(Abstract)

This article brings into question the problem of jewelry functionality reflected on the discovery from Roman province of Dacia. Beside artifacts, we take into consideration Roman literature, art history, numismatics, glyptics and of course economic, political and social history of Roman Empire. The jewelry functionality speaks about the age, economic power, personal beliefs and the place in society and in within the family of the bearer. Such ornaments are *bullae*, *lunulae*, Hercules knot, golden jewelry, the pearls, the engagement ring, the seal ring. In women's case, we also take into consideration the *ornamenta uxoriae* - the jewelry of a wife, which is very important regarding the social role of the family, or the economic power of their husbands.

Bibliografie / Bibliography

Alicu, Cociș 1989	- D. Alicu, S. Cociș, „Podoabe romane de la Ulpia Traiana”, în <i>Apulum</i> , 25, p. 225–246.
Alicu et alii 1994	- D. Alicu, S. Cociș, C. Ilieș, A. Soroceanu, <i>Small Finds from Ulpia Traiana Sarmizegetusa</i> , Cluj-Napoca, 1994.

⁸⁰ Tertullian, *De cultu Feminarum*, 2, 9: 4. Clement din Alexandria, *Pedagogul*, III, 59.2

⁸¹ Clement din Alexandria, *Pedagogul*, III, 59.2

⁸² Kunst 2005, p. 133; Spier 2013.

⁸³ Hamat 2014a.

⁸⁴ Berg 2002, p. 41.

- Alicu et alii 1995 - D. Alicu, E. Bota, V. Popa, „Cercetări arheologice la Ulpia Traiana Sarmizegetusa”, în *ActaMN*, 32, p. 665–719.
- Ambrogi 2008 - A. Ambrogi, „Polychrome Lastra mit dextrarum iunctio-Darstellung in der Catacomba di S. Panfilo in Rom”, în *Christiane Franek et alii (Hrsg.), Thiasos. Festschrift für Erwin Pochmarski zum 65. Geburtstag, Veröffentlichungen des Instituts für Archäologie der Karl-Franzens-Universität Graz*, 10, Phoibos-Vlg, Wien, 2008, p. 43–56.
- Artemidoros 2001 - *Carte de tălmăcire a viselor*, trad. Mariana Băluță Skultety, București, 2001.
- Bartus 2012 - D. Bartus, „Roman hairpins representing human hands. Typology and symbolism”, în *Fiatal Római Koros Kutatók*, II, 2012, p. 205–233.
- Benea 1999 - D. Benea, *Dacia sud- vestică în secolele III- IV*, Timișoara, 1999.
- Benea 2004 - D. Benea, *Die römischen Perlenwerkstätten aus Tibiscum. Atelierele romane de mărgelă de la Tibiscum*, Timișoara, 2004.
- Benea 2008 - D. Benea, *Edificiul de cult roman de la Praetorium (Mehadia)*, Timișoara, 2008.
- Berg 2002 - R. Berg, „Wearing Wealt. Mundus Muliebris and Ornatus as Status Markers for Women in Imperial Rome”, în *Women wealth and power in the Roman Empire*, Roma, 2002.
- Bolog, Bounegru 2012 - C. A. Bolog, G. Bounegru, „About the bulla type pendants discovered at Apulum”, în *Terra Sebus*, 4, 2012, p. 225–236.
- Bounegru 2010 - G. Bounegru *Necropolele romane de la Apulum. Rit, ritual și imagine funerară*. Teză de doctorat, manuscris, BCUT, Timișoara, 2010.
- Bounegru, Ciobanu, Ota, Anghel 2011 - G. Bounegru, R. Ciobanu, R. Ota, D. Anghel, *Lux, util și estetic la Apulum. Podoabe și accesorii vestimentare. Catalog de expoziție*, Alba- Iulia, 2011.
- Bounegru, Bolog 2011 - G. Bounegru, C. A. Bolog, „Despre pandantivele de tip bulla descoperite la Apulum”, în *BHAUT*, 13, 2011, p. 135–145.
- Clement din Alexandria - *Pedagogul, în Clement Alexandrinul. Scrieri*, trad. D. Fecioru, București 1982.
- Cociș 1994 - S. Cociș, „Podoabe din Dacia romană (Parures de la Dacie romaines)”, în *Marisia*, 23–24, p. 51–57.
- Daicoviciu et alii 1989–1993 - H. Daicoviciu, D. Alicu, S. Cociș, Al. Diaconescu, C. Pop, C. H. Opreanu, A. Paki, *Săpăturile arheologice din 1984 de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa*, în *ActaMN*, 26–30, p. 409–433.
- Diaconescu, Opreanu 1987 - A. Diaconescu, C. H. Opreanu, *Bronzuri romane în castrul de la Gilău*, în *SCIVA*, 38, p. 52–71.
- Ferrer Maestro, Nuez 2012 - J. Ferrer Maestro, J. B. Nuez, „La dextrarum iunctio y su representación en el registro arqueológico romano: la lucerna de Sant Gregori (Burriana, Espaa)”, în *Millars: espai i història*, vol. 35, 2012, p. 25–48.

- Gellius - Aulus Gellius, *Noctes Atticae*, *Noctes Atticae*, <http://www.thelatinlibrary.com/gellius/gellius5.shtml>.
- Gramatopol 1991 - M. Gramatopol, *Artele Miniaturale în Antichitate*, București, 1991.
- Gudea 1989 - N. Gudea, „Un complex arheologic daco-roman la granița de nord a Imperiului Roman”, vol. I, *ActaMP*, 13.
- Hamat 2010 - A. C. Hamat, „Despre pandantivul rotund cu casetă din Dacia romană. Bulla”, în *Drobeta. Seria Arheologie-Istorie*, XX, p. 214–230.
- Hamat 2011 - A. C. Hamat, „Influențe elenistice în arta podoabelor din Dacia romană. Motivul ” nodul lui Hercule””, în *BHAUT*, 13, 2011, p. 57–75.
- Hamat 2013 - A. C. Hamat, „Acele de păr cu capul în formă de mână descoperite în Dacia romană”, în *Sargetia SN*, 4, 2013, p. 177–193.
- Hamat 2013 a - A. C. Hamat, „Bijuterii cu inscripție din provincia romană Dacia I. Pietre gravate”, în *BHAUT*, 14, 2013, sub tipar.
- Hamat 2014 - A. C. Hamat, *Dextrarum Iunctio* și studiul bijuteriilor în epoca romană. Un melanj între istoria artei, epigrafie, numismatică, glicptică și studiul bijuteriilor, în *Arheovest. Interdisciplinaritate în Arheologie. In Honorem prof. univ. dr. Gheorghe Lazarovici*, 2, 2, Szeged, 2014, p. 881–892.
- Hamat 2014 b - A. C. Hamat, „Despre bijuterii, modă și creștinism în Dacia. Pietrele gravate asociate cu religia creștină”, în *BHAUT*, 15, 2014, sub tipar.
- Hamat 2014 a - A. C. Hamat, „Despre *Dextrarum Iunctio* și inelele asociate cu logodna descoperite pe teritoriul Daciei Romane”, în *Sargetia SN*, 5, 2014, sub tipar.
- Herodian - *Ab excessu divi Marci libri octo*, trad. Immanuele Bekkero, ed. Lipsiae, sumptibus et typis B.G. Teubneri, 1855.
- Hersch 2010 - K. K. Hersch, *The roman wedding. Ritual and meaning in antiquity*, Ed. Cambridge University Press, New York, 2010.
- Isac 1997 - D. Isac, *Castrele de cohortă și ală de la Gilău*, Zalău, 1997.
- Isac 2001 - A. Isac, „Verlobungsringe aus den sammlungen des Nationalmuseum für die Geschichte Siebenbürgens”, în *ActaMN*, 38, 1, p. 187–190.
- Isidor - *Etymologiae*, <http://www.thelatinlibrary.com/isidore.html>.
- Iuvenal - *Satire*, în *Persius, Iuvenal, Martial, Satire și epigrame*, trad.T. Mănescu și A. Hodoș și I. Fischer, București 1967.
- Kunst 2005 - C. Kunst, *Ornamenta Uxoria. Badges of rank or jewellery of roman wives*, în *The Medieval History Journal*, 8, 1, 2005, p. 127–142.
- Macrobius - *Saturnalia*, trad. Gh. Tohăneanu, ed. Academiei, 1961.
- Marțial - *Epigrame*, în *Persius, Iuvenal, Martial, Satire și epigrame*, trad.T. Mănescu și A. Hodoș și I. Fischer, București, 1967.

- Mau 1897 - A. Mau, *Bulla*, în *RE*, III, 1897, p. 1047–1051.
- Migotti 2007 - B. Migotti, „Rimska bulla u Panoniji”, în *Vjesnik Arheoloskog muzeja u Zagrebu*, 3, 40, p. 187–219.
- Nemeti 2005 - S. Nemeti, *Sincretismul religios în Dacia Romană*, Cluj-Napoca, 2005.
- Nemeti 2013 - S. Nemeti, *Magical Practices in Dacia and Moesia Inferior*, în *Jupiter on your side*, București, 2013, p. 143–292.
- Ota 2012 - R. Ota, *De la canabele legiunii a XIII-a Gemina la municipiul Septimium Apulense*, Alba Iulia, 2012.
- Ovidiu - *Arta lubirii*, trad. M. Cimbru, ed. Emia, 2002.
- Pâslaru, Bărbulescu 2003 - M. Pâslaru, M. Bărbulescu, *Ritualuri săvârșite cu prilejul înmormântărilor și ulterior, Funeraria Daco-Romana*, Cluj-Napoca, 2003.
- Petronius - *Satyricon*, trad. E. Cizek, ed. Paideia, 2003.
- Pinckernelle 2007 - K. Pinckernelle, *The Iconography of ancient greek and roman jewellery*. Masters Thesis, University of Glasgow, manuscris, Glasgow, 2007.
- Plaut - *Epidiacus*, în Perseus Digital Library, <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?Doc=Perseus:text:1999.02.0100>.
- Plaut - *Rudens*, în *Plautus. The little Carthaginian. Pseudolus. The Rope*, vol. 4, trad. Paul Nixon, ed. Harvard University Press, 1980.
- Plautus - *Miles gloriosus*, <http://www.thelatinlibrary.com/plautus/miles.shtml>.
- Plinius - *Naturalis Historia*, trad. Ioana Costa și Tudor Dinu, vol VI, Ed. Polirom, 2004.
- Plinius cel Tânăr - *Epistole*, <http://www.thelatinlibrary.com/pliny.html>.
- Popović 1996 - I. Popović, „Certain traits of the silver Jewellery manufacture in the Central Balkans”, *Starinar*, 47, p. 139–154.
- Popović 1999 - I. Popović, „Jewelry in the Form of Hercules Symbols in the Central Balkans”, în *Starinar*, 49, 1999, p. 77–92.
- Roszbach 1871 - A. Roszbach, *Römische Hochzeits-und Ehedenkmäler*, Ed. B.G. Teubner, Leipzig, 1871.
- Saglio - E. Saglio, „Bulla”, în *DA*, 1, tom 1, p. 754–755.
- Seneca - *De beneficiis*, în *Despre binefaceri. Despre Îngăduință*, trad. Ioana Costa și O. Gordon, ed. Polirom, 2005.
- Sf. Pavel - *Epistola către Timotei*, <http://bibliaortodoxa.ro/>.
- Spier 2013 - J. Spier, *Late Antique and Early Christian Gems*, Wiesbaden 2013.
- Suetonius - *Viețile celor doisprezece Cezari*, trad. D. Popescu și C.V. Georoc, ed. 100+1 Gramar, 2005.

- Szilagyí 2005 - M.Szilagyí, „Bullak es amulettkapszulak az Aquincumi Múzeum Gyűjteményében”, În *Budapest Regisegei*, 39, p. 151–171.
- Tacitus - *Annales*, în *Lacus Curtius: Into the Roman world*, <http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/home.html>.
- Tamba 2008 - D. Gh. Tamba, *Porolissum. Așezarea civilă (vicus militaris) a castrului mare*, Cluj-Napoca, 2008.
- Tertullian - *De cultu Feminarum*, în *Ante – Nicene Fathers*, 4, P. Schaff, Christian (ed.), Classics Ethereal Library, Grand Rapids, 1885.
- Titus Livius - *Ab Urbe Condita*, în *Titus Livius. De la fundarea Romei*, trad. Jana Villan, București, 1959–1963;
- Tudor 1978 - D. Tudor, *Oltenia Romană*, ed. a IV-a, București, 1978.
- Țeposu-David 1960 - L. Țeposu-David, *Gemele și cameele din muzeul de arheologie de la Cluj, Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, București, 1960, p. 525–534.
- Țeposu-David 1965 - L. Țeposu-David, *Colecția de geme a Muzeului Brukenthal din Sibiu*, în *Studii și Comunicări*, 12, 1965, p. 83–126.
- Țeposu– Marinescu, Lako 1973 - L. Țeposu-Marinescu, E. Lako, *Catalogul colecției de geme romane din Muzeul de Istorie și Artă Zalău*, Zalău, 1973.
- Ulpian - *Digeste*, în *The Roman Law Library*, <http://droitromain.upmf-grenoble.fr/Corpus/digest.htm>.
- Valerius Maximus - *Factorum et dictorum memorabilium libri novem*, The Latin Library, <http://www.thelatinlibrary.com/valmax.html>.
- Xenopol 1896 - A. D. Xenopol, *Istoria Românilor în Dacia Traiană*, vol I, Iași, 1896.
- Zugravu 1997 - N. Zugravu, *Geneza creștinismului popular la români*, București, 1997.

MARELE BAN CORNEA BRĂILOIU ȘI MĂNĂSTIREA TISMANA ÎN TIMPUL DOMNIEI LUI CONSTANTIN BRÂNCOVEANU

Vasile MARINOIU

Cuvinte cheie: Domnitorul Constantin Brâncoveanu, Marele ban Cornea Brăiloiu, mănăstirea Tismana, stilul brâncovenesc, tablouri votive, școala de pictură de la Hurezi, danii de moșii, necrolog.

Keywords: The Ruler Constantin Brâncoveanu, The Great Ban Cornea Brăiloiu, Tismana monastery, the Brâncoveanu style, votive paintings, the Hurezi Painting School, property offering, obituary.

Domnitorul Constantin Brâncoveanu (1688–1714) a marcat, prin personalitatea sa, un capitol din cele mai de seamă din istoria poporului român. În cei peste 25 de ani de domnie el a instaurat o epocă de prosperitate și pace. Om politic și diplomat iscusit, protector generos al artelor și culturii, Constantin Brâncoveanu a fost în măsură să asigure Țării Românești, în timpul domniei sale, o epocă de adevărată măreție, punându-se bazele unei perioade de înflorire culturală și dezvoltare a vieții spirituale, în urma lui rămânând un mare număr de ctitorii religioase și laice, precum și un stil arhitectural eclectic ce îi poartă numele.

Prestigiul politic și cultural al lui Brâncoveanu se datora atât educației primite în tinerețe, cât și sprijinului de care s-a bucurat, mai ales în primii 15 ani de domnie, din partea rudelor sale maternel, boierii Cantacuzini.

Așa cum arătam mai sus, Constantin Brâncoveanu a fost unul din domnii cu activitatea cea mai dinamică, atât pe plan intern cât și pe plan extern. În acest context, un real sprijin l-a avut și din partea unuia din cei mai importanți dregători ai săi, marele ban Cornea Brăiloiu, care a fost nu doar un credincios dregător al său, ci și un colaborator, un sfătuitor și chiar un prieten de nădejde.

Marele ban Cornea Brăiloiu, originar din Gorj, își avea reședința la Drăgoieni (fiind amintit uneori și cu numele de Drăgoianu) și la Vădeni, lângă Târgu Jiu. Ca

dregător, banul era menționat, în documente, întotdeauna în fruntea divanului.¹ Cornea Brăiloiu și-a îndeplinit neîntrerupt atribuțiile specifice dregătoriei, din luna martie a anului 1695 și până la moartea sa, survenită la 13 iulie 1705.

El s-a născut în prima jumătate a secolului al XVII-lea, ca fiu al căpitanului Barbu Drăgoianu și strănepot al clucerului Barbu, acesta din urmă amintit în două documente emise de cancelaria lui Mihai Viteazul² (referitoare la cumpărarea unor moșii din apropierea Târgu Jiului), prin care îi confirma acestuia actul de cumpărătură, printre altele și a moșiilor Drăgoieni și Vădeni, unde ulterior și-a construit reședința.

Paraschiva postelnicul și surorile sale Negrușa și Marga Brăiloiu, se judecă în anul 1610 cu moșnenii din Preajba și Drăgoieni, când ei arătau că tatăl său a cumpărat această moșie, fapt care nu s-a adeverit și „...au rămas de lege și judecată”. În aceeași pricină, la 10 iulie 1644, Matei Basarab dă dreptate iarăși moșnenilor împotriva nepoților lui Paraschiva, „...Drăghici, Stanciu și Barbul feciorii Brăiloei”³.

1. Biserica și casa banului Cornea Brăiloiu de la Vădeni –Târgu Jiu (sec. al XVII-lea).

¹ Stoicescu 1968; Ștefănescu 2009; vezi și *Lista rangurilor boierești și dregătoriilor din Muntenia și Moldova sec. XVIII (1700–1812)*. Banul avea atribuțiuni administrative (acorda acte de întărire a proprietății ce erau apoi confirmate de domn), judecătorești (judeca și încheia pe vinovați, având chiar drept de moarte asupra vinovaților) și militare (comanda oștile domnești din Oltenia). Deseori este amintit în hrisoave ca martor și din această cauză el era mai tot anul la curtea domnului. Avea o curte proprie și înlocuitor (ispravnic) la Craiova în vremea când se afla lângă domn, precum și subordonați în județele Olteniei care-i îndeplineau poruncile.

² DRH B 1975, pp. 252–254 și 285–286.

³ Ștefulescu 1904, pp. 324–325.

Mai târziu, într-un document din 11 iunie 1691, Cornea Brăiloiu este amintit și cu numele de Cornea Drăgoianu ⁴, după numele tatălui său Barbu căpitan Drăgoianu ⁵, ce își avea reședința în acest sat, după cum consemna documentul din 29 mai 1671. Cornea și-a luat numele de Brăiloiu (nume derivat de la toponimul Brăila, la care s-a adăugat sufixul *oiu* specific numelor oltenești)⁶, probabil, de la bunicul său Dumitrașcu căpitan ot Spineni, care a participat la una din numeroasele hotărnicii ale teritoriului raialei Brăila⁷ sau de la bunica sa Marga Brăiloaia, soră cu Paraschiva postelnic și Negrușa, copiii lui Barbu clucerul și ai jupânesei Dumitra, (vezi documentul din 10 iulie 1644).

Într-un hrisov al domnitorului Alexandru Coconul, emis la 9 ianuarie 1627, prin care se confirmă unui Barbu și soției sale Dobra satul Ciocadia, printre boierii martori este amintit și un „Brăilă din Drăgoiani”, ⁸ probabil bunicul său, Dumitrașcu căpitan.

Fiul acestuia, Barbu Brăiloiu, este amintit pentru prima oară într-un document din 10 iulie 1644, când alături de frații săi Stanciu postelnic, Drăghici și vărul lor Mihu se judecă cu Pârvu armașul pentru moșie, cu moșnenii din Preajba și din Drăgoieni ⁹. Domnitorul Matei Basarab confirma și întărea înfrățirea pe acea moșie, între Pârvu armașul (fiul lui Stan Blaj) și Dumitrașcu căpitan, ginerele lui Barbu clucerul: „Izvodul cărții lui Matei Basarab voevod. Data-am domnia mea această poruncă a Domniei mele Pârvului armaș din Drăgoiani sud Gorjiu, fecior lui Stan Blaj și cu feciorii lui câți Dumnezeu îi va da ca să le fie lor o moșie în Drăgoianică ar fi aceasta moștenire veche dinainte vremi, iar când au fost în zilele răposatului Mihai vodă, iar Stan Blaj tatăl Pârvului armaș ei s-a făcut frați cu Barbu clucerul și ar fi dat Stan Blaj, Barbului clucer o delniță în Drăgoiani, iar Barbu clucer.....a dăruit pe Stan Blaj cu un cal, iar apoi din acea frăție au fost vândut moșie din Drăgoiani, jumătate moșie fără rumâni, iar jumătate au fost lăsat-o feciorilor lui ca să le fie de moștenire.....iar

⁴ Arhivele Naționale București, fond mănăstirea Hurezi, nr. I/12.

⁵ Arhivele Naționale București, fond mănăstirea Tismana, nr. LXXXVIII/26.

⁶ Iordan 1983, p. 88; Bolocan 1996, p. 7–44.

⁷ Giurescu 2002, p. 145; Popescu 1929, p. 15; Corfus 1945, p. 335–342. Raiaua Brăilei înființată de turci în anul 1542, forma cu cele 55 de sate din jur, hinterlandul cetății cu același nume, fiind cea mai mare din cele înființate pe teritoriul Țării Românești. Hotarul acestei raiale nu a rămas statornic, turcii căutând în mai multe rânduri să-și extindă stăpânirea spre apus și miazăzi. A trebuit ca domnii, în repetate rânduri să intervină la Poartă cu jalbe și cu bani grei, pentru ca hotarul să fie restabilit. Așa au făcut domnii Alexandru al II-lea (1568–1577) și fiul său Mihnea Turcitul (1577–1583 și 1585–1591), Antonie vodă din Popești (1669–1672), Constantin Brâncoveanu în februarie 1695 (care percepea o dajdie pentru hotarul Brăilei în valoare de 8.845 de taleri, fiind o dare care a servit probabil, la plata cheltuielilor făcute cu prilejul cercetării și restabilirii hotarului raialei), precum și în 1716 când a izbucnit războiul turco-austriac etc. Raiaua s-a desființat în anul 1828, teritoriul respectiv revenind Țării Românești.

⁸ DRH B 1965, p. 315–318.

⁹ Ștefulescu 1906, p. 325.

când au fost în zilele lui Gavrilă vodă (1618–1620), după moartea lui Stan Blaj, tatăl Pârvului armaș, iar jupâneasa Dumitra a Barbului clucer cu fiesa Marga...și cu ginerisu Brăilă.....sau sculat de sau pus în spinare Pârvului....zicând că i-au vândut tatăsău acea moșie cu toți rumânii.....în divanu domnesc.....când au fost cursul anilor 7128 (1620)..... și n-au găsit pe Stan Blaj scris....în cărțile lui Mihai vodă de cumpărătură.....moșia din Drăgoiani de înfrățire și nu de cumpărătură și zapisu de la mâna Margăi și a Negrușei i a feciorilor ei Stanciu postelnic și Drăghici i Barbu i Mihul feciorul lui Dragomir armaș la mâna Pârvului armaș de răscumpărare moșiei după aceea....iar deacă au răscumpărat Pârvu armaș moșia lui din Drăgoiani de către Dumitrașco clucer sau sculat Stanciu postelnic i Drăghici i Barbu i Mihul cu pâră ca să le fie lor moșia.....iar Pârvul a cerut ca să meargă înainte zapisul său în divan.... și au căpătat pe dreptu și pe legea lui moșia... și au fost rămas Stanciu pos(telnic), Drăghici, Barbu, Mihul toți de lege și de judecata domnească din divan, iar lui Pârvu armaș și să-i fie ohabnică și moștenire strămoșească în veci.....Iată dar și martori am pus domnia mea: Barbul mare ban, Dragomir mare vor(nic), Radul mare log(ofăt), Stroe mare vis(tier), Diicul mar sp(ătar), Preda mare cl(ucer, Radul mare com(is), Mihnea mare st(olnic), Drăgușin mare pah(arnic), Costandin mare pos(telnic). Ispravnic Radul log.). Și am scris eu Dumitrașco log...în cetatea București la iulie 10 leat, 7152” (1644).¹⁰

Mai târziu, în aceeași pricină, prin zapisul din 19 mai 1662 s-a semnat un act de împăcare: „Adecă eu Drăghici pos(telnic) i brat ego (și fratele său) Barbul i Mihul, vărul nostru, nepoții Barbului clucer ot Drăgoiani, scrim și mărturisim cu alăturatu nostru zapis ca să fie de mare credință la mâna Necolii cu frații lui, feciorii Pârvului armaș ot Drăgoiani, ca să știe că au fostu mai nainte vreme vândut moșul Necolii, Stan Blaj moșia sa din Drăgoiani....moșului nostru Barbului cluceru. Iar când au fost în zilele lui Matei vodă....sau judecat la divan cu Dumitrașcu căp(itan) ot Spineniîntrăceia noi am văzut că....moșia pre sama lui..... dânșii să ție a treia parte den funii din Drăgoianii din hotarul de sus precum scrie și cartea lui Matei vodă....iar când au fost acum în zilele mării sale domnului nostru Io Gligorie Ghica vodă (1660–1664)...noi vrem să oprim judecata... și trăgându după judecata veche....noi am făcut acest zapis al nostru la mâna lor ca să-și ție moșia a treia parte că o au plătit și precum i-am zis noi și denainte vreme ..că a fost a lor... ..dreptu pentru aceasta am întărit și noi cu semnăturile și pecețile noastre....Eu Drăghici pos(telnic), eu Barbu pos(telnic), eu Mihul, eu lane pos(telnic) ot Cernăde, eu Tudosie ot Izva(rna), eu Oprea ot Cart(i)u, eu Vlăduțul snă Udrea,....., eu Radul snă Țagoșna, eu Badea... ot București.”¹¹

Dacă în zapisele din 1662 și din 1665,¹² Barbu Brăiloiu, tatăl lui Cornea, era amintit cu titlul de postelnic, în cel din 29 septembrie 1668, el este consem-

¹⁰ Muzeul Județean Gorj, Fondul Alexandru Ștefulescu, pachet 26, document 103/din 2 iulie 1644.

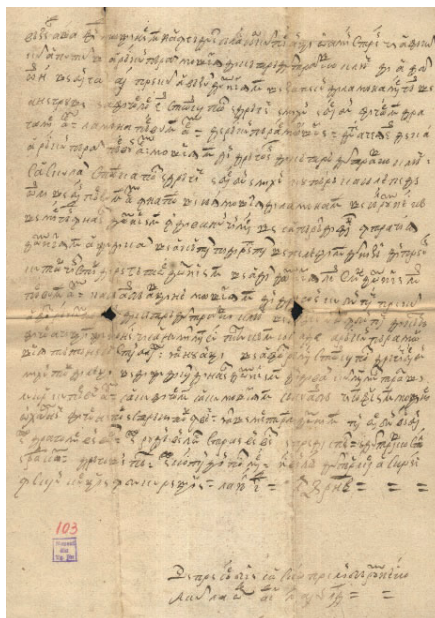
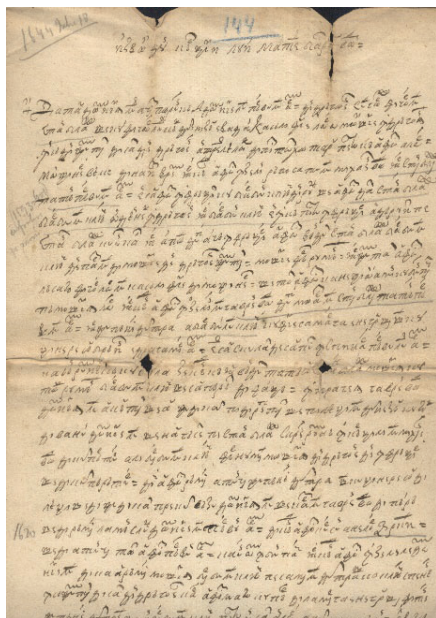
¹¹ Ibidem, pachet 28, documentul 122/din 19 mai 1662.

¹² Ștefulescu 1908, p. 568.

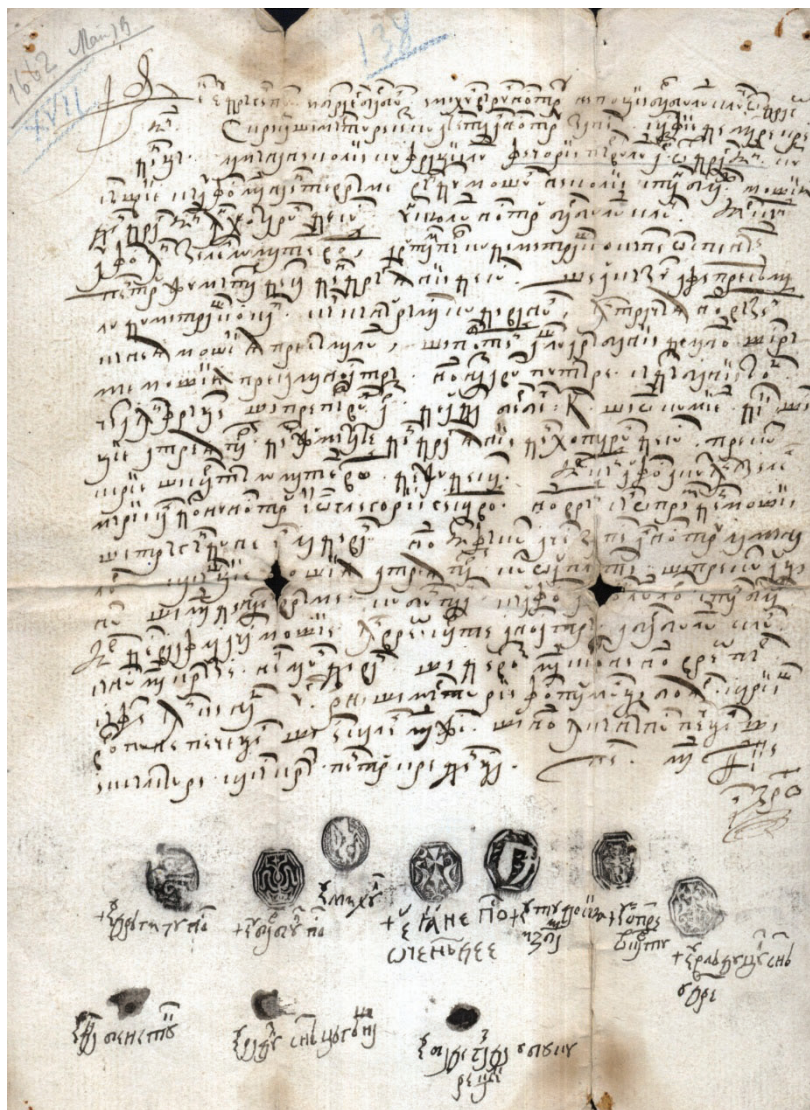
nat cu titlul de căpitan, primind poruncă de la de domnitorul Radu Leon să hotărâneasă moșia mănăstirii Tismana.

2. Biserica „Adormirea Maicii Domnului” – 1698–1700, din Vădeni (Târgu Jiu), ctitorie a marelui ban Cornea Brăiloiu.

3. Zapisul din 10 iulie 1644 (se află în inventarul Muzeului Județean Gorj – inedit).

4. Zapisul din 19 mai 1662 (Muzeul Județean Gorj – inedit).

Și fiul acestuia, Cornea Brăiloiu, ca mare paharnic va fi trimis în anul 1695 (înainte de martie, când este amintit ca mare ban), de domnul Constantin Brâncoveanu să participe la hotărnicia raialei Brăila¹³.

Cele mai multe zapise, referitoare la cumpărături de moșii, ca martor la hotărnicia unor moșii sau confirmarea unor cumpărături ori îndeplinirea unor misiuni încredințate de domn, sunt consemnate cu numele de Cornea Brăiloiu

¹³ Stoicescu 1968, p. 121–122; Corfus 1945, p. 335–342; Perianu 1945, p. 287–333; Prodan 2004, p. 145.

(vezi zapisele din 21 iunie 1687, 1689, 28 martie 1691, 18 ianuarie 1692, 21 septembrie 1693, 8 mai 1694, 24 aprilie 1696 etc)¹⁴.

S-a căsătorit cu Stanca, fiica lui Papa Buicescu mare paharnic, fiind cumnat cu Matei Ciorogârleanu mare vistier și rudă îndepărtată cu Constantin Brâncoveanu (Maria, fiica banului Barbu Miclescu va fi soacra lui Dumitrașcu Brăiloiu, fiul lui Cornea și vară primară cu domnitorul)¹⁵.

5. Marele ban Cornea Brăiloiu și soția sa Stanca (tablou votiv din biserica din Vădeni).

Au avut împreună opt copii, șase băieți și două fete: 1. Barbu, spătar al doilea, la moartea tatălui său în 1705, apoi vel serdar; 2. Dumitrașcu vel căpitan de Cerneți, apoi postelnic al doilea, în 1705, iar după 1716, fiind obligat de domnitorul Nicolae Mavrocordat să se călugărească, amintit cu numele de Dosoftei sau Dositei monahul; 3. Vlăduț, călugărit înainte de 1704 „...fiind eu bolnav și temănu-mă de moarte”,¹⁶ primește numele de Vasile monahul; 4. Matei spătar al doilea în 1705, apoi vornic al doilea și postelnic al doilea din 1713; 5. Constantin, fără dregătorie la moartea tatălui său, fiind tânăr – *cocon*, cum este amintit în 1705, apoi clucer din 1716 și în 1723,¹⁷ iar mai târziu vornic al doilea (1726); 6. Cornea, fără dregătorie, fiind foarte tânăr – *cocon*, la 1705; 7. Marica căsătorită cu Mihai Argetoianu paharnic al doilea, fiul căpitanului Dumitrașcu Argetoianu; 8. Neacșa, căpităneasă *za dorobași*. Alte izvoare o amintesc ca fiică a banului Cornea, pe Dumitra,¹⁸ căsătorită cu Pană Urdăreanu sluger.¹⁹

¹⁴ Ștefulescu 1908, p. 311–315; Ștefulescu 1899, p. 78–79; Stoicescu 1968, p. 121–122.

¹⁵ Stoicescu 1968, p. 121; Ștefulescu, *Gorjul istoric...*, p. 310–311.

¹⁶ Al. Ștefulescu, *op. cit.*, pp. 319–320.

¹⁷ Vezi documentul din 4 aprilie 1723, prin care Staico Bengescu, consilier imperial, îi dăruiește o vie în dealul Pișteștilor, vărului său Costandin Brăiloiu clucerul. Documentul se află în patrimoniul Muzeului Județean Gorj – fond Alexandru Ștefulescu, nr. 166.

¹⁸ N. Stoicescu, *Dicționar...*, p. 121.

¹⁹ Alexandru Ștefulescu, *op. cit.*, pp. 310–311. A se vedea tablourile votive din biserica „Adormirea Maicii Domnului” din Vădeni (azi în componența Târgu Jiu), ctitorie a marelui ban

6. Tablou votiv cu șase din cei opt copii ai marelui ban Cornea Brăiloiu.

Cornea Brăiloiu își începe cariera politică, înaintând treptat în ierarhia funcțiilor publice, încă de la o vârstă relativ tânără (specifică fiilor de boieri, probabil după împlinirea vârstei de 18 de ani), probabil căpitan, pentru ca mai târziu să fie amintit în documente, pentru prima oară, cu dregătoria de postelnic al doilea, între anii 1671–1678 (februarie 27) și fără titlu, între anii 1684–1686. Este amintit apoi, în timpul domniei lui Șerban Cantacuzino, pentru o scurtă perioadă de timp, ca strângător de dări în județul Gorj (iunie 1686), vistier al doilea în 1687,²⁰ apoi sluger al doilea, între anii 1687–1688, după care va fi avansat ca mare sluger, dregătorie pe care o deține din august 1688 și până în martie 1689.²¹

Stăpân a numeroase moșii (peste 50), dobândite fie prin moștenire, dar mai ales prin cumpărare, Cornea Brăiloiu, se număra printre cei mai bogați boieri ai Țării Românești. Majoritatea moșiilor le deținea în județul Gorj, de unde era originar: Drăgoieni, Vădeni, Preajba, Piștești, Bălănești, Târgu Jiu, Petrești de Vărsături, Șișești, Curtișoara, Turcinești, Stănești, Aninoasa, Zorlești, Jupânești, Orbi, Crasna, Costeni, Ceplea, Bolboși, Borăscu, Calopăru etc.²² Va cumpăra moșii apoi, atât în județele învecinate, Mehedinți (Ciovârnașani, Bratoștița, Drăgotești, Trestenic, Smilești, Baia de Aramă) și Dolj (Craiova, Ișalnița, Grojdibod, Țânțăreni) cât și în județe mai depărtate, ca Ialomița (Cunești–„... fiind avere dobândită prin dreaptă cumpărătură...”)²³ și Ilfov.

Cornea Brăiloiu; vezi și necrologul lui Tănase dascălul din Craiova, din iulie 1705, în Arhivele Olteniei, 1932; vezi și Vasilescu, p. 36.

²⁰ Alexandru Ștefulescu, *Încercare...* p. 78; Idem, *Istoria...*, pp. 367–372.

²¹ Iorga 1938, p. 397; N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 121; O. Lecca, *op. cit.*, p. 84–89.

²² Alexandru Ștefulescu, *Gorjul...* *op. cit.*, pp. 311–314, 473; vezi Idem, *Istoria Târgu Jiului*, pp. 85, 367–372 și 382–383.

²³ Biblioteca Academiei Române, documentul nr. CMXII/69 din 1 octombrie 1709.

7. Dositeu monahul și Vasile monahul, fiii marelui ban Cornea Brăiloiu, ctitori ai bisericii din Vădeni. Primul este comanditarul pictării în frescă a bisericii, în 1731–1732, el aducînd cîtiva zugrăvi de seamă ai Școlii de la Hurezi: Ranite(Hranite) Grigorie, Gheorghe și Vasilie zugrăvi – Ioan, Nicolea și Stan ucenici.

După cum aminteam mai sus, el a avut reședința, la început în Drăgoieni (cca 6 km est de Târgu Jiu, de unde și numele de Drăgoianu), iar apoi, din 1697–1698, în satul Vădeni, în imediata apropiere a Târgu Jiului (la cca 3 km nord), unde își construiește o casă și o biserică, fapt confirmat și de zăpisul domnului Constantin Brâncoveanu din 10 martie 1700, emis în București, document pe care îl redăm mai jos:

„Cu mila lui Dumnezeu Io Costandin Basarab Voevod și Domn a toată Țara Românească, dă Domnia mea această poruncă a Domniei mele cinstului și credincios boiarinu(lu)i Domnii meala, jupan Cornea Brăiloiul v(e)l Ban și cu feciorii lui cîți Dumnezeu îi va dăruî, ca săi fie lui ocină în satul Vădeanii ot sud Gorjiu în hotaru de susu și în hotarul de jos de preste toată ocina satului dealnițe 66 den câmpu, den pădure, den apă cu vaduri de moară și den siliștea satului cu pimnița cea de piatră, care au fostu mai denainte vreame() a strămoșusău Barbu clucer și cu plaiul de vii cu tot venitul de preste hotarul precum iaste aleas și hotărâtă cu 12 boiari, afară den dealnițe 7 care sau alesu partea verilor lui Brăilă i Udriște i Stanciul cu nepoții lor Stoica i Mateiu: Pentru că acestu satu Vădeanii preste totu, mai denainte vreame au fostu al Barbului clucer stremoșul boiarinului Domnii meale Cornea v(e)l Ban și al verilor lui de moștenire, iar după moartea Barbului cluceariul au fost încăput unii și alții de au fostu cumpăratu moșie acolo în satul Vădeanii numai de iau rămas dealnițe 14 de au stăpânitu boiarinul Domnii meal(e) Cornea v(e)l Ban împreună cu verii lui, iar dealnițe 49 leau cumpăratu boiarinul Domnii meale Cornea v(e)l Ban osebit de verii lui, însă de la Preda b(i)

v v(e)l stolnic Poenariul și de la nepoții lui Paraschiva i Costandin i Mateiu și de la Vasilie pah(arnic) cu fratesău Matei feciorii lui Dumitrașco pit(ar) Poenariul, toată partea lor câtu au avut acolo în Vădeani de cumpărătoare dealnițe 13 dealnița po t(a)l(eri) 12 cin (suma) t(a)l(eri) 156 și de la Bălanu den Pișteș(ti) cu fâmeia lui (loc gol), iar toată partea lor câtă au avut de zeastre dealnițe 11 p(o)l (jumătate), drept t(a)l(eri) 138 și de la Bărbuțoiu cu fâmeia lui Dochia partea lor dealnițe 11, dreptu t(a)l(eri) 132 și de la Dumitrașco căp(i)t(an) Spineaniul dealnițe 9 dreptu t(a)l(eri) 120, (bani) 33, însă dealnițe 4 p(o)l (patru și jumătate) iau fostu și lui de zeastre de la cumnatusău Mihartu pah(arnicul) Cioană, iar dealnițe 4 p(o)l au fostu cumpărătoare de la cumnatusău lane den Pădina, vărul lui Mihart Cioană și de la Dragotă feciorul Oprii Crețul dealnițe 1, dreptu t(a)l(eri) 12 și de la Dumitru Gurilă cu fiusău Pătru dealnițe 3 dreptu t(a)l(eri) 36 și de la Grăjdana fâmeia (loc liber) dealniță p(o)l dreptu t(a)l(eri) 6, care fac toate cumpărătorile boiari-nului Domnii meal(e) Cornii v(e) Ban suma banilor ce scriu mai sus peste tot t(a) l(eri) 600, (bani) 33, iar cu dealnițe 7 ce au avutu de moștenire preste tot dealnițe 56, care mai sus scriu. Și după ce au cumpăratu boiarinul Domnii meal(e) aceste dealnițe de moșie den Vădeani, ce scriu mai susu, fiindu temeiu stremoșusău Barbului clucer acolo, boiarinul Domnii meal(e) Cornea v(e)l Ban au pus nevoință cu multă cheltuială de au făcutu iar temeiu acolo, cu case de piatră și cu pimniță iar de piatră și biserică; sau dăschis vii bune și alte dresce ce trebuescu împre-jurul caselor precum să și văd. Și fiindu moșiia aceasta a boiarinului Domniei meal(e) Cornii v(e)l Ban nealeasă de către moșiia verilor lui ce scriu mai sus, pohtindu cu toții ca săș(i) aleagă și săș(i) hotăras(că) ale lor părți de moșie, unii de către alții ca să știe cine pre unde va ținea, venitau împreună înaintea Domnii meal(e) în divan de șau luat 12 boiari hotarnici pre răvaș(e)le Domnii meal(e) anum(e) Preda biv v(e)l postelnic Poenariul i vnuc ego (și nepotul său) Vasilie păh(arnicul) i Gheorghiu(ă) s(â)nu (fiul lui) Statie b(i)v v(e)l vis(tier) i Barbul păh(arnicul) Bengescul i Gherghe Urdureanu i Costandin log(ofă)t Otitișanu i Fota căp(i)t(an) Bălăcescul i Neagul log(ofă)t Fărcășescul i Stamatie căp(i)t(an) Răguleanu i Pătru căp(i)t(an) ot (din) Câlcești i Drăghiciu Săulescul i Gherghe pârcălabul ot Drăgoiani i Preda Cernăianul. Deci acești 12 boiari cându au fostu la zi și la soroc, ei după porunca Domnii meal(e) sau strânsu toți la un loc acolo la satul Vădeanii împreună și cu sluga Domnii meal(e) Tănase vt(ori) (al doilea) portar, de leau luat seama preamăruntul citindule toate cărțile de moștenire și zapisele de cumpărătoare. După aceiaa trasau această moșie a Vădeanilor amândoa hotar(e)le și cel de sus și cel de jos pe trei locuri după obiceiul și sau aflatu peste totu hotarul dealnițe 63, care face la căpătăiul moșii despre Preajva funi(i) 22 și funea de stănjăni 40, care face la aceste funi(i) stănjăni 880, socotinduse la acestu căpătăiul de au căzutu la o dealniță po stănjăni 14, care sau ales partea boiarinului Domniei meal(e) Cornea v(e)l Ban pre dealnițe 56 stănjăni 782; trasau și la mijlocul moșii și sau aflatu peste tot funi(i) 21 stănjăni 28, care face la aceste funi(i) stănjăni 868, socotindusă la o delniță po stănjăni 13

p(o)l (jumătate), care făcu la partea boiarinului Domnii meal(e) Cornea v(e)l Ban pre dealnițe 56 stănjăni 768; trasau și la căpătăiul moșii despre Jiiu și sau aflatu funi(i) 26 care fac stănjăni 1400; socotinduse la o dealniță po stănjăni 16 p(o)l face partea boiarinului Domnii meal(e) Cornea v(e)l Ban pre dealnițe 56, stănjăni 925. Alesau acești 12 boiari și partea lui Brăilă cu frații lui Udriște i Stanciul și cu a nepoților lui Stoica i Matei la trăsura dentăiu la capul moșii despre Preajva pre dealnițe 7 ce au avut ei de moștenire de la părinți care li seau ales acolo în Vădeani stănj(ă)ni 98 și la mijlocul moșiei iar pre dealnițe 7 stănjăni 100 și la căpătăiul moșii despre Jiiu iar pre dealnițe 7 stănjăni 115 Și după ce au alesu acești boiari moșia satului Vădeanilor cum scrie mai susu au datu pre boiarinului Domnii meal(e) Cornea v(e)l Ban cu partea lui de moșie pre den susu de cătră hotarul satului Curtișoara mai avându moșie acolo întracel hotar al Curtișoarei afar den verii lui de iau lipitu moșie lângă moșie după obiceiui; iar partea lui Brăilă și a lui Udriște cu nepoții lor Stoica i Matei, iau alesu cu partea lor de den jos de către hotarul Șușeștilor, pentru că așa iau tocmitu și iau așezatu precum au aflatu cu sufletele lor mai pre dreptu și au pus pietri și seamne după obiceiui; și pietrele hotarului încă să știe pre unde sau pus: Întăiu den crivina Jâiului lângă vâlcea cu aninii au pus pîiatră și deacolo la mijlocul moșii lângă drumul care merge la Târgu Jâiului iar sau pus pîiatră, și deacolo capul moșii despre Preajva în câmpu iar sau pus pîiatră, precum am văzutu Domniia mea toate zapi-sele de cumpărătoare a acestor dealnițe de moșie ce scriu mai sus și cartea acestor 12 boiari hotarnici de alesul și hotăritul aceștii moșii de la Vădeani, toate la mâna boiarinului Domnii meal(e) Cornea v(e)l Ban. Dreptu aceia și Domniia mea încă am datu această carte a Domnii meal(e) cinstitulu și credincios boiarinului Domnii meal(e) jupan Cornea v(e)l Ban, ca să aibă a ținea și a stăpâni aceaste dealnițe de moșie cu totu venitul pre stănjănii ce scriu mai susu, precum iaste aleasă și hotărâtă den pîiatră și den semn cu bună pace săi hie moșie stătătoare și feciorilor de moștenire neclintită în veaci. Și am întăritu cartea aceasta cu tot sfatul și cu toți boiarii divanului Domnii meal(e), (ju)p(a)n Stroe Leurdeanul v(e)l vornic i (ju)p(a)n Diicul Rudeanul v(e)l log(ofă)t i pan Mihai Cantacuzino v(e)l spătariu i (ju)p(a)n Șarban v(e)l vistieriu i (ju)p(a)n Vergo v(e)l cluceariu i (ju)p(a)n Dumitrașco Caramalăul v(e)l postealnic i (ju)p(a)n Șerban Cantacuzino v(e)l păh(arnic) i (ju)p(a)n Radu Izvoranu i (ju)p(a)n Radu Goleșcul v(e)l com(is) i (ju)p(a)n Iorga v(e)l slugear i (ju)p(a)n Costandin Corbeanul v(e)l pitariu și Ispravnicu Ștefan Cantacuzino vt(ori) log(ofăt), scriinduse cartea aceasta în orașul scaunului Domnii meal(e) în București întru al doisprăzeacelea ani den domniia Domnii meal(e), de Isar logofețelul den București m(e)șeșă Martie în zece zile, de la Adam până acum cursul anilor 7208, iar de la Nașterea Domnului nostru Iis(us) H(ri)s(tos) 1700.”²⁴

²⁴ Gherghe Ghibănescu 1909, p. 133–138; vezi și Popa 2011, p. 171–174.

8. Casa banului Cornea Brăiloiu (restaurată recent),
fațada de est cu foișorul.

9. Foișorul casei banului Cornea Brăiloiu din Vădeni
(detaliu fațadă de est).

10. Casa marelui ban Cornea Brăiloiu (fațada de vest – loggia).

11. Casa banului Cornea Brăiloiu din Vădeni, fațada de nord cu intrarea în pimniță.

12. Beciul (pimnița) casei Cornea Brăiloiu din Vădeni – sfârșitul sec. al XVII-lea (restaurare recentă).

Documentul prezintă o importanță deosebită nu numai în privința confirmării și întăririi de către domnul Constantin Brâncoveanu, a moșilor moștenite sau cumpărate de marele ban Cornea Brăiloiu, dar și de atestare a casei reședință din satul Vădeni ce era ridicată „...cu multă cheltuială de au făcut iar temei acolo cu case de piatră și cu pimniță iar de piatră și biserică.... și alte drese (sau acareturi – construcții auxiliare sau ansambluri de clădiri grupate în jurul locuinței principale – grajduri, cuhnie, spații de depozitare, locuințele robilor etc., menite să satisfacă necesitățile zilnice ale familiei rezidente),²⁵ ce trebuiesc înprejurul caselor precum să și văd”.

Probabil, domnul vizitase, casa și biserica marelui său dregător, ridicate cu cel puțin 2–3 ani înainte de 1700, Cornea Brăiloiu fiind încurajat în demersul său și influențat de ctitoriile, laice și bisericesti, ale luminatului domn.

Cronicile vremii îl descriu pe Cornea Brăiloiu ca pe un boier instruit, bun diplomat (cunoștea limbile turcă, greacă, germană și slavonă, fapt demonstrat în dese solii în care a fost trimis la Constantinopol, Adrianopole sau Viena), înzestrat pentru viață și pentru treburile politice, un foarte bun orator. El a fost și un om pios, dovadă fiind atât numeroasele sale danii către mănăstirile Tismana și Țânțăreni, cât și ctitoriile bisericesti de la Vădeni – 1698–1700 (unde își avea reședința) și Baia de Aramă (1699–1703). Pictura acestuia din urmă, a fost executată de zugravii Ivan (1700, semnat în exteriorul bisericii sub cornișa pronaosului), iar în interior de Neagoe și ieromonahul Partenie (1700–1703), de la mănăstirea Tismana, principalii comanditari al picturii fiind ctitorii bisericii, marele ban Cornea Brăiloiu și Milco Băiașul.

²⁵ Apetrei 2009, p. 59–72.

13. Biserica „Sfinții Voievozi” a mănăstirii din Baia de Aramă (1699–1703), ctitorie a marelui ban Cornea Brăiloiu și Milco Băiașul, vătaful minelor de cupru.

14. Biserica mănăstirii Baia de Aramă, județul Mehedinți. Portretele votive ale ctitorilor Cornea Brăiloiu și Milco Băiașul.

15. Biserica mănăstirii Baia de Aramă – (naos) pisania și portretele votive al domnitorului Constantin Brâncoveanu și soției sale Maria.

După venirea la domnie a lui Constantin Brâncoveanu, acesta îl menține în sfatul țării cu dregătoria de mare sluger, numindu-l ulterior mare agă, dregătorie pe care o deține între anii 1689–1690, apoi mare paharnic între anii 1690–1695 și culminând cu numirea lui ca mare ban al Craiovei, pentru o perioadă de peste 10 ani, între 1695 și 1705.²⁶

În primii șaptesprezece ani ai domniei lui Constantin Brâncoveanu, Cornea Brăiloiu se află în slujba acestuia, ca boier de mare încredere, luând parte activă la mai toate evenimentele frământatei sale domnii.²⁷

În primii ani ai domniei lui Constantin Brâncoveanu, în toamna 1690, în condițiile în care se desfășura lupta de la Zărnești, Cornea Brăiloiu, mare paharnic, este trimis de domn să oprească incursiunile unor bande de unguri ce jefuiau Oltenia (acțiune continuată și în iarna aceluiași an) și să țină sub supraveghere pasul Vâlcănușului.

²⁶ N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 121

²⁷ *Cronicari* 1988, *passim*; Popescu, *Istoriile domnilor Țării Rumânești*; Radu Greceanu, *Începutura istoriei vieții luminatului și precreștinului domnului Țării Românești Io Costandin Brâncoveanu Basarab voievod...; Cronica anonimă brâncovenească (Istoria Țării Rumânești de la octombrie 1688 până la martie 1717); Însemnările de taină ale lui Constantin Brâncoveanu etc.*

16. Portretul votiv al domnitorului Constantin Brâncoveanu și al Mariei Milesco (vară primară a domnitorului și soacră a lui Dumitrașcu Brăiloiu, fiul banului Cornea), zugrăvite pe peretele de sud al pronaosului bisericii din Vădeni, operă a lui Ranite Grigorie și alți reprezentanți ai Școlii de la Hurezi (frescă din anul 1731).

17. Portretele votive ale „Bunului și Înțeleptului și mult lăudatul Ioan Costandin B.(râncoveanu) B.(asarab) Voevod și Doamna sa Maria . Pictură din pronaosul bisericii mănăstirii Polovragi (1703) executată de reprezentanți ai școlii de la Hurezi.

După 1691 relațiile austro-române devin mai relaxate și deosebit de active. În acest context Constantin Brâncoveanu îl trimite pe *marele paharnic Cornea Brăiloiu* în solie la Viena la împăratul Leopold. După ce fu primit de împărat și solia sa avu succes deplin, se întoarce în țară „...când au fostu iarna dispre postul cel mare...”²⁸ aducând și pe câțiva din boierii din solia ce fusese trimisă de Șerban Cantacuzino încă din 1688 (lordache spătarul și Șerban căpitanul).

Prima atestare documentară referitoare la numirea lui Cornea Brăiloiu, ca ban al Craiovei, o avem din a doua jumătate a lunii martie 1695, când domnitorul Constantin Brâncoveanu primește ordin de la Poartă de a reface și întări cetatea Cladova și de a strânge mari cantități de provizii în perspectiva deschiderii ostilităților cu Imperiul habsburgic. „...Atunci trimise poruncă Banului Cornea ca să meargă... cu țara despre Mehedinți, la cetatea Cladovei să se apuce să o facă...”²⁹ Ulterior, însuși domnitorul se deplasează personal la Dunăre, la cetatea Cladova (în trecere vizitând și mănăstirea Tismana – 9–12 iunie 1695), unde dă dispoziții lui Cornea Brăiloiu ca lucrările de reparare a zidurilor cetății Cladova să înceapă urgent, ca să nu-și atragă mânia sultanului, dar într-un ritm ceva mai lent, ca să nu supere nici pe imperiali cu care dusesse tratative ascunse și care-i conferiseră titlul de „*Princeps illustrissimus*” al Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană, pentru serviciile făcute Curții de la Viena în timpul războaielor cu turcii, titlu reînnoit în 1706 și consemnat pe inscripția clopotului de la mănăstirea Gura Motrului dăruit de domn: „*Dei Gratia Sacri Romani Imperii et Valachiae Transalpine Princeps*”.³⁰

În anul 1697, în timpul războiului austro-turc, domnitorul este din nou solicitat cu oastea la Cerneți pentru paza granițelor țării, atât dinspre vest cât și dinspre nord spre pasul Vâlcanului. În aceste împrejurări, în perioada lunilor august–septembrie Constantin Brâncoveanu a fost oaspetele lui Cornea Brăiloiu la mănăstirea Țânțăreni, la mănăstirea Tismana, la Baia de Aramă și la Vădeni unde marele ban începuse să-și construiască conacul și biserica, având ca model ctitoriile domnului.³¹

În 1699 domnitorul Constantin Brâncoveanu trimite o delegație la Adrianopole, formată din mai mulți boieri, ce aveau în frunte pe marele ban Cornea Brăiloiu (devenit principalul său om de încredere). Marele ban va fi însoțit, de acum înainte, în multe solii, de ieromonahul Pahomie de la mănăstirea Tismana, ca duhovnic și sfătuitor.³²

Delegația arătând sultanului „...gravele lipsuri ale săracilor pământeni și ale țării”, cerea ca țara să fie scutită în următorii doi ani de plata haraciului, iar în

²⁸ *Ibidem*, p. 267.

²⁹ *** 1972, p. 145.

³⁰ Moisesescu 2002, p. 85–86.

³¹ Cronicari 1961, p. 93.

³² Vezi Arhivele Naționale București, necrologul lui Tănase dascălul din Craiova, în mss. 1817, f. 199.

ceea ce privește datoriile viitoare, având în vedere vremurile de pace³³, acestea să fie micșorate. Sultanul acceptă, poruncind „...tefterdarului ca să nu mai orânduiască țara să dea ceva până în doi ani, ca să se umple socoteala banilor ce dedese mai mulți în trecuții ani”.³⁴

În însemnările de taină, domnul consemna la 6 aprilie 1699: „...au venit vel ban (Cornea Brăiloiu) i vel spătar, i vel postelnic i lane vâtaf de la Poartă, aducând ferman de haraci, să nu se mai rânduiască până la anul”, iar peste o săptămână, la 13 aprilie „...a sosit și aga (Osman) de la Împărăție cu hatișerif i caf-tan”.³⁵ De asemenea, cronicarul consemnează și un alt succes obținut de solia condusă de marele ban Cornea Brăiloiu: „Mai milostivitu-se-au încă puternecul împărat pentru multa slujbă ce au slujit măriia-sa Costandin-vodă cu credință în vremea oștii, de l-au dăruit cu hatișirif, ca pînă va avea zile să domnească acestu pământu al țării, care hatișirif aducându-l boiarii cei mai de sus ziși, împreună cu Osman aga salahorul, cu multu și frumos alai, măriia sa Costandin-vodă ieșindu-i înainte deasupra viilor în deal, duple obicei...”³⁶

Alături de domn au primit caftan și alți 24 de boieri, printre care și marele ban Cornea Brăiloiu, ale cărui merite la succesul obținut fiind incontestabil, el ajunge la mare cinste la curtea domnului, pentru serviciile aduse acestuia în mai multe rânduri.

Câteva luni mai târziu, pe 20 iulie 1699, banul Cornea Brăiloiu, ajungând la o vârstă înaintată pentru acea perioadă (în jur de 60 de ani), la îndemnul Mitropolitului Teodosie și a lui Atanasie egumenul mănăstirii Tismana, după exemplul înaintașilor săi și mai ales după moartea soției sale Stanca băneasa (în primăvara anului 1699), el își face diata, făcând și un act de donație către mănăstirea Tismana, în care se arată: „Cu vrerea lui Dumnezeu și cu îndemnarea sfântului Nicodim cugetat-am dintru toată inima mea ca să ajutăm și să întărim cu ce am putea la sfânta mănăstire Tismana fiindu-mi îndemnătoriu și sfinția sa părintele vlădica Chir Teodosie și părintele Athanasie egumenul sfintei mănăstiri, pentru că mai ajutorând și mai nainte părinții noștri și noi cu ce am putut, iar după ce s-a pristăvit (a murit) jupâneasa mea Stanca am lăsat cu sufletul ei de o am îngropat la sfânta mănăstire, așijderea și eu am cugetat și am lăsat cu mare blestem asupra copiilor miei după ce-mi va veni vremea de petrecanie să mă îngroape iar la sfânta mănăstire Tismana lângă soția mea Stanca. Dirept aceia am socotit de am ajutat și am întărit la sfânta mănăstire Tismana cu această danie ce scrie în jos, anume ca să ne fie veacinică pomenire părinților noștri și noao. Și pentru mai adevărată credință am iscălit din jos ca să se crează. Iulie 20, leat 7207.

³³ Ahmed 1976, p. 242–243. Este vorba de încheierea păcii de la Karlowitz din 26 ianuarie 1699 (tratativele de pace începând încă din 13 noiembrie 1698), în urma căreia Poarta Otomană pierde mai multe teritorii, inclusiv Transilvania.

³⁴ Cronicari 1961, p. 101.

³⁵ Însemnările 1940, p. 22 (f. 125, 130).

³⁶ Cronicari 1988, p. 287.

Făcut-am întâi casele egumenești cu toată cheltuiala noastră. Mai sunt niște chilii stricate care am cugetat să le facem iar noi, din temelie păn(ă) la săvârșit cu toată cheltuiala noastră. Dat-am satul Trestenicul, tot hotarul, fiind lângă Cerneți și fiind lângă alte moșii ale mănăstirii, însă am dat satul fără rumâni; zece boi de plug care sînt acolo la Trestenic; o sută stupi care sînt iar la Trestenic; o sută oi cu miei de estimpu (din acest an); zece vaci cu lapte, cu viței zece; șase iape fătătoare, însă trei iape cu mănji de estimpu și trei iape nefătate; un armăsar să fie de treabă iapelor, care face capete zece. Bisericii mănăstirii dona: „una cădelniță de argint de Veneția; una sfită de lastră; un stihar de lastră; una pereche rucaviți; un patrafir; 1 brâușor, ce se chiamă poiaz.

18. Mănăstirea Tismana (sec. al XIV-lea).

19. Biserica mănăstirii Tismana cu hramul „Adormirea Maicii Domnului” (sec. XIV).

De aceia dar părinților acest(ea) am dat iar mai mult e den Dumnezeu(e) scu zăl tot vom mai da, iar acestea le-am dat tot pântru că acolo lăsăm să mă

îngropați. Iar de mi s(ă) va întâmpla moarte și nevrând copiii mei să mă aducă, iar părintele igumenul și cu toți părinții (călugării) să mă aduceți acolo la mănăstire că las cu mare blăstăm și jur în numele lui Dumnezeu și pentru roga lui s(fân) t(ul) Nicodim și de voi putea, aduc și oasele părinților miei iar acolo, tot să aibă pomenire că au căutat sfânta mănăstire și o voi căuta. Aci am scris cu mâna mea și am iscălit, Cornea vel ban”. Pe verso, cu litere mărunte: „Scris în condica Tism(anei), nr. 666 opisu, 7 sinetu. Anul 7207, iulie 20 (1699).”³⁷

Alte danii ale banului Cornea Brăiloiu către mănăstirea Tismana sunt consemnate în documente sau în inscripțiile de pe obiectele liturgice ce sunt atestate aici. Astfel în 1696, Cornea Brăiloiu dăruiește mănăstirea cu o candelă de argint ce avea incrustat următorul text: „Cornea vel ban Craioveski leat 1696”, iar în anul 1705, cu puțin timp înainte de a muri, o candelă ce trebuia să stea la catapeteasmă în fața Răstignirii ce are următoarea inscripție: „Pomeni Gdi Raba Bojiio Nicolae 7213 iun(ie) 24”.³⁸ Într-un zăpis din 30 august 1700, Cornea Brăiloiu ban al Craiovei întărea actul de danie către mănăstirea Tismana pentru moșia Orbi, din județul Gorj.³⁹

20. Tablou votiv cu ctitorii mănăstirii Tismana, printre care este amintit și banul Cornea Brăiloiu (pictură realizată de Grigore Popescu în 1994, în pridvorul bisericii, pe latura de sud, după refacerea acestuia în 1986).

În aprilie 1703 situația domnitorului Constantin Brâncoveanu devine critică, ca urmare a uneltirilor unei grupări adverse susținute de marele dragoman Alexandru Mavrocoordat. O delegație de boieri formată din marele ban Cornea

³⁷ Arhivele Naționale ale României, fond mănăstirea Tismana, doc. LVII/7 din 20 iulie 7207 (1699).

³⁸ Ștefulescu 1903, p. 114.

³⁹ *Ibidem*, p. 199.

Brăiloiu, Diicu Rudeanu vel logofăt, Mihai Cantacuzino vel spătar și Preda Pârșcoveanu mare medelnicer (vărul domnului), pornește în grabă la curtea sultanului, în a doua săptămână a lunii aprilie 1703, cu scopul de a obține o amânare de câteva săptămâni, de a împărți daruri și de a aplană conflictul. Cronicarul Radu Greceanu consemna că aceștia „...trebuiau să găsească pe la priiateni bani și scule scumpe de cele ce sântu de treaba darurilor, atât împăratului cât și a celor mai denlăuntru și den afară”.⁴⁰

La porunca sultanului, Constantin Brâncoveanu se deplasează spre Adrianopol cu o suită de peste 1500 de oameni, pornind încet și cu popasuri dese în călătoria plină de pericole. În cele din urmă, datorită tactului și abilității diplomatice a solilor și a domnului, dar mai ales a banilor și darurilor,⁴¹ Constantin Brâncoveanu câștigă din nou încrederea vizirului și a sultanului, iar în schimbul dublării haraciului, sultanul îi reînnoiește domnia pe viață. În final, este primit de vizir și de sultan, îmbrăcat cu caftan nou de domnie, împreună cu alți 30 de boieri, printre care și marele ban Cornea Brăiloiu.⁴² Abia la 11 iulie (după încuviințarea sultanului de a se întoarce acasă), numeroasa delegație condusă de Constantin Brâncoveanu, cu inima împăcată la gândul izbânzii, dar și cu o pagubă de peste 600.000 de taleri își făcea intrarea în București.

Ducând la bun sfârșit misiunile încredințate și având mare încredere în el, domnitorul Constantin Brâncoveanu, îl numește din nou capuchehaie la Poartă la 15 ianuarie 1705, înlocuindu-l pe vel paharnicul Ștefan Cantacuzino, care nu respecta indicațiile domnului. După câteva luni, fiind bătrân și bolnav, banul Cornea Brăiloiu este chemat în țară „...ca să-și vie acasă au socotit...iar la iule 5 dni (zile) au sosit de la Țarigrad,...pre care domnul blând primindu-l și bine, pentru slujbele lui, l-a dăruit”.⁴³

La o săptămână de la sosirea de la Poartă, marele ban Cornea Brăiloiu murea în scaunul băniei la Craiova. Necrologul scris de Tănăsie dascălul din Craiova arăta: „Însemnăm să se știe de pristăvirea bunului și blagocestivului boiaru, dumnealui Cornea vel ban Brăiloiu, carele în viața sa cu multă slujbă dreaptă și cu mare osârdie credincioasă au slujit domnului său, Io Costandin Basarab voevoda și de mare ajutor au fost și țării fiind trimis în multe rânduri la Țarigrad și la Odrii (Adrianopol) la împărăție, de au făcut multe jalbe pentru ticăloasa țară aceasta și pentru săracii de creștini și pre a sa nevoie, cu multe bunătăți s-au arătat și multe ușurări țării au făcut și de mulți vrăjmași bine țara au păzit și pre domnul său cât au fost în viața lui, bine l-au odihnit. Iar când au fost într-al șaptespezecelea an de la domniia acestui blagocestiv și de Hristos bun credincios domn Io Costandin voevod, fiind trimis la scaunul său la Craiova,

⁴⁰ *Ibidem*, p. 125–127.

⁴¹ Șandru 1972, p. 22–23.

⁴² Ionescu, Panait 1969, p. 217; Cronicari 1961, p. 127–128, p. 244.

⁴³ *Ibidem* p. 254–255

l-au lovit obșteasca boală a morții și cunoscând-oș că va să-i vie sfârșitul vieții sale, chematu-ș-au toți fiii săi și featele sale, anume Barbu spătar, Dumitrașco postelnic, Matei spătar, coconul Costandin i coconul Cornea i Vasile Monahul, Marica Argetoianca, Neacșa căpităneasa za dorobanți. Și așa fiind toți adunați împrejurul lui pre toți i-au învățat cu bune și dulci învățături și bine casa ș-au așăzat și o au chivernisit. Și când au fost la iulie 13 dni, într-o Veneri la vremea chindii, sufletul în mâna îngerului lui Dumnezeu ș-au dat. A doua zi, sâmbătă, în tron trupul l-au așăzat și părintele chir Athanasie egumenul sfinții mănăstiri Tismana împreună cu cucernicul întru eromonahi chir Pahomie, carele multe călătorii au făcut cu dumnealui la Țarigrad și la Odrii, avându-l rugător către Dumnezeu și cu mulțime de egumeni și de preoți la sfânta mănăstire Tismana l-au dus. Și când au fost, marți la opt ciasuri de zi, începând pogrebania (slujba și ceremonia înmormântării), așa în vederea multor, deasupra trupului său în cer mare și luminată stea s-au văzut și până s-au făcut slujba pogrebanii, toți la dânsa au privit și după ce în pământ s-au astrucat, steaua nu s-a mai văzut. În veci să fie pomenirea lui Cornea Brăiloiu vel ban Cralevskii, carele prea era vestit și de toți știut și lăudat, iar acum zace în pământ și cu țărână împresurat. La leat 7213, pis (a scris), Tănasiie dascălul ot Craiova”⁴⁴

Necrologul prezintă importanță prin numeroasele informații privind activitatea marelui ban Cornea Brăiloiu de-a lungul vieții, a familiei sale, la care se asociază unele semne dumnezeiești (aparitia unei stele în plină zi, care a strălucit până la înmormântarea defunctului). El a fost înmormântat, probabil, în pronaos, la stânga intrării, unde ulterior, a fost înmormântat și fiul său Dositheiu monah Brăiloiu la 7 august 1747, cum consemnează inscripția de pe piatră: „*Suptu această piatră/ odihnesc oasele ră/ posatului robul lui Du/ mnezeu Dositeu monah/ unul din ctitori fiul banu/ lui Cornei Brăiloiu / și sau pristăvit în zi/ lele Mării sale Constan/ din vod(ă) Nicolae: la lun/ a lui avgu(st) 7 i la leat 7255 (1747)*”⁴⁵

Piatra de mormânt a fost comandată și așezată de fiica lui Dositeu Brăiloiu, Stanca Obedeanu, care a pus aici și o candelă de argint, cu inscripția: „*Eu jupâneasa Stanca Obedeanca fica răposatului: Dositeu Brăiloiu am dat l(a) mo(r) mântul răposa/ tului tătânimeu Dositeu Brăiloiu*”⁴⁶.

Prin moartea marelui ban Cornea Brăiloiu domnitorul Constantin Brâncoveanu pierdea pe unul din cei mai loiali, pricepuți și înțelepți sfetnici și colaboratori, la care găsisse întotdeauna un sprijin prețios în primii șaptesprezece ani de domnie.

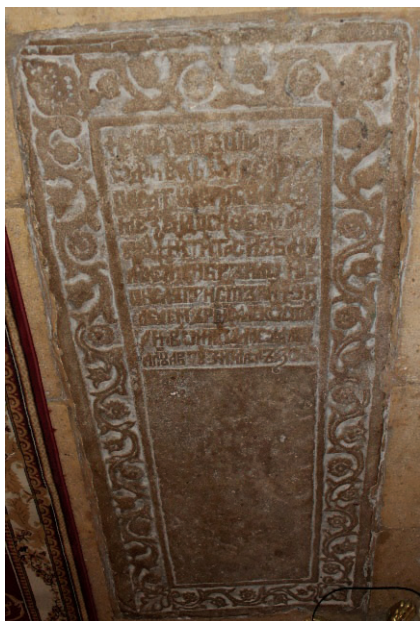
Marele cărturar Dimitrie Cantemir, dușman declarat al domnitorului Constantin Brâncoveanu, în a sa „Istoria Ieroglifică”, scrisă în anul 1705, ca un roman alegoric cu personaje din lumea animală (boieri moldoveni sau munteni

⁴⁴ Arhivele Naționale București, mss. 1817, fila 199; Panaitescu 1932, p. 352.

⁴⁵ Ștefulescu 1909, p. 319.

⁴⁶ *Ibidem*.

figurând sub numiri de dobitoace ori de păsări), sub aceste denumiri ascunzându-se diferite personaje istorice.

21. Piatra de mormânt a lui Dositeu monah Brăiloiu din pronaosul bisericii mănăstirii Tismana (1747).

Marele ban Cornea Brăiloiu, ce era trimis la sfârșitul anului 1704, de Constantin Brâncoveanu, într-o ultimă solie la Constantinopol, având drept scop împăcarea între domnul muntean și Dimitrie Cantemir, era văzut de prințul erudit, ca o pasăre, primind numele de „Lebăda” (*Cornescul banul*): „Pre acesta dară într-acesta chip pasărea aceia, precum mi se pare, Lebăda era, căci aproape de moarte cântecul cel mai frumos au cântat” (aluzie la moartea mare-lui ban întâmplată la 13 iulie 1705)⁴⁷.

Prin toată activitatea sa, marele dregător Cornea Brăiloiu a lăsat, incontestabil, amintirea uneia din cele mai distinse personalități, după stolnicul Constantin Cantacuzino, dar unul dintre cei mai credincioși și realiști sfetnici care a ilustrat domnia strălucitoare a lui Constantin Brâncoveanu.

Cu toate că unii din fiii banului Cornea Brăiloiu au ocupat diferite dregătorii, atât în timpul domniei lui Constantin Brâncoveanu, cât mai ales în timpul ocupației austriece a Olteniei, niciunul din ei nu s-a ridicat la faima tatălui său, totuși unii din ei vor duce mai departe prestigiul familiei, ei având un rol important în lupta pentru independență de sub ocupația turcească și în conducerea Olteniei din timpul ocupației austriece (1718–1739).

⁴⁷ Cantemir 1983, p. 197–203.

GREAT BAN CORNEA BRĂILOIU AND TISMANA MONASTERY DURING THE REIGN OF CONSTANTIN BRÂNCOVEANU

(Abstract)

During the reign of Constantin Brâncoveanu in Vallachia (1688–1714), the Great Ban Cornea Brăiloiu was one of the most loial, wise and competent councilor, in the first 17 years of the reign and served the ruler with faith and devotion until he died in 1705.

The Great Ban Cornea Brăiloiu, is well known for the churches he built (Baia de Aramă, Țânțăreni, Vădeni where he had his residence – near the town Târgu Jiu etc.), but also for the properties he donated, especially for the Tismana Monastery, where he was burried.

Through all his activity Cornea Brăiloiu let, indisputable, the memory of one of the most distinguished personalities who illustrated the bright reign of Constantin Brâncoveanu.

Bibliografie / Bibliography

Ahmed 1976	- M. A. Ahmed, <i>Istoria turcilor</i> , București, 1976.
Apetrei 2009	- C. N. Apetrei, <i>Reședințele boierești din Țara Românească și Moldova în secolele XIV–XVI</i> , editura Istros, Brăila, 2009, pp.59–72.
Cantemir 1983	- D. Cantemir, <i>Istoria Ieroglifică</i> , I. Verdeș, P. P. Panaitescu (ed.), București, 1983.
Corfus 1945	- I. Corfus, <i>Hotarul raialei Brăila la 1695</i> , în revista <i>Istorică Română</i> , XV, 1945, p. 335–342.
Cronicari 1988	- <i>Cronicari munteni</i> , selecția textelor de Anatol Ghermanschi, București, 1988.
DRH B 1965	- <i>Documenta Romaniae Historica B, Țara Românească</i> , volumul 21, București, 1965.
DRH B 1975	- <i>Documenta Romaniae Historica, B, Țara Românească</i> , vol. XI, București, 1975.
Ghibănescu 1909	- Gh. Ghibănescu, <i>Surete și izvoade (Documente slavo-române)</i> , vol. VI, Tipografia „Dacia” Iliescu, Grossu et comp., Iași, 1909, pp. 133–138;
Giurescu 2002	- C. C. Giurescu, <i>Istoricul orașului Brăila din cele mai vechi timpuri până astăzi</i> , Brăila, 2002.
Greceanu 1961	Radu Greceanu, <i>Începătura istoriei vieții luminatului și preacreștinului domnului Țărâi Rumânești, Io Constandin Brâncoveanu Basarab voievod, dă când Dumnezeu cu domnia l-au încoronat, pentru vremile și întâmplările ce în pământul acesta, în zilele Măriei-sale s-au întâmplat, în Cronicari munteni</i> , II, ed. Gregorian, București, 1961.

- Ionescu, Panait 1969 - Ș. Ionescu, P. I. Panait, *Constantin vodă Brâncoveanu*, București, 1969.
- *** 1972 - *Istoria României în date*, București, 1972.
- Însemnările 1940 *Însemnările de taină ale lui Constantin Vodă Brâncoveanu. 1693–1707*, ed. E. Vârtosu, București, 1940.
- Iordan 1983 - I. Iordan, *Dicționar al numelor de familie românești*, editura științifică și enciclopedică, București, 1983.
- Iorga 1938 - N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. VI, București, 1938.
- Moisesescu 2002 - C. Moisesescu, *Arhitectura epocii lui Matei Basarab*, vol. I, București, 2002.
- Perianu 1945 - R. Perianu, „Raiaua Brăilei. Noi contribuții”, în *RIR*, XV, 1945, fasc. III, pp. 287–333
- Panaiteanu 1932 - P. P. Panaiteanu, *Moartea lui Cornea Brăiloiu, banul Craiovei*, în *Arhivele Olteniei*, anul XI, 1932, p. 352.
- Popa 2011 - C. Popa, *Monumente medievale din Oltenia*, București, 2011, pp. 171–174.
- Popescu 1929 - M. Popescu, *Raiaua și cetatea Brăilei*, în *Analele Brăilei*, I, nr. 2–3, 1929, p. 6–19.
- Popescu 1902 - R. Popescu, *Istoriile domnilor Țării Rumânești*, în *Istoriile domnilor Țării Românești*, ed. N. Iorga, București, 1902.
- Prodan 2004 - D. Prodan, „Preocupări de orientalistă-turcologie în România de la Marea Unire până la instaurarea regimului comunist (1918–1948)”, în *Acta Moldaviae Septentrionalis*, nr. III, Botoșani, 2004, p. 51–210.
- Stoicescu 1968 - N. Stoicescu, *Sfatul domnesc și marii dregători din Țara Românească și Moldova în secolele XIV–XVII*, București, 1968.
- Șandru 1972 - N. Șandru, *Prințul aurului*, București, 1972.
- Ștefănescu 2009 - Șt. Ștefănescu, *Bănia în Țara Românească*, Craiova, 2009
- Ștefănescu - Șt. Ștefănescu, *Lista rangurilor boierești și dregătoriilor din Muntenia și Moldova sec. XVIII (1700–1812)*.
- Ștefulescu 1899 - Al. Ștefulescu, *Încercare asupra istoriei Târgu Jiului*, Târgu Jiu, 1899.
- Ștefulescu 1903 - Al. Ștefulescu, *Mănăstirea Tismana*, ediția a II-a, București, 1903.
- Ștefulescu 1904 - Al. Ștefulescu, *Gorjul istoric și pitoresc*, Târgu Jiu, 1904.
- Ștefulescu 1906 - Al. Ștefulescu, *Istoria Târgu Jiului*, Târgu Jiu, 1906, p. 325.
- Ștefulescu 1908 - Al. Ștefulescu, *Documente slavo-române relative la Gorj (1406–1665)*, Târgu Jiu, 1908.
- Ștefulescu 1909 - Al. Ștefulescu, *Mănăstirea Tismana*, București, 1909.
- Vasilescu 1929 - Al. Vasilescu, *Oltenia sub austriaci, 1716–1739*, vol. I, București, 1929.

GRADUL DE ALFABETIZARE ÎNTRE ANII 1918–1939 ÎN POJEJENA DE SUS ȘI DE JOS

Minodora DAMIAN

Cuvinte cheie: Pojejena de Sus și de Jos, perioada interbelică, învățământ.

Mots-clés: Pojejena de Haut et de Bas, deux-guerres, éducation.

Temelia pe care se bazează construcția unei națiuni puternice și civilizate o reprezintă educația. Entitatea de măsurare a acestei componente este dată de gradul de școlarizare al populației care își găsește rezultanta în modul de organizare a sistemului de învățământ.

În perioada premergătoare Marii Uniri, școala românească, cu predilecție cea din teritoriile ocupate de habsburgi, și-a dedicat activitatea mai mult intereselor politice care aveau un intensificat accent de deromânizare. Totodată, prevederile legislative ale domeniului educațional din Austro-Ungaria se caracterizau prin două tendințe: una de modernizare și de pliere a structurii de învățământ pe cerințele unei societăți în plină dezvoltare, iar cea de-a doua, de tip politic, prin care s-a dorit maghiarizarea abuzivă a populației românești.

Conform acestor tendințe, sistemul educațional românesc din perioada dualității austro-ungare poate fi împărțit în trei etape: 1868–1878 – etapa prin care se impunea obligativitatea învățământului elementar și predării limbii materne în școlile confesionale; 1879–1893 – etapa preliminară de impunere a limbii maghiare în procesul de învățământ și de limitare a predării limbii materne în școlile confesionale; 1893–1918 – etapa de intensificare a procesului de maghiarizare¹.

Imediat după integrarea Banatului în pactul dualist austro-ungar, apare Legea 38 din anul 1868, prin care s-a stabilit perioada de obligativitate a frecventării școlii de către elevii cu vârsta cuprinsă între 6 și 12 ani la cursurile zilnice, iar de la 12 la 15 ani la cursurile de repetiție. De asemenea, prin această

¹ Dumitrescu 2010, p. 246.

lege s-au reglementat anumite aspecte legate de modul prin care s-au organizat diferitele categorii de școli. Demersurile legislative în domeniul educativ au continuat cu Legea 28 din 1876, care a îngăduit drepturile entităților bisericești asupra instituțiilor școlare. Perioada de maghiarizare a sistemului de învățământ a început odată cu apariția Legii 18 din 1879, care impunea predarea limbii maghiare ca obiect de studiu obligatoriu în toate școlile elementare, începând cu clasa a II-a de studiu. Desăvârșirea maghiarizării în educație s-a realizat odată cu adoptarea Legii 27 din 1907, cunoscută și sub numele de Legea lui Apponyi. Scopul principal al acestei legi a fost suprimarea învățământului minoritar în Austro-Ungaria, prin implementarea limbii maghiare ca unică limbă de predare ².

Dezvoltarea învățământului românesc și-a găsit punctul de referință în Marea Unire de la 1 Decembrie 1918. Odată alipit teritorial la patria mamă, Banatul trebuia să-și întărească spiritul românismului în conștiința fiecărui cetățean. Realizarea acestui țel a fost posibilă doar prin implementarea unei reforme școlare eficiente, orientată integral către o educație modernă și democratică. Datorită sincopelor și deficiențelor deja testate ale vechiului sistem în reformarea învățământului românesc, se impunea punerea în discuție a unor problematici referitoare la durata învățământului obligatoriu, reintroducerea bacalaureatului, considerat ca o testare a maturității, reorganizarea învățământului particular ca alternativă la cel public și reconfigurarea învățământului secundar, liant între școala primară și învățământul superior³. Imediat după înfăptuirea Unirii din 1918, s-a început stratificarea învățământului de pe întreg teritoriul României. Așadar, pe lângă școlile primare și confesionle, au funcționat și cele statale, susținute integral economic și financiar de către stat⁴.

Prima concretizare legislativă a reformei în educația românească din perioada interbelică era *Legea învățământului primar al statului și învățământul normal-primar* din 1924, elaborată și promovată de către dr. Constantin Angelescu. În conformitatea cu articolul 1 din legea mai sus menționată, învățământul primar forma primul grad al sistemului educativ, cuprinzând școala de copii mici, frecventată de la vârsta de 5 ani până la 7 ani, școala primară, de la 7 la 16 ani și cursurile de adulți, de la 16 la 18 ani. Efectele produse de Legea din 1924 au adus modificări cu un impact major în procesul educativ: caracterul unitar, gratuitatea și obligativitatea învățământului primar de stat.⁵ Caracterul unitar, conferea sistemului educativ primar o uniformitate în aplicarea prevederilor legislative din domeniul educației în toate structurile și instituțiile școlare. Gratuitatea procesului de învățare, făcea referire la posibilitatea

² Țircovnicu 1970, p. 156–160; Moisi 1938, p. 70–71.

³ Cristea 2001, p. 177–178.

⁴ Stoica 2011, p. 103.

⁵ Cristea 2001, p. 278.

deprinderii cunoștințelor în cadrul unor instituții finanțate integral de către stat. Obligatorietatea înscrierii în sistemul de învățământ public devenea implicit responsabilitatea părinților, care trebuiau să-și trimită copiii la școală încă de la vârsta de 5 ani, iar pentru absolvirea școlii primare elevul trebuia să promoveze 7 ani de studiu până la vârsta de 16 ani.⁶ Învățământul primar avea un caracter practic adaptat la condițiile mediului rural și urban⁷.

În vederea completării și definitivării reformei în învățământul interbelic românesc, s-a aprobat o serie de proiecte legislative cum ar fi: *Legea învățământului particular din 1925*, *Legea învățământului secundar din 1928*, *Legea pentru organizarea și funcționarea învățământului primar și normal din 1939*. De asemenea, în vederea modernizării învățământului și școlii românești s-au emis și aprobat o alte două proiecte legislative precum: legea eforturilor școlare și legea școlilor pregătitoare și a seminariilor normale⁸. Fiecare din aceste legi aveau să clarifice problematici punctuale din cadrul procesului de școlarizare, accelerând finalizarea alfabetizării României.

Legea învățământului particular din 1925 a definit juridic și a reglementat organizațional instituțiile de instruire școlară, aflate în afara sferei manageriale a statului. Conform acestei legi, prin școală particulară se înțelegea orice școală care s-a înființat din inițiativă particulară și era gestionată de aceasta⁹.

Nivelul superior al învățământului s-a organizat în conformitate cu Legea învățământului secundar din 15 mai 1928, prin care s-au stabilit tipurile de școli: gimnaziu și liceu. Astfel, învățământul secundar era împărțit în două cicluri care se succed: ciclul inferior sau gimnazial, cu durată de trei ani, raportabil la ultimele trei clase ale învățământului primar și ciclul superior sau liceal, cu durată de patru ani. Numerotarea claselor s-a făcut cu litere romane de la I la III pentru gimnaziu și de la IV la VII pentru liceu. O modificare importantă a acestei legi a reprezentat-o reintroducerea bacalaureatului¹⁰, care fusese desființat prin legea 1898¹¹.

Ultimul act normativ din spectrul legislației școlare interbelice l-a reprezentat *Legea pentru organizarea și funcționarea învățământului primar și normal din 1939*, care a urmărit îmbunătățirea legii din 1924, prin amendamente referitoare la structura de organizare a învățământului primar, analiza diferitelor categorii de școli și accentuarea caracterului practic manifestat în sistem.

Unul dintre principalele scopuri ale reformei învățământului a fost implementarea accentuată a românismului prin cultură și educație, în zonele unde populația de altă etnie decât cea română era în număr considerabil. Acest caz îl

⁶ *Ibidem*.

⁷ Petrescu 1932, p. 49.

⁸ Enciclopedia 1938, vol. I, p. 466.

⁹ *Ibidem*, p. 284.

¹⁰ Monitorul Oficial, nr. 105, 15.05.1928.

¹¹ Bordeianu, Vladcovschi 1979, p. 340.

regăsim și în Clisura Dunării, respectiv în localitățile Pojejena de Sus și Pojejena de Jos, aflate, conform organizării administrative interbelice, în plasa Moldova Nouă.

Localitățile Pojejena de Sus și de Jos sunt habitate dunărene, în care civilizația umană este dezvăluită de izvoare istorice care datează încă din perioada romană. Două cetăți romane descoperite în aria comunei Pojejena, una așezată pe malul Dunării, iar alta plasată pe colina din imediata apropiere, demonstrează concret existența caracterului dual care avea să definescă aceste localități.

Pojejena de Sus, actualmente componentă a unității administrativ teritoriale Pojejena, denumită și Pojejena Sârbească, a fost localitatea unde s-a stabilit populația emigrantă de origine sârbă, proces facilitat în primul rând de amplasarea localității pe malul Dunării. Însăși etimologia cuvântului Pojejena derivă din sârbescul *pojar*, ceea ce înseamnă *jăritic*.

Pojejena de Jos, denumită și Pojejena Română, era așezată la nord de Dunăre, pe vechea vatră a satului, pe locul denumit "Valea Babei", la confluența pârâurilor Valea Mare cu Valea Mică¹². Aceasta se caracteriza prin conservarea constantă a spiritului românesc de-a lungul timpului, fapt dovedit chiar și de cei care își dedicau toată energia și iscusința în formarea și instruirea populației juvenile.

Gradul de alfabetizare și coeficientul de instruire se pot evidenția în urma unor procese de management educațional, care parcurse continuu și constant, să aibă ca rezultat performanța școlară.

În perioada interbelică, instituțiile școlare, atât din Pojejena de Jos cât și din Pojejena de Sus, erau catalogate ca fiind școli primare de stat, care aveau menirea de a implementa prompt și eficient prevederile reformei educaționale din 1924, într-una din cele mai importante așezări din Defileul Dunării.

Învățământul primar de stat era format din trei trepte: grădiniță, școală primară și cursurile pentru adulți. Pornind de la grădiniță, copilul era instruit să deprindă ordinea și ascultarea, să intuiască ființele și lucrurile din propriul cerc de viață și să rețină anumite rugăciuni, povestiri și poezii specifice vârstei. Evoluția educării continuă cu etapa școlii primare, în care se urmărea oferirea culturii elementare și deprinderea cunoștințelor cu caracter practic. Pentru îndeplinirea cu succes a acestor obiective trebuia urmat un plan de învățământ care conținea: limba română – citire, scriere și exerciții gramaticale; aritmetică și elemente primare de geometrie; noțiuni de istorie și geografie; noțiuni din științele fizico-naturale; religie, caligrafie, desen, muzică și sport¹³. Școala promovată între 5 și 16 ani a fost concepută ca o treaptă pentru ridicarea standardului de educație¹⁴.

¹² Moisi 1938, p. 158.

¹³ Cristea 2001, p. 280.

¹⁴ Iencica 1926, p. 3.

În programa analitică pentru clasele I–III din ciclul gimnazial, începând cu anul 1929, orarul obiectelor de studiu se prezenta astfel:

– pentru clasa I: 5 ore – limba română, 3 ore – matematică, 3 ore – limba franceză, 2 ore – istorie, 2 ore – geografie, 2 ore – științele naturale, 2 ore – muzică, 2 ore – religie, 1 oră – desen, 1 oră – caligrafie, 1 oră – educație morală, 2 ore – gimnastică;

– pentru clasa a II-a: 4 ore – limba română, 3 ore – matematică, 3 ore – limba franceză, 2 ore – istorie, 2 ore – geografie, 2 ore – științele naturale, 2 ore – fizico-chimie, 2 ore – muzică, 2 ore – religie, 1 oră – desen, 1 oră – caligrafie, 1 oră – educație morală, 2 ore – gimnastică;

– pentru clasa a III-a: 3 ore – limba română, 2 ore – limba latină, 3 ore – matematică, 3 ore – limba franceză, 2 ore – istorie, 1 oră – drept, economie politică, instruire civică, 2 ore – geografie, 1 oră – științele naturale, 2 ore – igienă, 2 ore – fizico-chimie, 1 oră – muzică, 2 ore – religie, 1 oră – desen, 1 oră – educație morală, 2 ore – gimnastică¹⁵.

Primordială în desfășurarea procesului de școlarizare a fost identificarea și descrierea situației demografice, ce se poate reliefa cu ajutorul statisticilor extrase din documentele referitoare la recensământul populației infantile.

**Situația demografică a copiilor din Pojejena de Jos
repartizați în funcție de vârstă¹⁶**

An	Nr. total de copii cu vârsta între 5–7		Nr. total de copii cu vârsta între 7–16		Nr. total de copii cu vârsta între 16–18 ani		TOTAL
	Băieți	Fete	Băieți	Fete	Băieți	Fete	
1925	–	–	85	74	24	7	190
1926	–	–	64	68	21	15	168
1927	26	17	82	78	18	6	227
1928	20	25	86	72	–	–	203
1938	22	19	79	68	3	3	194

Rapoartele expuse mai sus prezintă statistic situația copiilor din Pojejena de Jos, ce întruneau vârsta necesară înscrierii în sistemul educațional. Deși, conform legii învățământului din 1924, grădinița de copii era parte integrantă a învățământului primar obligatoriu, date concrete despre numărul copiilor cu vârsta cuprinsă între 5 și 7 ani se pot prezenta doar începând cu anul 1927, datorită registrelor de recensământ incomplete. Între 1925–1928 procentul de băieți era cuprins între 50,6% și 57,3%, pe când cel de fete era între

¹⁵ Ministerul Instrucțiunii, *Programele analitice ale învățământului secundar (licee, gimnazii și clasele I–III a școalelor normale)*, București 1929, p. 16–17.

¹⁶ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale, Caraș-Severin (în continuare SJAN CS), Școala de 7 ani Pojejena de Jos 1898–1963, nr. inv. 888, dosar nr. 3/1925, *Carnet pentru recensământul copiilor în vârsta de școală, făcut în anul 1925*, f. 2–8.

42,7% și 49,4%, fapt ce denotă un dezechilibru insignifiant în favoarea părții masculine.

Derivată din situația datelor demografice referitoare la populația infantilă, statistica prezentată în tabelul de mai jos reprezintă o proiecție a reformei educaționale aplicată în cadrul Școlii Primare de Stat din Pojejena de Jos.

**Statistică privind copiii români din Pojejena de Jos obligați
să frecventeze cursurile școlare¹⁷**

An	Copii între 5-7 ani (grădiniță de copii)	Copii între 7-12 ani din primele 4 clase ale cursului primar	Copii între 12 ani-18 ani				
			În ultimele clase ale ciclului primar	Urmează o școală secundară sau profesională	S-au retras dintr-o școală secundară sau profesională	La cursuri de adulți	Analfabeți
						Care au absolvit cursurile primare	
1925	-	70	84	1	-	12	23
1926	-	49	28	1	-	64	26
1927	43	63	82	1	-	21	17
1928	45	120	21	1	-	13	10
1938	41	84	43	-	-	24	2

Marele aflux de elevi îl regăsim în primul ciclu al învățământului primar, unde frecventau peste jumătate din numărul total de elevi. Sectorul aferent școlii secundare nu a prezentat încă prea mult interes pentru școlarii din Pojejena de Jos. Totuși, din recensământ reiese faptul că elevul Ion Muică, din localitate Pojejena de Jos, a urmat cursurile unei instituții școlare de ciclu secundar, între 1925-1928.

Cursurile de adulți și-au adus de asemenea o contribuție semnificativă la dezvoltarea și perfecționarea procesului instructiv-educativ, ajungând de la o frecvență de 20% în anul 1925, la 88% la finele perioadei interbelice. În consecință, aplicarea reformei s-a dovedit eficientă prin dezvoltarea promptă a instruirii de bază și estomparea, încă din fază incipientă, a analfabetismului la Pojejena de Jos, diminuându-se vizibil procentul elevilor analfabeți, de la 15% în anul 1926 la 1,5% în 1938.

Caracterul dual predominant ce definește arealul Pojejenei, din trecut până în prezent, se clasifică atât după etnia, cât și după confesiunea locuitorilor.

¹⁷ *Ibidem.*

**Situația privind naționalitatea și religia elevilor din localitatea
Pojejena de Jos, înscriși în sistemul de învățământ între anii 1925–1939¹⁸**

Școala Primară de Stat				
An	Naționalitate	% Naționalitate	Confesiune	% Confesiune
1925–1926	română	100%	ortodocși	100%
1926–1927	română	100%	ortodocși	97%
			baptiști	3%
1927–1928	română	100%	ortodocși	100%
1928–1929	română	100%	ortodocși	100%
1930–1931	română	100%	ortodocși	100%
			ortodocși	97%
1931–1932	română	99%	baptiști	3%
	țigani	1%	ortodocși	100%
1932–1933	română	100%	ortodocși	88%
			baptiști	12%
1933–1934	română	100%	ortodocși	83%
			baptiști	17%
1934–1935	română	100%	ortodocși	85%
			baptiști	15%
1935–1936	română	100%	ortodocși	84%
			baptiști	16%
1936–1937	română	100%	ortodocși	85%
			baptiști	15%
1937–1938	română	100%	ortodocși	86%
			baptiști	14%
1938–1939	română	100%	ortodocși	85%
			baptiști	15%

În cadrul Școlii Primare de Stat din Pojejena de Jos, în perioada interbelică studiau cu preponderență elevi de naționalitate română. În registrul matricol din anul școlar 1930–1931, era înscris și Jurj Gheorghe cu vârsta de opt ani, elev în clasa I de etnie romă, ce a frecventat cursurile doar un singur semestru, fiind și corigent la materiile de bază.

Din punct de vedere confesional, în perioada interbelică se remarcă pătrunderea curentului neo-protestant pe teritoriul românesc. Primul elev înregistrat în evidențele școlii din Pojejena de Jos ca fiind de religie baptistă a fost Brășnean Gheorghe, elev în clasa I, promovat cu media generală de opt și

¹⁸ *Ibidem*, dosar nr. 1/1925–1926, f. 1–74, dosar nr. 3/1926–1927, f. 1–38, dosar nr. 2/1927–1928, f. 1–60, dosar nr. 4/1928–1929, f. 1–48, dosar nr. 3/1930–1931, f. 1–56, dosar nr. 3/1931–1932, f. 1–61, dosar nr. 3/1932–1933, f. 1–67, dosar nr. 3/1933–1934, f. 1–69, dosar nr. 3/1934–1935, f. 1–73, dosar nr. 3/1935–1936, f. 1–66, dosar nr. 3/1936–1937, f. 1–65, dosar nr. 3/1937–1938, f. 1–68, dosar nr. 5/1938–1939, f. 2–127.

treizeci de sutimi¹⁹. De asemenea, s-a sesizat înregistrarea, în anul școlar 1933–1934, a unui număr de 23 elevi de religie baptistă, ceea ce denotă o creștere semnificativă a școlarilor din această confesiune.

În antiteză cu situația etnico-demografică din cadrul școlii din Pojejena de Jos, la Școala Primară de Stat din Pojejena de Sus, s-a evidențiat cu prisosință caracterul predominant sârbesc. În această instituție de educație, documentele precum: cataloagele, matricolele chiar și ștampila școlii au fost redactate și inscripționate bilingv, atât în limba română, cât și în limba sârbă. Această constatare întărește ideea că Pojejena de Sus era o așezare sârbească.

**Situația privind naționalitatea și religia elevilor din localitatea
Pojejena de Sus înscriși în sistemul de învățământ între anii 1925–1939²⁰**

Școala Primară de Stat				
An	Naționalitate	% Naționalitate	Confesiune	% Confesiune
1925–1926	sârbă	100%	ortodocși	100%
1926–1927	sârbă	99%	ortodocși	100%
	cehoslovacă	1%	evangelic reformati	100%
1927–1928	sârbă	99%	ortodocși	100%
	cehoslovacă	1%	evangelic reformati	100%
1928–1929	sârbă	93%	ortodocși	100%
	română	5%	ortodocși	100%
	cehoslovacă	2%	evangelic reformati	100%
1929–1930	sârbă	96%	ortodocși	100%
	română	2%	ortodocși	100%
	cehoslovacă	2%	evangelic reformati	100%
1930–1931	sârbă	99%	ortodocși	99%
			reformat	1%
	cehoslovacă	1%	evangelic reformati	1%
1933–1934	sârbă	90%	ortodocși	100%
	română	6%	ortodocși	100%
	cehoslovacă	4%	evangelic reformati	100%

¹⁹ *Ibidem*, dosar nr. 3/1926–1927, f. 8.

²⁰ *Ibidem*, Școala de 7 ani Pojejena de Sus 1901–1970, nr. inv. 1265, dosar nr. 5/1925–1926, f. 1–49, dosar nr. 6/1926–1927, f. 1–36, dosar nr. 6/1927–1928, f. 36–71, dosar nr. 9/1928–1929, f. 1–32, dosar nr. 10/1929–1930, f. 1–32, dosar nr. 12/1930–1931, f. 1–36, dosar nr. 15/1931–1932, f. 1–35, dosar nr. 17/1932–1933, f. 1–37, dosar nr. 18/1933–1934, f. 1–43, dosar nr. 21/1934–1935, f. 2–42, dosar nr. 26/1936–1937, f. 1–15, dosar nr. 1/1937–1938, f. 1–21, dosar nr. 6/1938–1939, f. 1–18.

1934–1935	sârbă	91%	ortodocși	100%
	română	4%	ortodocși	100%
	cehoslovacă	5%	evangelic reformati	100%
1938–1939	sârbă	100%	ortodocși	100%

Analiza pe criterii de etnie, extrasă din metadatele înscrise în documentele din cadrul Școlii Primare de Stat din Pojejena de Sus, relevă un puternic contingent de elevi având naționalitatea sârbă. Copiii din naționalitățile minoritare, ce se regăseau în Pojejena de Sus, precum români sau cehi, au participat în număr restrâns la procesul de instruire școlară.

Opțiunile confesionale, declarate de elevii din Pojejena Sârbă, se îndreptau în majoritatea cazurilor spre religia creștin-ortodoxă, ce era acceptată atât de elevii români, cât și de cei sârbi. Doar cei de etnie cehă adoptau religia evanghelic-reformată. Prin urmare, în acest spațiu caracterizat de multiculturalitate etnică, se remarcă perpetuarea și înrădăcinarea credinței genetice a poporului român și anume ortodoxia.

Necesitatea de culturalizare românească în arealele pluri-etnice impunea realizarea unei instrucții educaționale superioare, în special aplicată elevilor români. Premisele unei optime instruirii școlare pornesc de la prezența elevilor la cursuri.

Frecvența școlară între anii 1925–1939

An	Localitate/Școală	Elevi înscriși	% Frecvență	% Absenteism
1925–1926*	Școala Primară de Stat – Pojejena de Jos	144	18%	82%
	Școala Primară de Stat – Pojejena de Sus	98	66%	34%
1926–1927	Școala Primară de Stat – Pojejena de Jos	75	37%	63%
	Școala Primară de Stat – Pojejena de Sus	68	90%	10%
1927–1928	Școala Primară de Stat – Pojejena de Jos	113	66%	34%
	Școala Primară de Stat – Pojejena de Sus	69	91%	9%
1928–1929	Școala Primară de Stat – Pojejena de Jos	97	88%	12%
	Școala Primară de Stat – Pojejena de Sus	62	85%	15%

1929– 1930	Școala Primară de Stat – Pojejena de Jos	-	-	-
	Școala Primară de Stat – Pojejena de Sus	61	87%	13%
1930– 1931	Școala Primară de Stat – Pojejena de Jos	109	87%	13%
	Școala Primară de Stat – Pojejena de Sus	70	91%	9%
1931– 1932	Școala Primară de Stat – Pojejena de Jos	119	79%	21%
	Școala Primară de Stat – Pojejena de Sus	68	91%	9%
1932– 1933	Școala Primară de Stat – Pojejena de Jos	129	79%	21%
	Școala Primară de Stat – Pojejena de Sus	72	100%	0%
1933– 1934	Școala Primară de Stat – Pojejena de Jos	133	77%	23%
	Școala Primară de Stat – Pojejena de Sus	83	90%	10%
1934– 1935	Școala Primară de Stat – Pojejena de Jos	141	84%	16%
	Școala Primară de Stat – Pojejena de Sus	79	92%	8%
1935– 1936	Școala Primară de Stat – Pojejena de Jos	129	83%	17%
	Școala Primară de Stat – Pojejena de Sus	-	-	-
1936– 1937	Școala Primară de Stat – Pojejena de Jos	127	76%	24%
	Școala Primară de Stat – Pojejena de Sus	37	97%	3%
1937– 1938	Școala Primară de Stat – Pojejena de Jos	133	77%	23%
	Școala Primară de Stat – Pojejena de Sus	39	92%	8%
1938– 1939	Școala Primară de Stat – Pojejena de Jos	126	83%	17%
	Școala Primară de Stat – Pojejena de Sus	34	100%	0%

* Lipsesc unele cataloage.

Comparând efectivul numeric al elevilor înscriși în cele două școli, trebuie remarcat că numărul de elevi români era considerabil mai mare decât cel al elevilor sârbi. Chiar dacă totalitatea școlarilor din Pojejena de Sus era jumătate și, uneori chiar un sfert din cea a Pojejenei de Jos, frecvența la cursuri era superioară la școala sârbească, comparativ cu cea românească.

În primii ani de după aprobarea legii învățământului primar, în Pojejena Română procentul absenteismului era îngrijorător de mare, ajungându-se în anul școlar 1925–1926 la 82%. Ținând cont de numărul mare de copii înscriși la cursuri, 144 de elevi, se poate trage concluzia unei interpretări eronate în ceea ce privește obligativitatea frecventării cursurilor școlii, fapt ce a determinat autoritățile competente să aplice măsuri drastice asupra părinților sau tutorilor. Pe baza acestei constatări s-a creat fenomenul în care părintele sau tutorile își înscria copiii la școală, fără a-i urmări prezența la clasă. Reglarea acestei situații se realizează în decursul anului școlar 1927–1928, când absenteismul scade către 34%. În anii care au urmat, frecvența școlară converge pe un trend ascendent, ajungându-se la finele perioadei interbelice la 83%.

De îndată ce procesul de frecventare școlară a fost optimizat, era necesară compararea extremelor valorice depistate în cadrul sistemului educațional, prin evidențierea atât a elevilor cu sincope ce necesitau repetarea anului, cât și a elevilor sânguricioși cu rezultate remarcabile la învățătură.

Situație procentuală cu elevii repenți și eminenți între anii 1925–1939

Pojejena de Jos Școala Primară de Stat			Pojejena de Sus Școala Primară de Stat		
An	% cu elevi sub nota 5	% cu elevi între notele 9–10	An	% cu elevi sub nota 5	% cu elevi între notele 9–10
1925– 1926	3%	2%	1925– 1926	18%	0%
1926– 1927	7%	1%	1926– 1927	21%	0%
1927– 1928	10%	2%	1927– 1928	51%	4%
1928– 1929	16%	1%	1928– 1929	23%	2%
1929– 1930	-	-	1929– 1930	16%	2%
1930– 1931	18%	4%	1930– 1931	4%	0%
1931– 1932	5%	2%	1931– 1932	24%	0%

1932–1933	16%	4%	1932–1933	18%	0%
1933–1934	8%	1%	1933–1934	11%	2%
1934–1935	9%	1%	1934–1935	10%	4%
1935–1936	10%	3%	1935–1936	-	-
1936–1937	6%	2%	1936–1937	3%	0%
1937–1938	10%	0%	1937–1938	28%	15%
1938–1939	11%	3%	1938–1939	9%	12%

Evaluarea criteriilor de performanță aferente celor două instituții de învățământ, conferă fiecăreia atribute diferite, dar complementare.

În cadrul Școlii Primare de Stat din Pojejena de Jos atât valorile minime cât și cele maxime, ce determină performanța școlară, se încadrează în intervale medii. Cea mai mică diferență dintre repetenți și eminenți s-a realizat în anul școlar 1925–1926, când s-au înregistrat un număr de 3 repetenți și 2 elevi eminenți.

O situație diametral opusă s-a sesizat la Școala Primară de Stat din Pojejena de Sus, unde valorile extreme se regăseau atât în rândul repetenților, cât și în rândul elevilor eminenți. Sugestiv în acest sens a fost anul școlar 1927–1928, când 35 de elevi din totalul de 69 înscriși, nu au reușit să promoveze. De altfel, la școala sărbescă a fost consemnat, în anul școlar 1937–1938, cel mai mare număr de elevi, și anume șase, care au promovat cu media generală între 9 și 10.

În perioada interbelică, scopul principal al reformei în învățământ, pe lângă performanță, îl constituia promovabilitatea.

Gradul de promovabilitate între anii 1925–1939

Pojejena de Jos Școala Primară de Stat				Pojejena de Sus Școala Primară de Stat			
An	% promovabilitate			An	% promovabilitate		
	Băieți	Fete	TOTAL		Băieți	Fete	TOTAL
1925–1926	7,64%	7,64%	15,28%	1925–1926	30,61%	17,35%	47,96%
1926–1927	16,00%	14,67%	30,67%	1926–1927	66,18%	2,94%	69,12%

1927–1928	25,66%	30,97%	56,64%	1927–1928	39,13%	1,45%	40,58%
1928–1929	29,90%	41,24%	71,13%	1928–1929	50,00%	12,90%	62,90%
1929–1930	-	-	-	1929–1930	29,51%	34,43%	63,93%
1930–1931	34,86%	33,94%	68,81%	1930–1931	47,14%	40,00%	87,14%
1931–1932	40,34%	33,61%	73,95%	1931–1932	41,18%	26,47%	67,65%
1932–1933	34,88%	27,91%	62,79%	1932–1933	43,06%	38,89%	81,94%
1933–1934	37,59%	31,58%	69,17%	1933–1934	40,96%	38,55%	79,52%
1934–1935	48,23%	26,95%	75,18%	1934–1935	45,57%	40,51%	86,08%
1935–1936	41,86%	31,01%	72,87%	1935–1936	-	-	-
1936–1937	41,73%	28,35%	70,08%	1936–1937	54,05%	40,54%	94,59%
1937–1938	37,59%	29,32%	66,92%	1937–1938	41,03%	23,08%	64,10%
1938–1939	41,27%	30,16%	71,43%	1938–1939	44,12%	47,06%	91,18%

Cercetând tabelul de mai sus, observăm diferențe semnificative între cele două școli în ceea ce privește gradul de alfabetizare al populației infantile din Pojejena de Sus și de Jos. La școala din Pojejena de Jos, promovabilitatea în perioada interbelică este descrisă de un grafic crescător, ce își atinge minimumul de aproximativ 15% în anul școlar 1925–1926, respectiv maximumul de 75% în 1934–1935. În schimb, rezultatele promovabilității din Școala Primară de Stat din Pojejena de Sus sunt superioare celor din școala românească. Cu valori cuprinse între 40% în 1927–1928 și 94% în 1936–1937, școala sârbească demonstrează o capacitate mai mare de aplicare a reformei învățământului primar din 1924. Există totuși și ani în care promovabilitatea școlii din Pojejena Română a depășit, cu mici diferențe, pe cea din Pojejena Sârbă.

Chiar dacă nivelul de promovabilitate per ansamblu a fost satisfăcător, oferta de elevi propusă de cele două școli primare din Pojejena spre a studia la nivelele superioare de învățământ era una austeră. Din registrele matricole aferente perioadei 1925–1939 reiese că, în Pojejena de Jos, primii elevi înscriși în clasa a VII-a apar abia în anul școlar 1930–1931. În acel an au fost înscrise doar două fete, fără ca acestea să frecventeze cursurile. Situații similare s-au sesizat și între 1931–1934, în care numărul elevilor înscriși în anul terminal al ciclului

primar a crescut, fără ca vreunul dintre aceștia să frecventeze cursurile. Primii promovați ai clasei a VII-a apar în anul școlar 1934–1935, când din 5 elevi înscriși 4 promovează, iar unul a abandonat cursurile. Apogeul performanței, referitor la ultimul an de studiu al învățământului primar, l-am sesizat în 1935–1936, când din totalul de 17 elevi înscriși au promovat 12. Dintre cei promovați o remarcăm pe eleva Stoicovici Milena, cu media generală de 9,09. În anii următori situația promovabilității ultimului an de studiu se deteriorează vizibil. În 1936–1937 au fost înscriși 12 elevi, dintre care doar 4 au obținut media generală peste 5, remarcându-se printre aceștia elevul Țăran Aurel cu media generală de 9,08.

Diferit față de situația școlară dintre anii 1925–1939, asociată clasei a VII-a din Pojejena de Jos, în Pojejena de Sus promovabilitatea crește lent, sigur și constant de la an la an. Primii elevi înscriși s-au regăsit în 1929–1930, când din 7 elevi doar 2 au frecventat cursurile, fără a promova vreunul. În anul următor apar și primii elevi promovați. Din 8 elevi înscriși, 6 au frecventat, iar 5 au promovat. Între anii 1932–1934 procentul celor promovați crește vizibil, în 1932–1933 din 6 elevi înscriși 4 au promovat, iar în 1933–1934 din 5 elevi înscriși tot 4 au promovat. În 1934–1935 s-a bifat prima promovabilitate de 100%, din 2 elevi înscriși tot atâția au și promovat. Gradul cel mai ridicat de performanță îl regăsim în anul școlar 1938–1939, când din 3 elevi înscriși 3 au fost promovați, dintre care s-au evidențiat doi elevi cu mediile generale remarcabile: Stoicovici Sofia cu 9,54 și Novacovici Liubița cu 9,42.

Continuitatea parcului celor promovați din ciclul primar către sistemul educațional superior a fost îngreunată prin prisma absenței unei instituții școlare de învățământ secundar într-o proximitate accesibilă. De altfel, reamintim că elevul Ion Muică, din localitatea Pojejena de Jos, a frecventat cursurile unei instituții de ciclu secundar între 1925–1928. Aidoma acestuia, a fost posibil ca și alți elevi din cele două localități să-și fi finalizat studiile în ciclu secundar, însă din actualul studiu al cercetărilor nu ne putem pronunța cu certitudine asupra acestui fapt.

În concluzie, din studiul fondului arhivistic aferent procesului de educație desfășurat în Pojejena de Jos și de Sus se poate desprinde ideea că dezvoltarea intelectuală a copiilor era în strânsă interdependență cu demografia, factorul etnico-confesional, frecventabilitatea și promovabilitatea.

Din punct de vedere demografic, elevii români se găseau în număr mai mare decât cei sârbi în cele două școli, fapt ce denotă un interes sporit al populației de origine română pentru culturalizare.

În ceea ce privește factorul etnico-cultural, putem conchide că religia predominantă era ortodoxia, fără a neglija faptul că în perioada interbelică se remarcă pătrunderea curentului neo-protestant.

Sintetizând criteriile de evaluare a activității celor două instituții, se naște ideea că în cadrul școlii din Pojejena de Sus copii erau mai determinați să aprofundeze știința de carte.

De altfel, din analiza celor prezentate anterior, se observă că gradul de alfabetizare diferă în cele două școli. Astfel, la Pojejena de Jos se pune accentul pe educarea în masă a copiilor, iar în Pojejena de Sus primează îndeosebi atingerea unor standarde ridicate, tinzându-se asimptotic către performanța școlară.

LE TAUX D'ALPHABÉTISATION DANS LES ANNÉES 1918–1939 EN POJEJENA DE HAUT ET DE BAS

(Résumé)

Le développement d'une nation dépend en grande partie sur la façon dont la population est éduquée.

Après l'Union de 1918, le système d'éducation est un facteur important dans la mise en œuvre de la romanité forte, en particulier dans les zones à double démographique. Cette affaire se retrouve également dans Clisura Dunării, respectivement Pojejena de Haut, règlement majoritairement serbe et Pojejena de Bas, village avec une population d'une nationalité roumaine.

L'alphabétisation et le coefficient d'apprentissage peuvent être mis en évidence à la suite des processus de gestion de l'éducation, qui s'est rendue continue et cohérente, d'aboutir à la performance scolaire.

À l'école primaire État Pojejena de Bas, on a remarqué le grand nombre des élèves, qui met en évidence que la jeune génération est attirée vers l'étude. D'autre part, la fréquence et la promovabilité scolaire n'ont pas été satisfaites.

À l'école primaire État Pojejena de Haut, les élèves serbes s'entrelacent avec les élèves roumains et tchèques.

Le faible nombre des étudiants crée des résultats admirables dans les locaux de l'école, en soulignant les étudiants avec une moyenne de plus de 9,50.

En conclusion, il apparaît que l'alphabétisation diffère dans les deux institutions. Ainsi, la

Pojejena de Bas se concentre sur l'éducation de la masse des enfants, pendant que dans la Pojejena de Haut prévaut, atteindre des normes élevées.

Bibliografie / Bibliography

- Bordeianu, Vladcovschi - M. Bordeianu, P. Vladcovschi, *Învățământul românesc în 1979* date, Iași, 1979.
- Cristea 2001 - Gabriela C. Cristea, *Reforma învățământului. O perspectivă istorică (1864–1944)*, București, 2001.
- Dumitrescu 2010 - A. Dumitrescu, „Din istoria învățământului confesional românesc din Banat – legea XVI din 1913”, în *Banatica*, 20–2, 2010, p. 246.
- Enciclopedia 1938 - *Enciclopedia României*, vol. I, București, 1938.
- Iencica 1926 - C. Iencica, „Aplicarea legii învățământului primar”, în *Învățătorul*, Cluj, nr. 1–2, 1 martie 1926.

- Ministerul Instrucțiunii 1929 - Ministerul Instrucțiunii, *Programele analitice ale învățământului secundar (licee, gimnazii și clasele I-III a școalelor normale)*, București 1929.
- Moisi 1938 - Al. Moisi, *Monografia Clisurei*, Oravița, 1938.
- Petrescu 1932 - C. I. Petrescu, *Regionalismul educativ*, București, 1932.
- Stoica 2011 - S. Stoica, *Biserica greco-catolică din Banat în perioada anilor 1920-1948*, Timișoara, 2011.
- Țîrcovnicu 1970 - V. Țîrcovnicu, *Contribuții la istoria învățământului românesc din Banat (1780-1918)*, București, 1970

RECENZII

Jupiter on Your Side. Gods and Humans in Antiquity in the Lower Danube Area. Accompanying publication for the thematic exhibitions in Bucharest, Alba Iulia and Constanța, May–September 2013, ed. Cristina Alexandrescu, Ed. Masterprint Super Offset, București, 2013, 294 p.

Ana Cristina HAMAT

Lucrarea de față se înscrie într-un cadru mai larg al unor preocupări actuale axate pe studiul religiei romane. Ea reprezintă transpunerea grafică a unei expoziții *Cults in antiquity in the area of the Lower Danube*. Prin urmare, pe lângă cele 16 articole de specialitate, cartea beneficiază și de un catalog (p. 194–278) în care se regăsește cea mai mare parte a artefactelor prezente în expoziție și în același timp și o mică parte dintre piesele la care se face referire în text. Lucrarea este prefătată de mulțumiri – **Aknowledgements** (p. 9–10) și de un cuvânt înainte **Foreword** (p. 11–12), necesare editorului pentru a justifica apariția lucrării de față. Cele 16 articole prezintă abordarea acestui subiect complex pe diverse paliere de cercetare ale: artei, numismaticii, glipticii, cu o încadrare cronologică duală, înainte de cucerirea romană, dar și după acest moment. Din punctul de vedere al religiei romane, cele 16 lucrări tratează diverse nuanțe ale subiectului, de la studiul unor locașe de cult, la studiul unor monumente votive sau funerare, a unor statui de cult, mozaicuri, diverse obiecte asociate cu practicarea cultului: geme, monede, vase, bijuterii. În același timp o nuanțare mai delicată apare prin lucrările axate pe studiul atelierelor care produceau inclusiv astfel de monumente, dar și prin lucrarea lui R. Ciobanu care tratează pictura aplicată pe acestea.

Din punct de vedere cronologic, studiile lui Daniel Spânu, Iulian Bărzescu și Igor Lazarenko împreună cu Elina Mircheva, Radostina Encheva, Nicolaj Sharankov se referă la religia autohtonilor înainte de cucerirea romană și la cultul anumitor divinități preromane, subiectele atingând și lumea religiei grecești. Astfel, pentru religia preromană din Dacia remarcăm articolul *Pre-Roman Divinities in Dacia – Appearances and Identities* (p. 13–22) de D. Spânu. Zonă elenizată, țărmurile Mării Negre abundă în descoperiri de natură religioasă, astfel articolul *The Kosmos of Greek Sanctuaries on the Shores of the Black Sea Before the Roman Conquest* de Iulian Bărzescu (p. 23–30) prezintă sanctuarele grecești descoperite pe țărmul Mării Negre. Tot aici se încadrează și articolul despre templul Marii Mame Pontice a zeilor, locaș de cult ridicat în perioada elenistică la Dionysopolis, cu o continuitate în perioada roamnă- *The Dionysopolos*

Temple of the Pontic Mother of Gods – de Igor Lazarenko împreună cu Elina Mircheva, Radostina Encheva, Nicolaj Sharankov (p. 31–41). Restul articolelor prezintă aspecte ale religiei din timpul stăpânirii romane, de pe litoralul românesc: Histria, Tomis, Callatis, în Bulgaria de azi la Sexaginta Prista, precum și din Dacia, din mai multe locuri, între care amintim Apulum și Potaissa. Din punctul de vedere al conținutului acestora, se cuvine a fi remarcat faptul că, multe dintre articole abordează religia romană, prin prisma unor domenii cum sunt: arta, glicptica sau numismatica. O serie de studii abordează problema modului și a locului celebrării diverselor culte în epoca romană. Aici se încadrează articolul Zahariei Covacef – *Temples from Tomis* (p. 43–53). Autoarea, pune problema existenței unor temple dedicate divinităților greco-romane, egiptene dar și eroului-cavaler, Cavalerul Trac la Tomis, pe baza resturilor arhitectonice, a diverselor epigrafe și a monumente descoperite pe teritoriul orașului antic. Tot în sfera religiei romane intră și articolul lui Varbin Varbanov – *A Roman Sanctuary in Sexaginta Prista* (p. 55–61).

Religia este abordată prin prisma artei romane în articolul Z. Covacef – *Sculpture Workshops from Tomis* (p. 123–131), ale lui R. Ciobanu despre decorarea statuiilor în antichitate – *Les Couleurs des Statues de L'Antiquité – Quelques Considérations Préliminaires sur les Pièces Découvertes à Apulum* (p. 105–114), precum și în cadrul unui studiu asupra iconografiei vânturilor cu punct de plecare în reprezentarea acestora pe un mozaic descoperit la Apulum – *Les Dieux Vents. Iconographie et Symboles à Partir d'une Mosaïque d'Apulum* (p. 157–164) de R. Ciobanu. Tot aici se încadrează și articolul Anei Cătinaș despre atelierele de pietrărie de la Potaissa – *Stone Carving Workshops in Potaissa* (p. 115–121). Un alt articol interesant este cel al Monicăi Mărgineanu Cârstoiu, asupra monumentele călătoare – *Migrated Roman Lithic Fragments in the Vicinity of the Capital of Roman Dacia* (p. 164–185). De asemenea, tot în acest domeniu intră și articolele lui R. Ota – *Remarks on the stone statues of Jupiter in Dacia* (p. 63–78) și Gherhard Bauchhens – *Nemeseis Statuettes and a Votive Aedicula from Tomi/Constanța* (p. 79–85). Ambele lucrări prezintă iconografia acestor zeități în provinciile unde au fost descoperite monumentele- cu referire la cadrul mai larg al Imperiului, dar și ipoteze valoroase asupra introducerii și răspândirii cultului lui Iupiter în Dacia și al lui Nemesis la Tomis. Articolul redactat de Adriana Panaite – *Protective Deities of Roman Roads* (p. 133–142) aduce în discuție cultul divinităților protectoare ale drumurilor în lumea romană, aspect foarte important – deoarece drumurile sunt una dintre cele mai mari realizări ale Imperiului, ele uneau cele mai îndepărtate colțuri ale acestuia și totodată protejau granițele lui (p. 135). Articolul conține un appendix cu 48 de inscripții descoperite pe teritoriul Imperiului Roman în care apar menționate aceste divinități (p. 137–141).

Cu ajutorul numismaticii Florina Panait Bîrzescu, studiază zeitățile care apar pe monedele de la Histria, Tomis și Callatis – *Deities on the coins of Histria, Tomis and Callatis* (p. 87–103), având în vedere faptul că acestea nu exprimă,

în acest caz, doar o simplă alegere. Apollo, Artemis, Cybele, Dionisos, Demeter, Triptolemus, Hades, Hermes, Poseidon, Athena, Afrodita, Ares, Asclepius și Hygeia, Tyche, Homonoia- Concordia, Nemesis, Serapis fiind zeități protectoare sau reprezentative pentru comunitate și pentru viața religioasă a orașului. Tot cu ajutorul numismaticii este redactat și articolul – *Creating Identities... Roman Antiquities in Modern Romanian Numismatics* (1877–1989) (p. 186–193) de Sabina Marițiu și Romeo Cîrjan.

Prin prisma glipticii, S. Nemeti studiază un aspect important în cadrul religiei antice și anume magia. În articolul *Magical Practices in Dacia and Moesia Inferior* (p. 143–156), autorul realizează o trecere în revistă – cu ajutorul gemelor, a două *tabella defixionum* și a cărămizii inscripționate de la Gornea, a unor practici cum ar fi blestemul, convocarea demonilor, practica folosirii talismanelor și amuletelor (medicale, pentru obținerea și păstrarea dragostei, cu inscripții și imagini magice).

Fiind urmarea unei expoziții, lucrarea prezintă la final un catalog (p. 194–278), cu o parte dintre piesele prezente în expoziție. În încheiere, lucrarea beneficiază de o bibliografie unificată (p. 279–292), de o listă a abrevierilor (p. 293) și de o listă cu originea ilustrațiilor (p. 294–295). În ceea ce privește editarea lucrării de față, remarcăm condițiile grafice deosebite în care aceasta a apărut. De asemenea, uniformizarea bibliografiei, a abrevierilor este un punct în plus al lucrării. Ținem să subliniem și importanța redactării într-o limbă de circulație internațională – majoritatea articolelor fiind redactate în limba engleză, excepție o fac cele două articole ale lui R. Ciobanu care au fost redactate în franceză. După părerea noastră și în acest domeniu ar fi fost nevoie de o uniformizare. Din punctul de vedere al conținutului, considerăm că lucrarea oferă o imagine de ansamblu, asupra religiei antice atât în spațiul de azi românesc cât și pe litoralul Mării Negre și subliniază o serie de fenomene cum sunt continuitatea, asocierile unor anumite zeități, importanța artei în exprimarea adeziunii religioase a unui individ sau al unei comunități, fenomenul magiei.

Din aceste motive, considerăm *Jupiter on Your Side. Gods and Humans in Antiquity in the Lower Danube Area. Accompanying publication for the thematic exhibitions in Bucharest, Alba Iulia and Constanța- May- September 2013*, o lucrare importantă pentru specialistul în religia romană și nu numai – unele dintre articole pot fi citite cu plăcere chiar și de către neinițiați, motiv pentru care o recomandăm cu căldură.

ABREVIERI/ ABBREVIATIONS/ ABRÉVIATIONS

- ActaMN* – Acta Musei Napocensis. Muzeul de Istorie. Cluj-Napoca.
ActaMP – Acta Musei Porolisensis. Muzeul de Istorie și Artă. Zalău.
Analele Brăilei
AO – Arhivele Olteniei, Craiova.
Apolodor – Apolodor. Drobeta turnu Severin.
Apulum – Apulum, Acta Musei Apulensis, Alba Iulia.
Aquincum, Budapest 2012
Banatica – Banatica. Muzeul Județean Caraș-Severin. Reșița.
BAR International Series – British Archaeological Reports. International Series. Oxford.
BCMI – Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice, București.
BMTJ – Buletinul Muzeului Județean Teleorman, Alexandria.
Boabe de grâu – Palatul de Cultură „Teodor Costescu”. Drobeta. Turnu Severin.
BMI – Buletinul Monumentelor Istorice. București.
BerRGK – Bericht der Romisch Germanischen komission. Frankfurt.
BHAUT – Bibliotheca Historica et Archaeologica Universitatis Timisiensis. Timișoara.
Budapest Regisegei – Budapest Regisegei. A Budapesti történeti museum evkonive. Budapest.
Buridava – Buridava. Muzeul Județean „Aurelian Sacerdoțeanu”. Râmnicu Vâlcea.
Comunicări – Comunicări, seria arheologie. Centrul de istorie, filologie și etnografie al Academiei R.S.R. Craiova.
Dacia – Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie. București.
DaciaNS – Dacia. Revue d'archéologie et d'histoire ancienne. Institutul „V. Pârvan”. București.
Documenta Prehistorica – Documenta Prehistorica. University of Ljubljana. Ljubljana.
Drobeta – Drobeta. Muzeul Regiunii Porților de Fier. Drobeta Trurnu Severin.
DA – *Dictionnaire des Antiquités grecques et romaines*.
CA – Current Anthropology. Chicago.
CCA – *Cronica Cercetărilor Arheologice din România*.
Învățătorul – Învățătorul. Revistă pedagogică social. Cluj-Napoca
Litua – Litua. Muzeul județean „Alexandru Ștefulescu”. Târgu Jiu.
MA – Materiale Arheologice. București.
Marisia – Marisia. Studii și Materiale. Muzeul județean Mureș. Târgu Mureș.
MCA – *Materiale și cercetări arheologice*.
Mousaios – Mousaios. Muzeul județean Buzău. Buzău.
Peuce S.N. – Peuce Serie nouă. Institutul de cercetări eco-muzeale. Tulcea.

Porțile de Fier – Porțile de Fier. Revistă de istorie și cultură, Dr. Turnu Severin
PZ – *Prähistorische Zeitschrift*. Berlin.
Rev. Muz. – Revista Muzeelor. București.
RIR – Revista istorică Română. București.
R.M.M – Revista Muzeelor și Monumentelor. București.
RRH – *Revue roumaine d'histoire*. București.
Sargeția SN – Sargeția Serie nouă. Muzeul Civilizației dacice și romane. Deva.
SCIV – Studii și cercetări de istorie veche. București.
SCIVA – Studii și cercetări de istorie veche și arheologie. București.
SCN – Studii și cercetări de numismatică. București.
StPre – Studii de preistorie. București.
Starinar – Starinar. Arheološki institute. Belgrad.
Studii și Comunicări
Terra Sebsv – *Acta Musei Sabesiensis*, Muzeul Județean Sebeș. Sebeș.
Thraco-Dacica – *Thraco-Dacica*. București.
Tibiscus – *Tibiscus*, Muzeul Banatului. Timișoara
WPZ – *Wiener Prähistorische Zeitschrift*. Viena.